

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarihi gelişim süreci içerisinde uluslararası
organizasyonlar ve Türkiye (1923-1963)

Zülfükar Aytaç Kışman

Elazığ
2006

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	III
KISALTMALAR	IV
GİRİŞ	VII
ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN KISA TARİHSEL GELİŞİMİ.....	VII
1923–1963 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE CUMHURİYETİ’NİN ULUSLARARASI ÖRGÜTLERLE İLİŞKİLERİ	XI
1. BÖLÜM: II. DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ DÖNEM	1
1.1. MİLLETLER CEMİYETİ.....	1
1.1.1. Tarihi, Kuruluş Amaçları Ve Misakı:	1
1.1.2. Üyelik:	8
1.1.3. Cemiyetin Bütçesi:	10
1.1.4. Organlar.....	11
1.1.5. Milletler Cemiyeti Ve Türkiye:	13
1.2. BALKAN ANTANTI	19
1.3. SADABAD PAKTI.....	22
2. BÖLÜM: II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI DÖNEM	26
2.1. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER	26
2.1.1. Kuruluşu:	26
2.1.2. Amacı:	28
2.1.3. Birleşmiş Milletler Teşkilatı’nın Özellikleri:.....	28
2.1.4. Üyeler:.....	29
2.1.5. Organları:.....	32
2.1.6. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi:.....	37
2.1.7. Türkiye’nin Üyeliği:	37
2.2. KUZAY ATLANTİK İTTİFAKI (NATO)	38
2.2.1. Kuruluşu:.....	38
2.2.2. Yapısı Ve Organları:	41
2.2.3. Türkiye Cumhuriyeti ve NATO:	43
2.2.4. Türkiye’nin NATO’ya Askeri Katkıları:.....	48
2.3. AVRUPA KONSEYİ.....	49
2.3.1. Amaçları:.....	49
2.3.2. Kuruluşu:.....	50
2.3.3. Üyeleri:.....	50
2.3.4. Faaliyet Alanları:.....	51
2.3.5. Organları:.....	51
2.3.6. Denetim Mekanizmaları:	53
2.3.7. Türkiye’nin de Dâhil Olduğu Sözleşme ve Komisyonlar:	54
2.4. BALKAN PAKTI	57
2.5. BAĞDAT PAKTI	61
2.5.1. CENTO.....	65
2.6. İKTİSADİ İŞBİRLİĞİ VE GELİŞME TEŞKİLATI (OECD).....	67
2.6.1. Kuruluşu ve Amaçları:	67
2.6.2. Organları:.....	69
2.6.3. OECD ve Türkiye:.....	70

2.7. AVRUPA BİRLİĞİ.....	72
2.7.1. <i>Kısaca Avrupa Birliği</i>	72
2.7.2. <i>AB Kuruluşu, Toplulukları ve Genişlemesi</i>	73
2.7.3. <i>AB Genişlemesi</i>	79
2.7.4. <i>Türkiye - Avrupa Birliği İlişkileri</i>	79
2.8. BU DÖNEMDEKİ DİĞER KURUM VE KURULUŞLAR VE TÜRKİYE	83
SONUÇ	97
BİBLİYOGRAFYA	98
ÖZGEÇMİŞ	100

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin modernleşme süreci diye adlandırdığımız dönemin ilk aşamalarını da içine alan 1923 – 1963 yılları arasında, Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikasını ve diğer devletlerle olan münasebetlerini şekillendiren önemli Uluslararası Organizasyonlarla Olan Tarihi Süreci incelenmeye çalışılacaktır.

Yazım yöntemi olarak, ülkemizin dış politikasında önemli yere sahip olan Uluslararası Organizasyonlar gerek kendi tarihleri ve fonksiyonları gerekse de Türkiye Cumhuriyeti ile olan münasebetleri esas alınarak ayrıntılı irdelenecektir. Yine bu dönem içerisine denk gelen fakat daha az öneme haiz uluslararası örgütlenmeler ile ilişkiler de detaylarına inilmeden aktarılmaya çalışılacaktır.

Teorik yöntem olarak ise bu organizasyonların tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti ile olan ilişkileri jeopolitik bağımlılık, uluslararası liberal karmaşık bağımlılık, uluslararası entegrasyon teorileri esas alınmak suretiyle çalışmanın ana çerçevesi oluşturulacaktır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında çok büyük desteğini gördüğüm başta Danışman Hocam Doç Dr. Erdal AÇIKSES'e, eşime, aileme ve dostlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Zülfükar Aytaç KİŞMAN
Şubat 2006, Elazığ

KISALTMALAR

AK	:Avrupa Konseyi
AKPM	:Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi
YBYK	:Yerel Ve Bölgesel Yönetimler Kongresi
AİHS	:Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AİÖS	:Avrupa İşkencenin Önlenmesi Sözleşmesi
ECRI	:European Conference Against Racism
AİHD	:Avrupa İnsan Hakları Divanı
AİHK	:Avrupa İnsan Hakları Komisyonu
AİHM	:Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
BM	:Birleşmiş Milletler
Bkz	:Bakınız
SSCB	:Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UEA	:Uluslararası Enerji Ajansı
NEA	:Nükleer Enerji Ajansı
OECD	:Organisation for Economic Cooperation and Development, İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OEEC	:Organisation for European Economic Cooperation, Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı
UPU	:Dünya Posta Birliği, Universal Postal Union
ILO	:Uluslararası Çalışma Teşkilatı, International Labor Organisation

UNRRA	:Birleşmiş Milletler Yardım ve İmar İdaresi, United Nations Relief and Rehabilitation Administration
FAO	:Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatı, Food and Agriculture Organisation of the United Nations
UNESCO	:Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation
ICOM	:Milletlerarası Müzeler Konseyi
IMF	:Uluslararası Para Fonu, International Monetary Fund
IBRD	:Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası, International Bank for Construction and Development
WHO	:Dünya Sağlık Örgütü, World Health Organisation
UNICEF	:Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu, United Nations Children's Fund
WMO	:Dünya Meteoroloji Teşkilatı, World Meteorological Organisation
IMCO	:Hükümetler Arası İstişari Denizcilik Teşkilatı, International Maritime Consultative Organisation
EPPO	:Akdeniz ve Avrupa Ülkeleri Bitkileri Koruma Teşkilatı, European and Mediterranean Plant Protection Organisation
EPU	:Avrupa Tediyeler Birliği, European Payment Union
EMA	:Avrupa Para Anlaşması, European Monetary Agreement
EUROFIMA	:Demiryolu Mühürük Vasıtalarının Finansmanına Mahsus Avrupa Şirketi, European Company for the Financing of Railway Rolling Stock
CEPT	:Avrupa Posta ve Telekomünikasyon İdareleri Konferansı, Conference Européenne Des Administrations Des Postes et Des Telecommunications

VI

IAPIP	:Uluslararası Sınaî Mülkiyeti Koruma Birliği, International Association for the Protection of Industrial Property
BIS	:Uluslararası Tediye Bankası, Bank for International Settlements
ICC	:Uluslararası Ticaret Odası, International Chamber of Commerce
ISO	:Uluslararası Standardizasyon Kurum, International Organization for Standardization
IIB	:Uluslararası Patent Enstitüsü, International Patent Institute
ITO	:Uluslararası Ticaret Teşkilatı, International Trade Organization
GATT	:Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması, General Agreement on Tariffs and Trade
IFC	:Uluslararası Finansman Kurumu, International Finance Cooperation
IAEA	: Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı
IDA	:Uluslararası Kalkınma Birliği, International Development Association
COIRT	:Uluslararası Demiryolu Ulaştırma Merkez Ofisi, Central Office for International Railway Transport
ITU	:Uluslararası Telekomünikasyon Birliği, International Telecommunication Union
ICAO	:Uluslararası Sivil Havacılık Teşkilatı, International Civil Aviation Organisation
ICRC	:Uluslararası Kızılhaç Komitesi, International Committee of the Red Cross
FIFA	:Uluslararası Futbol Federasyonu, Federation International of the Football Association

GİRİŞ

ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN KISA TARİHSEL GELİŞİMİ

Günümüz uluslararası örgütlerin kuruluş tarihleri her ne kadar yakın zamanlı görünseler de geleneksel kökenleri, ortaçağdaki Haçlı Seferi ittifaklarına ve “Fransız Kralı Philip le Bel’in danışmanlarından Pierre Dubois’in 1305 yılında yayınladığı *De recuperatione sanctae terrae* (Kutsal Toprakların Kurtarılışı) isimli yapıtında, Avrupalı Hıristiyan Prenslerin birleşerek bir federasyon kurmaları önerisinde”¹ aranabilir. Modern anlamda yapısal olarak uluslararası oluşumların cisimleşmeye başlamalarının izleri 1648 Vestfalya Barışı ile 1789 Fransız ihtilaline kadar geri götürülebilir. Çünkü bu dönemde, bu türlü cemiyetlerin oluşumunda önemli paya sahip günümüz Avrupası’nı, politik olarak Kuzey Afrika, Doğu Asya ve Ortadoğu’yu etkileyen bir hinterlanda sahip olması açısından merkez kabul edersek, dikkatli incelendiğinde uluslararası alanda güç dengesinin iyi kurulmuş olduğunu göreceğiz. “Vestfalya Anlaşmaları devletlerin ülkelerini yeni bir dağıtım tabi tutmuş ve bu yeni düzende güçleri nötralize eder duruma getirmiş”² olması açısından din olgusunu uluslararası savaşların sebebi olması durumunu ortadan kaldırmaya başlayarak uluslararası politikanın “rasyonel” olana kaymasını sağlayan verimli bir denge politikası oluşturmaya yardım eden ilk örnek olduğu iddia edilebilir. Diğer bir deyişle Vestfalya Anlaşması ile Avrupa’daki ülkeler arası politik denge yavaşça seküler ve akla dayanan mekanik bir dengeye oturmaya başlamıştır. Bununla birlikte bu tarihlere kadar uluslararası anlaşmaların nasıl yapılacağına dair ortak olarak belirlenmiş ve akla dayanan yazılı kurallardan yoksun geçici bağlaşımlar, bu tarihlerden sonra yazılı ve uluslararası hukukun oluşmasına zemin sağlayacak ve yeni bağlaşımların içeriğini belirleyip kendilerinden önceki anlaşmaları referans alan bağlaşımlara dönüşmüştür. Hiç şüphe yok ki yapısal olarak bir kurumsal yapının cisimleşip kendi zamanını ve kendisinden sonraki olgu ve yapıları ve hatta devam ede gelecek olan yeni kurumların işleyişini belirlemede etkin olabilmesi için öncelikle yazılı bir kurallar bütününe yani hukuka sonra da sonra da bu hukukun yazılı olmasına bağlıdır. Ancak büyük imparatorlukların bir anlaşması olarak kabul edilecek olan Vestfalya anlaşması sonrası, ortaya konulan savaşmama gerilimi üzerine kurulu olan “uluslararası politika çıkar

¹ Mehmet Gönlübol, *Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1968,s. 474.

² Mehmet Gönlübol, *Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma*, s.394.

VIII

ilişkilerini küçük üçüncü ülkeler üzerinden devam ettirmeye devam etmeleri; Fransız ihtilalinin imparatorlukları çözmeye başlayan değerlerinin yaygınlaşması; Fransa'nın sürekli savaşla büyümeye devam etmesi; Napolyon'un topyekûn güç politikası adını verdiği iç politikayla dış politikayı birbiri içine dereceden yeni politikası; mutlakiyetçi rejimlerin Fransa'nın yeni değerlerine karşı topyekûn blok oluşturmadaki başarısızlıkları"³ Fransız İhtilali'ne kadar olan sürede işlemiş olan mekanik uluslararası işleyişi kötünden sarsmıştır. Ancak 19. yüzyılda bu sistemi yıkan Fransa'nın yenilgiye uğratılmasıyla günümüz uluslararası örgütlerin oluşmasını sağlayan süreç hızlanmıştır. Fransız ihtilali sonrası dönemi şekillendirecek olan anlaşma 1815 yılı Viyana kongresidir. Bu kongrede galip devletler dengenin yeniden kurulması için anlaşmış ama dengenin kurulması yöntemleri üzerinde görüş farklılıkları oluşmasını engelleyememişlerdir. İngiltere eski mekanik dengeye dönülmesini savunmuş ancak Metternich ve Alexander, Napolyon'un iç ve dış politika dinamiklerini birbirine derceden yeni doktrinin etkisiyle, yeni uluslararası sistemin "iç düzende meşruluğu da içerecek yeni bir yeni bir denge sisteminin kurulmasını savunmuşlardır"⁴ Bu yeni denge sistemi, kendi uluslarının kontrolünü sağlamakta zorlanan monarşilerin yürütmekte zorlanacakları bir sistem olduğundan gerçeklerle uyuşmakta zorluk çekecek olan bir yapıya sahip olmakla birlikte şimdi ki modern uluslararası organizasyonların işleyişini belirleyecek olan normatif uluslararası hukuk kavramını ortaya çıkarabilecek üç temel özelliği barındıran bir politik gerçekliğe sahipti: (1) Avrupalıların kendilerini "uygar" algılamalarına yol açacak ve bu algıda birleşecekleri bir öteki anlayışı. (2) Avrupa'da hiçbir devletin bir diğerini tek başına egemenliği altına alabileceği güce sahip olamaması. (3) Yeni denge politikaları çerçevesinin aksine ülkelerin sadece zayıf monarşilerin iç işlerine karışırken kendi aralarındaki ilişkilerde "iç işleri" ile "dış işleri"ni ayırma yoluna gitmeleri. Avrupa'nın bu üç temel politik algısı 1. ve 2. Dünya Savaşlarıyla birlikte ortaya çıkan Soğuk Savaş ve sonrası yıllarda bugünkü uluslararası sistemin şu başlıca özelliklerini görünür hale getirdiği söylenebilir: (a) 19. yüzyıla kadar sadece Avrupa'yı içine alan diplomasi dünyası tüm dünyayı kapsayacak şekilde genişlemiş ve ikili hiyerarşi sistemi yıkılarak bunun yerini güç dengelerinin ve çıkar ilişkilerinin temsil edilebileceği uluslararası örgütleri ortaya çıkarmıştır. (b) İletişim teknolojilerinde yaşanan devrim niteliğindeki gelişmelerle birlikte devletler kendi

³ Mehmet Gönübol, *Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma*, s. 395.

⁴ Evan Luard, *The Evolution of International Organizations*, New York : Praeger, 1966, s.23.

sınırları içerisindeki ulusları daha iyi kontrol eder hale gelerek meşruiyetleri ölçüsünde diğer uluslarla birlikte uluslararası güvenlik yaratılması için bir araya gelme eğilimlerini kuvvetlendirmiştir. (c) 19. yüzyıl itibariyle, parçalanmış imparatorluk idarelerinin şimdiye kadar oluşturduğu yönetim ve güç dengelerinin güvenlik, aynı zamanda yeni hegemonyaların kurulması noktasında imparatorluk devletlerinde kurulan ulus devletlere çok yönlü politikalar kurma zorunluluğu getirmiştir. Diğer bir deyişle günümüzde etkin olan uluslararası kuruluşlar kuruluş sebebi olarak altında eski imparatorlukların savaşları azaltma ve barışı besleme konusundaki genel evrensel politikalarını imparatorluktan daha küçük olan ulus devletlerin üzerinde anlayabileceği ittifaklar ve ortaklıklara dönüştürme sebebi yatmaktadır denilebilir.

Yukarıda kısaca değinilen uluslararası örgütlerin ortaya çıkma durumlarıyla ilgili Avrupa merkezli bir tarih anlatımıyla birlikte uluslararası örgütlenmelerin genel tarihi aynı zamanda entellektüel gruplar tarafından da şekillendirilmiştir. Yani günümüz dünyasında yaşayan uluslararası örgütler sadece tarihsel kaçınılmazlığın bir sonucu değil aynı zamanda uluslararası planda problemlerin nasıl çözülmesi gerektiğine dair yapılan teorilerinde ürünüdür. Uluslararası ilişkilerin disiplinler ve bilimsel incelemelerini kolaylaştıracak açıklamalar ve teoriler düşünürlerce geliştirilmiştir. Örneğin Holsti'nin "Dividing Discipline" (1984) çalışmasında uluslararası teorilerdeki "klasik geleneksel teoriler, global toplum teorileri ve neo-marksist teoriler"⁵ sınıflaması; Zacher ve Matthew'in "Liberal International Theory" de dikkat çektikleri "realizm, pluralizm ve globalizm" ayrımı; bunun yanında muhafazakârlık, Machiavellizm, Grotiyenalizm, Kantiyenalizm ve kozmopolitan yaklaşım teorileri de geliştirilip sınıflandırılmıştır.

Bizim burada inceleyeceğimiz Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası örgütlerle olan tarihi sürecini realizm veya realist paradigma üzerinden okumaya çalışmak daha uygun düşecektir. Çünkü realizm 2. Dünya Savaşı öncesinde yaşanan gelişmelerin etkisiyle güncellik kazanmış ve savaş sonrası uluslararası politikaları şekillendirmiştir. "Anglo Amerikan merkezli bir uluslararası teori olarak şekillenen bu düşünce köken olarak M.Ö 400lerde yaşayan Yunan düşünür Thucydides'e kadar dayandırılabilir."⁶ 1. Dünya Savaşı sonrası gündeme gelen, 1920 -1930lu yıllar arası kurumsal düzenlemeler

⁵ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004, s.41.

⁶ Tayyar Arı, *age*, s.42.

de realizmin pek fazla dikkati çekmediği söylenebilir. Çünkü bu yıllar daha çok savaş sonrası yılların yaralarının sarılması ve tekrar savaşılmaması üzerine daha çok Liberal ve İdealist politikaların şekillendirdiği kurum ve kuralların olduğu bir dönemdi. Ancak 1940'lı yıllarda bu temeller üzerine işletilmeye çalışılan Milletler Cemiyeti'nin kolektif güvenlik mekanizmasının çökmesiyle “kurumsal ve hukuksal düzenlemelerle uluslararası barış ve güvenliğin korunacağını savunan liberalizme ve idealizme duyulan güven sarsılmıştır.”⁷ Realizm uluslararası politikaları rasyonel kararlar veren bütüncül yapılar olarak görmekte ve düşünce gücünü ise Machiavelli ve Hobbes'un çalışmalarından almaktadır. Yani, realizme göre uluslararası politikanın özü güç ve çıkar mücadelesidir. “Hobbes'un deyişiyle doğa durumunun devam ettiği bu anarşik yapıda devletler açısından güvenlik konusu ana gündem konusudur.”⁸ Böyle bir yapı içerisinde savaşlar olağan bir durum olarak görüldükten sonra savaşların yok edilmesinden ziyade durdurulması politikalarının öne çıkaracağı bir hukuki alan ve organizasyonlar düzenlemeyi uygun görür realist teori. Bununla birlikte realistlere göre uluslararası örgütler ve hukuk barışın korunması için pek yeterli değildir. Bu sebeple bir devletin güçlenerek diğer devletler üzerinde egemenlik kurmasını engelleyen önemli bir güç dengesinin oluşturulmasını sağlayacak esnek hukuklu bir katı örgütlenmeye gitme taraftarıdır. Türkiye Cumhuriyeti'nin, Osmanlı'nın dağılmasından sonra güç dengelerini oturtma süreci içerisinde yaptığı anlaşmalar ve girdiği pakt ve organizasyonların tarihi ilerleyen bölümlerde realist teori çerçevesinde incelenecektir. Özet olarak imparatorluklar sonrası dünyada ortaya çıkan yeni ulus devletlerin kendi haklarına karşı olan başta barış ve güvenlik sağlama gibi temel sorumluluklarının çoğunu yerine getirmede yetersiz kalmaları kendilerini güç dengelerini sağlayacak yeni örgüt ve yapılanma çerçevelerini oluşturmaya ve bunlara üye olmaya yöneltmiştir. Özellikle 1. ve 2. Dünya savaşları sonrası ortaya çıkan AET (1957), NATO (1949), EFTA (1960), Afrika Birliği Örgütü (OAU, 1963), EFTA (1960), Amerikan Devletler Örgütü (OAS, 1948) Varşova Paktı (VP, 1955), COMECON (1949), ve Arap Birliği (1945) gibi örgütlenmeler modern anlamda entegrasyon kavramının uluslararası politika ve tarihteki cisimleşmiş örneklerdir. Entegrasyon Deutsch'un tanımlamasına göre “aralarında bağımlılık bulunan birimlerin ayrı ayrı tek başlarına sahip olmadıkları

⁷ Slaughter M. Burley, “International Law and International Relations Theory: A Dual Agenda”, *American Journal of International Law*, 1993, vol.87, s.205.

⁸ Tayyar Arı, age, s.43.

özelliklere sahip yeni bir sistem meydana getirmeye dönük ilişkileridir.”⁹ Uluslararası örgütleri anlamamızda yardımcı olan başka bir tanım ise Hopkins ve Mansbach’tan gelmektedir. Onlara göre entegrasyonlar ve örgütler “öğeleri arasında şiddet unsurlarının azaldığı, bunların yerini karşılıklı bağımlılık, ortak yarar ve işbirliği kavramlarının aldığı yapılardır.”¹⁰

1923–1963 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE CUMHURİYETİ’NİN ULUSLARARASI ÖRGÜTLERLE İLİŞKİLERİ

17. asırdan sonra yavaş yavaş toprak ve uluslararası alanda etkinliğini kaybetmeye başlayan Osmanlı İmparatorluğu’nun hem siyasi nüfuz hem de reel etkinlik açısından sahip olduğu geniş coğrafyadan geriye birçok yeni ulus devletin sınırlarını oluşturduğu Türkiye Cumhuriyeti ortaya yeni bir devlet olarak çıkmıştır. Bilinen kuruluş süreçlerinden geçen ülkemiz Osmanlı İmparatorluğu’nun geniş nüfuz alanındaki politik düzensizlikten en az zarar görmek ve Napolyon döneminden bu yana devam eden yukarıda da açıklamaya çalıştığımız iç kontrolün sağlanması noktasında uluslararası güçlerin politik dengelerini de kullanmak maksadıyla çeşitli paktlara imza atıp çeşitli uluslararası örgütlere üye olmayı ulusal bir eğilim haline getirmiştir. Bu bağlamda Ekim 1923’te kurulan cumhuriyet rejimiyle Atatürk ve Lozan Anlaşması’ndaki etkinliğiyle İsmet İnönü Türk dış politikasının kuruluşu ve 1963 yılına kadarki olan sürecinde en önemli kurucu ve uygulayıcı iki devlet adamı olmuşlardır. Atatürk ve İsmet İnönü Türk dış politikasını oluşturup yürütürken savaştan yeni çıkmış ülke gerçeklerinden hareketle barış prensipli bir yolu uygulamayı uygun görmüşlerdir. Atatürk’ün ünlü “Yurtta sulh, cihanda sulh” sözü bu prensibin en güzel özetlerinden biridir. Uluslararası örgütlere girmede ise yine onun “Eğer devamlı sulh isteniyorsa, kütlelerin vaziyetlerini iyileştirecek milletlerarası tedbirler alınmalıdır”¹¹ sözü zamanında, Türk dış politikasının hangi saikler çerçevesinde özetlenebileceğini göstermektedir. Yaklaşık iki asırdır savaşımlardan, sınır ve menfaatlerinden başını kaldıramamış bir milleti göz önünde tutan dış politika pratisyenleri politikalarını oluştururken millet menfaatinin gerektirdiği esasları içine alan tamamen müstakil ve serbest bir siyaset takip etmişlerdir. Meclis ve onun çıkardığı hükümetler savaşçı ve

⁹ Slaughter M. Burley, age, s.447.

¹⁰ Tayyar Arı, age, s.446.

¹¹ Edip Çelik, *100 Soruda Türkiye’nin Dış Politikası*, İstanbul, Haziran 1969, s.68.

maceraperest politikalar geliştirmekten kaçınmış ve milletin kendisini toparlayabilmesi için sulh ve selamete önem vermişlerdir. Bu minvalde 20. yüzyılda tüm dünyayı etkileyecek bir güç kristalleşmesine girmiş olan batılı devletlerle önemli paktlara imza atmış ve onların kurduğu cemiyetlere üye olmuştur. Örneğin Temmuz 1924'te imzalanan Lozan anlaşmasında açık kalan ve tam bir uzlaşma sağlanamayan Boğazlar sorunu ve Musul meselesinde (Mayıs 1924'te Musul ile ilgili görüşmeler ikili olarak İngilizlerle görüşülmüş ve sonuca bağlanamamıştı.) daha sonra Milletler Cemiyeti'ne başvurma şartlarını getirmiş diğer yandan da Hatay meselesini de referanduma bağlayarak bu üç ciddi sorunu savaşız çözmeye çalışmıştır. Özellikle Türkiye Cumhuriyeti 1932 yılına kadar üye olmadığı Milletler Cemiyeti örgütüne Lozan Anlaşması'nda Musul meselesiyle ilgili “çözülemediği takdirde Milletler Cemiyeti'ne başvurulacaktır” şerhini koydurmuş olması zamanın dış politika pratisyenlerinin bu tür cemiyetlerin uluslararası alanda sulh yoluyla da birçok sorunun halledilebileceğinin farkında olduklarını göstermektedir. Benzer bir temayülle 1. Dünya Savaşı sonrası güçlenen İtalya'nın tacizlerini tek başlarına savuşturamayacağını bilen Balkan ülkeleri arasında 1929–1933 yılları arasında saldırmazlık, hakem ve uzlaşma anlaşmaları imzalanmıştı.¹² Bu anlaşmalar temel alınarak yine aynı yıllar arasında Atina, Bükreş, İstanbul ve Selanik'te konferanslar gerçekleştirilmişti. Şubat 1934'te Balkanlar'daki politik belirsizlikleri düzene sokmak ve İtalya'nın bölgedeki yayılcılığını engellemek maksadıyla Atina'da Balkan Antantı'nı üye ülkeler, Türkiye, Yugoslavya, Yunanistan ve Romanya imzaladılar. Böylelikle ülkemiz Trakya sınırlarını Almanya ve İtalya'nın yayılcılığına karşı sağlama almış oluyordu.

1923–1938 yılları arasındaki Türk dış politikasını belirleyen bir diğer önemli organizasyon ise Sadabad Paktıydı. Aslında hem Sadabad Paktı hem de Balkan Antantı Ortadoğu ve Balkan ülkelerinin, aslında Osmanlı'nın eski topraklarından 200 yıldan fazla süren Batılı emperyal devletlerin bu topraklara askeri ve siyasi müdahalelerini en aza indirmek üzere bölge ülkelerinin reel olarak oluşturmak zorunda kaldıkları organizasyonlar olarak tanımlanabilir. Hem birer ulus devlet olarak sınırlarını tamamlama isteği aynı zamanda tamamlanıp tanımlanan bu sınırlar üzerinde üçlü bir ittifak kurmanın gerekliliklerini gören İran ve Irak aslında kendi millileşme hareketlerini ülkemizden çok sonra 1945 ile 1957 yıllarında gerçekleştirebildiler. Çünkü

¹² Christopher Cviic, “Remaking the Balkans”, *Pinter : Royal Institute of International Affairs*, London c1995, s.97.

bünyelerindeki İngiliz etkisini bizim kadar hızlı ve kararlı bertaraf etmekte güçlük çekmişlerdir. Bu güçlüğe rağmen adı geçen ülkeler Temmuz 1937’de Tahran’daki Sadabad Sarayında Sadabad Paktını imzalamıştır.

1945–1963 yılları arasında dünyadaki politik kutupların sayısı azalarak dünya devletleri soğuk savaş denilen ekonomik ve ideolojik iki kutup arasında ulus devletlerin bir tercih yapma zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu minvalde 2. Dünya Savaşı’nın sonlarına kadar Batılı güçlerin Anadolu topraklarını işgallerinden dolayı Batılı ülkelere mesafeli yaklaşan ülkemiz dış politikası, galip ve mağluplar belli olunca, Batılı ülkelerin oluşturduğu uluslararası örgütlere yakın durmayı bir eğilim haline getirmiştir. Örneğin henüz Birleşmiş Milletler Teşkilatı’na üye olmadığı halde Aralık 1950 yılında TBMM’deki yoğun tartışmalardan sonra “hükümetin Kore Savaşı’na 4500 kişilik savaş birliğinin gönderilmesi teskeresini 39 red, 1 çekimsere karşın 311 oyla kabul etmiş”¹³ ve çift kutuplu hale gelen dünyada dış politikadaki politik saflarını belirleyecek ilk reel uygulamasını gerçekleştirmiştir. Bu tarihin öncesinde Kasım 1945’te biten ve 1925 yılında yapılmış Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşmasını¹⁴ yenilemeyerek Sovyet (daha sonra Varşova Paktı) bloğunda yer almayacağıının ilk sinyallerini vermiş olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, Türkiye Cumhuriyeti 1963 yılına kadar uluslararası dış politikasını şekillendirirken, hep Sovyet Blok’undan gelecek tehdit ihtimalleri üzerine veya mevcut uluslararası dengelerin gereklerine istinaden, daha çok “Batılı” oluşumlar olan Kuzey Atlantik Paktı, Balkan Paktı, Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi, Merkezi Antlaşma Örgütü gibi uluslararası organizasyonlarda yerini almış ve Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun kuruluşunu da olumlu karşılayarak daha sonradan bu oluşuma üye olma talebinde bulunmuştur. Burada kısaca adı geçen uluslararası organizasyonlardan etkin olanları geniş ve detaylı olarak küçük ve görece etkisiz olanları ise kısaca bundan sonraki bölümde çeşitli alt başlıklar altında incelenecektir. Ayrıca o dönemde Türkiye’nin işbirliği veya temas içinde olduğu diğer bazı kuruluşlara da kısaca değinilecektir.

¹³ Edip Çelik, age, s.152.

¹⁴ Anlaşmanın Metni: Düstur, 3.Tertip, Cilt 7, ss.225-226.

1. BÖLÜM: II. DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ DÖNEM

1.1. MİLLETLER CEMİYETİ

1.1.1. Tarihi, Kuruluş Amaçları Ve Misakı:

19. yüzyıl'ın siyasi yapısı ve devletlerarasındaki ilişkilerin niteliği daha çok siyasi konularda danışmayı gerektirirken, 20. yüzyılda ise bu durum kabuk değiştirmek suretiyle bir işbirliği zeminine oturmuştur. Başka bir deyişle, 19. yüzyılda yapılan çalışmalar modern anlamda uluslararası siyasi teşekküllerin kurulması için bir ön hazırlık dönemi teşkil etmiştir. 20.yüzyıla gelindiğinde ise bu teşekküller fiilen kurulmuşlardır. Bu itibarla Milletler Cemiyeti'nin ortaya çıkışı anlık olan bir durum değil belki bir asrı aşkın süre zarfında olgunlaşan dinamiklerin ve politik bir kültürün ürünüdür. Napolyon Savaşlarının 18. yüzyılın pek de önemli sonuçlar doğurmayan barış konferanslarının ötesinde öneme sahip Viyana Kongresinin toplanmasına ve bu Kongreyi takip eden periyodik kongre ve konferanslar devrinin açılmasına milatlık ettiği savunulabilir. Kurulan Viyana Kongresi düzeni daha çok güç dengelemesi prensibi üzerine kurulmuş ve görünüşte konjunktürel olarak Avrupa Devletlerini Napolyon'dan kurtarma operasyonu gibi görünse de temelde Avrupa'da güç dengesinin kurulması ve korunması ilkesi hedeflenmekteydi. Aynen öyle de Birinci Dünya Savaşı da La Haye'in evrensel konferanslar sisteminin bir adım ötesi olan devletlerarasında işbirliğinin kurulmasına yol açmış ve bugünkü teşkilatlanma şekillerinin belki de ilki olan Milletler Cemiyeti'nin kurulmasına vesile olmuştur.¹⁵ Milletler Cemiyeti devletlerarasındaki ilişki biçimini "işbirliği" eksenine taşımıştır. Bütün bu sebepler Milletler Cemiyeti'nin kuruluşunu devletlerarasındaki siyasi teşkilatlanmalar açısından çok önemli bir hamle yapmaktadır.

Milletler Cemiyeti Birinci Dünya Savaşı sırasında dünyanın pek çok ülkesinde, özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere başta olmak üzere, ortaya konulan gayretlerle Savaşı sonlandırmak için 1919 yılında Paris'te yapılan barış görüşmeleri sonrasında kurulmuştur. Amerika ve İngiltere'de rahat yürütülen bu tür çalışmalar Almanya'da bile nüvelenmiş ve o dönemde Alman ordusunun baskısı altında bulunan

¹⁵ League of Nations Secretariat Information Section, *The aims and organisation of the League of Nations*, Geneva, 1929, s. 56.

Hollanda'da da açıktan olmamak kaydı ile böyle bir teşkilatlanma çalışmaları sürdürülmüştür. Barışın tesis edilmesi ve devamlılığının sağlanması için devletlerarasındaki ilişkilerde etkili olabilecek ve muhtemel savaşları önlemeye çalışacak bir teşkilatın kurulması gerekliliği benimsenmiş olduğundan bu gayretler sonuç vermiştir. Amerika Başkanı Woodrow Wilson'un 8 Ocak 1918'de Amerikan Kongresi'nde açıkladığı 14 maddenin¹⁶ içinde bir barış teşkilatı kurulması gerekliliği özellikle vurgulanmıştı. On dört Maddenin ilk dördü de uluslararası bir teşkilat ile ilintili olmakla beraber, Wilson'un On dört Maddesinin sonuncusu şöyle idi: “*Büyük ve küçük devletler için eşitlik dairesinde siyasi bağımsızlık ve ülke bütünlüğünü karşılıklı olarak teminat altına almak amacı ile özel antlaşmalar gereğince genel bir milletler cemiyeti (a general association of nations) kurulmalıdır.*” On dört Madde zamanla Müttefik Devletler tarafından savaş ve barış hedefleri olarak kabul edilmiş ve böylece Wilson da Milletler Cemiyetinin kurucusu durumuna gelmiştir. Wilson tarafından açıkça dile getirilen uluslararası bir teşkilat fikrinin iyice belirginleşmesi Fransa ve İngiltere'de bazı resmi girişimlerin başlamasına da vesile olmuştur. Fransız ve İngiliz Hükümetleri kurulması düşünülen teşkilatın mahiyeti ile ilgili çeşitli çalışmalar yapmak üzere iki komisyon kurmuşlardı. Bu komisyonlar birbirlerinden bağımsız çalıştıkları halde birbirleriyle işbirliği ve müzakere içinde olmuşlardır. Ayrıca yapılan bütün bu çalışmalar Wilson'a da iletilmiştir.

Milletler Cemiyeti'nin kurulmasından sonra teşkilatın yapısı ile ilgili pek çok tasarı ortaya atılmıştır. Fakat bunlardan, özellikle, Amerika Birleşik Devletleri'nde savaşı sona erdirme barışı tesis etme çalışmaları sırasında kurulmuş olan *The League to Enforce the Peace (Barışı Destekleme Ligi)*, İngiltere'de yine aynı sebeplerle faaliyet gösteren *The League of Nations Society (Milletler Ligi Topluluğu)* ve *Fabian Society (Fabian Topluluğu)* gibi grup ve kuruluşlar tarafından hazırlanan bazıları çok etkili olmuştur. Yine Güney Afrikalı General Christian Smuts tarafından 1918 yılında kaleme alınan *The League of Nations: A Practical Suggestion* uluslararası teşkilat fikrine pek çok yenilikler getirmiştir.¹⁷

¹⁶ A. Finch, *The Peace Conference of Paris, 1919, A.J.I.L.*, c. 13 (1919), ss. 161-163.

¹⁷ Seha L. Meray, *Uluslar arası Hukuk ve Uluslar arası Örgütler*, Ankara Üniv. Basımevi, Ankara, 1979, s.87.

Milletler Cemiyetinin kurucu belgesi olan Milletler Cemiyeti Misakı Müttefik Devletlerle Almanya arasında Birinci Dünya Savaşını sonuçlandıran Paris Barış Konferansında son şeklini almıştır. Paris Barış Konferansı pek çok ülkeden yüzlerce delege ve bürokratin katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Konferansa, Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya'dan kurulu Yüksek Savaş Meclisi (Supreme War Council) üyelerinin her birinin ikişer temsilci göndererek teşkil ettikleri "Onlar Meclisi" yön veriyordu.¹⁸ Konuların büyük bir çoğunluğu, La Haye Konferansları örneğine uyularak, komite ve komisyonlarda görüşülmüştür. Gerçekten, Paris'te ülke değişiklikleri, tazminat, savaş suçluları, milletlerarası çalışma teşkilatının kurulması, milletlerarası nehirlerde seyrüsefer v. s. gibi çeşitli konuların görüşülmesi için elli sekiz komisyon, komite ve alt komite teşkil edilmiş ve bu organlar 1646 toplantı yapmışlardır. Bütün bu meseleler üzerindeki çalışmalar son şeklini almak üzere "Onlar Meclisine", "Beş Büyüklere" ya da yalnız Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Fransa'dan kurulu üçlü guruba gelmekte idi.¹⁹

Barış Konferansının 25 Ocakta yaptığı ikinci genel kurul toplantısında, Yüksek Meclisin teklifi üzerine bir Milletler Cemiyeti kurulması ve bunun Barış Antlaşmasının bir parçası olması kararlaştırılmış ve teşkilatın anayasasını hazırlamak üzere Yüksek Meclis üyelerinin ikişer, beş küçük devletin de birer temsilci ile katıldıkları bir komisyon kurmuştur. Wilson'un başkanlık ettiği bu komisyonda şu temsilciler bulunuyordu: Amerika Birleşik Devletlerinden Wilson ve House, Commonwealth'den Sir Cecil Hurst (Abluka Vekili ve hukukçu) ve Jan Christian Smuts (Güney Afrika Başbakanı), Fransa'dan Ulon Bourgeois ve Ferdinand Larnaude (devletler hukukçusu), İtalya'dan Orlando (Başbakan) ve Vittorio Scialoja (hukukçu ve diplomat), Japonya'dan Baron Makino (Dışişleri Bakanı) ve Viskont Chida (Londra Elçisi), Belçika'dan Paul Haymans (Dışişleri Bakanı), Brezilyadan Epitacio Pessa, Çin'den Wellington Koo, Portekiz'den Batalha Reis ve Sırbistan'dan Vesnic. Komisyonun ilk toplantısında küçük devletlerin temsilcileri azınlıkta kaldıklarını ileri sürerek küçük devletlerden gelen temsilcilerin sayısının dokuza yükseltilmesini istemişlerdir. Amerika Birleşik Devletleri ve İngiliz temsilcilerinin itirazına rağmen bu görüş kabul edilmiş ve dört yeni devletin temsilcileri komisyona alınmıştır. Bu temsilciler şunlardı: Venizelos (Yunanistan Başbakanı), Dmowski (Polonya Milli Komisyonu Başkanı), Kramar

¹⁸ Seha L. Meray, age, s.74.

¹⁹ Lord Maurice Hankey, *Diplomacy by Conference*, New York, Putman, 1916, ss.158-186.

(Çekoslovakya Başbakanı) ve Diamandy (Romanyalı diplomat). Komisyon, House, Wilson, Smuts ve Phillimore ve Bourgeois komiteleri tarafından hazırlanmış tasarıları göz önüne alarak David Hunter Miller (Amerikalı hukukçu) ve Cecil Hurst'ün kaleme aldıkları yeni bir tasarımı çalışmalarına esas olarak almıştı. Komisyon çalışmalarına bütün üyeler önemli katkılarda bulunmuşlar ise de, en önemli konularda kararlar “Üç Büyükler” in (Wilson, Lloyd George ve Clemenceau) istedikleri şekilde alınmıştır²⁰. Milletler Cemiyeti Komisyonu çalışmalarına 3 Şubatta başlamış ve Milletler Cemiyeti Misakının son şekli Konferansın Genel Kurulu tarafından 28 Nisan 1919 da kabul edilmiştir.²¹

Misakın kabulünden sonra Konferansta Cemiyet ile ilgili diğer bazı kararlar alınmıştır. Bu kararlar özet olarak şöyle idi:

i – On üç tarafsız devlet, Müttefik Devletlerle eşit statüye sahip olmak üzere Cemiyetin asil üyesi seçilmişlerdir;

- Cemiyetin Genel Kurulu toplanıp seçimler yapıncaya kadar Belçika, Brezilya, Yunanistan ve İspanya Cemiyet Meclisinin üyesi olacaklardır;
- Sir James Eric Drummond Cemiyetin Genel Sekreterliğine seçilmiştir;
- Cemiyet merkezinin Cenevre’de kurulması ve Genel Kurulun ilk toplantısı için gerekli hazırlıkları yapmak üzere bir komite tayin edilmiştir; bu komitenin üyeleri Drummond’un başkanlığında Milletler Cemiyeti Meclisini teşkil eden dokuz devletin temsilcilerinden kurulu olacaktır.

Gerek Milletler Cemiyeti Misakı, gerek bu kararlar Konferansta oybirliği ile kabul edilmiştir. Yine Konferansta verilen bir karar gereğince, yeni kurulan teşkilatın merkezi Cenevre şehrinde olacaktır.

Milletler Cemiyeti Misakı Versailles Barış Antlaşmasının bir parçası olduğundan (Versailles Antlaşmasının ilk 26 maddesi Milletler Cemiyeti Misakını teşkil etmektedir) Teşkilatın resmen kurulması için Barış Antlaşmasının tasdik edilerek yürürlüğe girmesi gerekiyordu. Versailles Antlaşması, tasdiknamelerin teatisinden

²⁰ Seha L. Meray, age, s.75.

²¹ Paul S. Reinseh, *Public International Unions, Their Work and Organization*, Boston, Ginn, 1941, s.34.

sonra 10 Ocak 1920 de yürürlüğe girmiştir. Diğer taraftan Teşkilatın Sekreterliği daha önce kurulmuş ve çalışmalarına başlamış bulunuyordu.²²

Amerika Birleşik Devletleri'nin Milletler Cemiyeti Misakının hazırlanması ve Barış Antlaşmasının bir parçası haline getirilmesi hususunda yaptığı katkı ve Wilson'un gayretleri çok önemli yer tutmaktadır. Wilson'un özellikle kurulacak olan teşkilatın anayasasını barış antlaşmasının bir parçası haline getirmek için çaba harcaması ve bunu gerçekleştirmesi, pek çok ülkenin o zamana kadar örneği bulunmayan bu teşkilatı kabulünü kolaylaştırmıştı. Aynı şekilde kendi ülkesinde de, yapılan son seçimlerde Senato'daki çoğunluğu kaybetmiş olmasına rağmen, teşkilatın onaylanmasını kolaylaştıracağını düşünmüştü. Ancak, Wilson'un bütün gayretlerine rağmen, Amerika Birleşik Devletleri Milletler Cemiyetine üye olarak katılmamıştır. Çünkü o dönemde Amerikan Senatosundan otuz dokuz Senatörden oluşan bir grup, Barış Konferansında kabul edilen Misakın devlet - üstü yetkiler taşıdığını ve bu yetkilerin Amerikanın egemenliğini ihlal ettiğini ve Amerikan Anayasası ile bağdaşamayacağını iddia ederek, Milletler Cemiyeti Anayasasının kendileri tarafından ileri sürülen şartlarla kabul edilmesini önermişlerdi. Fakat bu öneri kurulacak olan teşkilatın yapısını zayıflatacağından ve devletler üstü olma özelliğini kaybettireceğinden kabul edilmemişti. Amerikan Senatosunda o dönemde reddedilen sadece Milletler Cemiyeti ilgili hükümler değildir. Milletler Cemiyeti'nin Misakı da barış antlaşmasının bir parçası olduğundan barış antlaşması da senato'dan geçememiş oluyordu.²³ Bu sebeple Amerika daha sonra Almanya ile farklı bir barış antlaşması yapmıştır. Bu durumun bu şekilde gelişmesinde Wilson'un o dönemdeki muhaliflerinin ciddi payı olduğunu belirtmek gerekmektedir.²⁴

Cemiyetin üyesi olmamasına rağmen Amerika Birleşik Devletleri Cemiyet'in pek çok toplantısına katılmıştır. Fakat Amerika'nın üye olmaması teşkilatı olumsuz yönde etkilemiştir. Cemiyetin en önemli görevi olan ortak güvenlik sistemine bu devlet katkıda bulunmamıştır. Nitekim Amerika Birleşik Devletlerini yakından ilgilendiren Mançurya ve Çin-Japon olaylarında (1937) bu devlet Teşkilata faydalı olamamıştır. Aynı şekilde Habeşistan olayında (1936) İtalya'ya karşı alınan iktisadi zorlama

²² F. P.Walters, *A history of the League of Nations*, Oxford University Pres, New York , 1952, s.122.

²³ A. L. George and J. L. George, *Woodrow Wilson and Colonel House: A Personality Study*, The John Day Co., New York, 1956, s. 269.

²⁴ F. P.Walters, age, s.140.

tedbirlerinin başarısızlıkla sonuçlanmasında, Amerika Birleşik Devletlerinin Teşkilat dışında kalmasının önemli etkisi olmuştur. Milletler Cemiyetinin başarısızlığı geniş ölçüde Teşkilatın güvenlik konularındaki başarısızlığından ileri gelmiştir; Amerika Birleşik Devletlerinin üye olmaması bu başarısızlığın sebeplerinden birini teşkil etmiştir.²⁵

Milletler Cemiyeti Misakı Birinci Dünya Savaşından sonra Almanya ile yapılacak barışın şartlarını tespit etmek üzere toplanan konferansta hazırlamıştı ve Misakın metni Versailles Antlaşmasına ve yenilgiye uğrayan diğer devletlerle yapılan barış antlaşmalarına (Avusturya ile Saint - Germain Antlaşması, Macaristan ile Trianon Antlaşması, Bulgaristan ile Neuilly Antlaşması ve Osmanlı İmparatorluğu ile Sevres Antlaşması) konulmuştu. Bu durum gösteriyor ki, Milletler Cemiyeti, esas itibariyle, Birinci Dünya Savaşından galip çıkan devletlerin bir teşkilatı idi. Zaten zamanın Alman Dış İşleri Bakanı Brockdorff-Rantzau'nun şu ifadesi anlaşmaların da tamamen galip devletlerin isteklerine göre hazırlandığını göstermektedir: “Bizden savaşa sebep olmanın yegane suçlusu bizim olduğumuzun kabulü isteniyor. Kendi ağzımdan böyle bir itirafı yaparsam yalan söylemiş olurum”.²⁶ Bununla beraber, Misak barış antlaşmalarından ayrı bir vesikaydı; bu vesikaya barış antlaşmalarını imzalayan devletlerin taraf olması mümkün olduğu gibi, bu antlaşmaları imzalayan devletlerin taraf olmaması da mümkündür.

Milletler Cemiyeti eski devlet sisteminde köklü bir değişiklik meydana getirmemiştir. Cemiyet aynı sorumlulukları kabul eden ve belli amaçlara ulaşmak isteyen devletlerin serbest iradeleri ile meydana getirdikleri ortak bir mekanizma idi. Teşkilat üye devletlerin iradesi dışında bu devletleri bağlayacak kurallar koymak ve bu devletlere sorumluluk yüklemek yetkisine sahip değildi. Geleneksel devlet sisteminin ana ilkesi olan “egemenlik”, Milletler Cemiyetinin de temel ilkesini teşkil ediyordu.

Teşkilatın kuruluş amaçlarının başında savaşı önleme çabası geliyordu. Savaşın önlenmesi için Misaka saldırganlara karşı ortak zorlama tedbirleri alınmasını sağlayacak hükümler konulmuş, fakat bu hükümler gerektiği şekilde uygulanamamıştır. Saldırganlara karşı alınacak tedbirlerle ilgili hükümler, bir dereceye kadar, milli

²⁵ Seha L. Meray, age, s.78.

²⁶ C. E. Black and E. C. Heimreich, *Twentieth Century Europe*, New York, Alfred A. Knopf, 1952, s.110.

toplumlarda görülen polis tedbirlerine benziyordu. Bununla beraber, devlet - üstü yetkiler ve gerektiği zaman bu yetkilerin kullanılmasını sağlayacak otomatik mekanizma öngörülmemişti.²⁷

Yeni teşkilatın özelliklerinden biri de evrensel olması idi. Eski düşman devletlerin Cemiyete kabul edilmesinden sonra, sınırlanmış üyelik sistemi sona ermiş, zamanla dünya devletlerinin çoğu Teşkilata üye olarak kabul edilmişlerdir. Bununla beraber, Milletler Cemiyetinin tarihinde hiç bir zaman bütün devletler hatta bütün büyük devletler aynı zamanda Teşkilatın üyesi olmamışlardır.

Milletler Cemiyetinin önemli bir yönü de bütün uluslararası toplumun hizmetine açık bulunması idi. Uluslararası teşkilatlanma tarihinde ilk defa üye devletlerle ilgili herhangi bir konunun görüşülebileceği bir merkez oluşturulmuştu. Gerçekten, Misakta, “Cemiyetin faaliyet sahasına giren veya dünya barışını ilgilendiren her meselenin” (madde 3, paragraf 3 ve Madde 4, paragraf 4) Genel Kurulun ya da Meclisin önüne getirilebileceği öngörülmüştü.²⁸ Teşkilat birçok önemli siyasi amaçlarını gerçekleştirememekle beraber, dünya meselelerinin ortaya konulmasına ve görüşülmesine hizmet etmiştir.

Milletler Cemiyeti Misakı 26 maddeden ibaret kısa bir vesika idi. Misakın dibacesinde üyelerin yüklendikleri sorumluluklar şöyle belirtiliyordu: Harbe başvurmamak hususunda bazı vecibeler kabul etmek; adalet ve şeref esaslarına dayanan aleni milletlerarası münasebetler idame ettirmek; hükümetlerce bundan böyle fiili hareket hattı kaidesi olarak kabul edilmiş devletler hukuku hükümlerine tamamen uymak; teşkilatlanmış halkların karşılıklı münasebetlerinde adaleti hükümran kılmak ve Antlaşmalardan doğan bütün vecibelere titiz bir şekilde riayet etmek”. Misakın diğer maddelerinde şu konularda hükümler bulunuyordu:

- Üyelik ve Teşkilatın yapısı (1-7nci maddeler)
- Barışın devamını sağlamak (8-17nci maddeler)
- Antlaşmalar (18 -20nci maddeler)
- Bölge teşekkülleri (21 inci madde)

²⁷ F. P. Walters, age, s.78.

²⁸ John Eugene Harley, *The League Of Nations And The New International Law*, Oxford Univ. Pr., New York, 1921, s.74.

- Milletlerarası işbirliği ve milletlerarası idare (22–25 inci maddeler)
- Misak hükümlerinin değiştirilmesi (26ncı madde)²⁹

1.1.2. Üyelik:

Milletler Cemiyeti Misakının 1 inci maddesinin ilk iki fıkrasına göre, iki çeşit üyelik vardı: Asil üyeler ve Teşkilata sonradan kabul edilen üyeler. Asil üyeler Misakının 1 numaralı Ek’inde isimleri belirtilen devletlerdi. Bu devletler de iki guruba ayrılıyordu: Barış Antlaşmasını imzalayan devletler ve “Misaka katılmaya davet edilen devletler”. Barış Antlaşmasını imzalayan devletler Teşkilatın tabii üyesiydiler. Bu devletler: Amerika Birleşik Devletleri, Belçika, Bolivya, Brezilya, Britanya İmparatorluğu (Kanada, Avustralya, Güney Afrika, Yeni Zelanda ve Hindistan dâhil), Çin. Küba, Ekvator, Fransa, Yunanistan, Guatemala, Haiti, Hicaz, Honduras, İtalya, Japonya, Liberya, Nikaragua, Panama, Peru, Polonya, Portekiz, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti, Siyam, Çekoslovakya, Uruguay. Diğer taraftan, “Misaka katılmaya davet edilen devletlerin” —ki bunlar tarafsız devletlerdi— Teşkilatın asil üyesi olabilmeleri için, Misakın yürürlüğe girmesinden itibaren iki ay içinde Cemiyete katılma isteğinde bulunmaları gerekiyordu. Bu devletler ise: Arjantin, Şili, Hollanda, İran, Norveç, Paraguay, Kolombiya, Danimarka, Salvador, İsveç İsviçre, Venezüella. Bu devletler üye olma isteğinde buldukları takdirde özel şartlar aranmaksızın Teşkilatın asil üyeleri arasına gireceklerdi. Cemiyete üyelikle ilgili usul Misakın 1. maddesinin 2. fıkrasında gösterilmiştir. Bu fıkra gereğince “kendisini serbestçe idare eden bir Devlet, Dominyon veya Sömürge, milletlerarası taahhütlerini samimiyetle ifa edeceğine dair fiili teminat vermek ve kendi kara, deniz ve hava kuvvetleriyle silahları hakkında Cemiyetin koyduğu nizamları kabul etmek şartıyla, Genel Kurulca üçte iki çoğunlukla kararlaştırılırsa, Cemiyet Üyesi olabilir.” Bu fıkranın metninden anlaşılabilceği gibi, Cemiyet üyeliği yalnız tam bağımsız devletlere değil, bağımsızlığı tam olmayan devletlerle Dominyon ve sömürgelere de açık olacaktı. Esasen, İngiliz Dominyonları (Kanada, Avustralya, Güney Afrika ve Yeni Zelanda) ve Hindistan (bu ülke 1919 da sömürge statüsünde idi), Misakın 1 numaralı Ek’inde belirtildiği gibi Teşkilatın asil üyeleri arasında bulunuyorlardı. Bu yüzden, bağımsızlığı tam olmayan

²⁹ Seha L. Meray, age, s.80.

ülkelerin ve devletlerin yeni üyeler olarak Cemiyete kabul edilmelerinde bir sakınca görülmemiştir.

Milletler Cemiyetinin Üyelerini Gösterir Liste³⁰

	ÜYELER	GİRİŞ TARİHİ	ÜYELİKTEN AYRILIŞ TARİHİ		ÜYELER	GİRİŞ TARİHİ	ÜYELİKTEN AYRILIŞ TARİHİ
	Afganistan	Eylül 1934		*	İsviçre		
	Almanya	Eylül 1926	Ekim 1933	*	İtalya		
*	Arjantin			*	Japonya		Aralık 1937
	Arnavutluk	Aralık 1920	**	*	Kanada		Mart 1933
*	Avustralya			*	Kolombiya		
	Avusturya	Aralık 1920	***	*	Küba		
*	Belçika				Letonya	Eylül 1921	
*	Bolivya			*	Liberya		
*	Brezilya		Haziran 1926		Litvanya		
	Bulgaristan	Aralık 1920			Lüksemburg	Aralık 1920	
*	Büyük Britanya				Macaristan	Eylül 1922	Nisan 1939
	Costa Rica	Aralık 1920	Ocak 1925		Meksika	Eylül 1931	
*	Çekoslovakya				Mısır	Mayıs 1937	
*	Çin			*	Nikaragua		Haziran 1936
*	Danimarka			*	Norveç		
	Dominik Cumh.	Eylül 1924		*	Panama		
	Ekvator	Eylül 1934		*	Paraguay		Şubat 1935
	Estonya	Eylül 1921		*	Peru		Nisan 1939
	Finlandiya	Aralık 1920		*	Polonya		
*	Fransa			*	Portekiz		
*	Guatemala			*	Romanya		Temmuz 1940
*	Güney Afrika		Mayıs 1936	*	Salvador		Ağustos 1937
	Habeşistan	Eylül 1923		*	Siam		

³⁰ Seha L. Meray, age, s.83-84.

*	Haiti		Nisan 1942		Türkiye	Haziran 1932	
*	Hindistan				SSBC	Eylül 1934	****
*	Hollanda			*	Şili		
*	Honduras		Temmuz 1936	*	Uruguay		
*	İran			*	Venezüella		Temmuz 1938
	Irak	Ekim 1932		*	Yeni Zelanda		
	İrlanda	Eylül 1923		*	Yugoslavya		
*	İspanya		Mayıs 1939	*	Yunanistan		
*	İsveç						

* Asli Üyeler

** Nisan 1939'da İtalya tarafından ilhak edilmiştir.

*** Mart 1938'de Almanya tarafından ilhak edilmiştir.

**** Cemiyet Meclisinin 14.12.1939 tarihli kararı ile üyelikten ayrılmıştır.

1.1.3. Cemiyetin Bütçesi:

Misakın 6. maddesinin 5 inci fıkrasının ilk şeklinde, Teşkilatın giderlerinin, Dünya Posta Birliğinin giderlerine devletlerin katkısı oranında, Cemiyetin üyeleri tarafından karşılanacağı öngörülmüştü. Fakat Dünya Posta Birliğinin giderlerini karşılamak için kabul edilen ölçünün, Milletler Cemiyetinin giderlerini karşılayacak nitelikte olmadığını kısa bir zaman içinde anlaşılmıştır. Önce, bu hüküm konulurken yalnız Cemiyet Sekreterliğinin giderlerinin karşılanması düşünülmüştü oysaki Cemiyetin başka giderleri de vardı. Bundan başka, Milletler Cemiyetinin giderleri Dünya Posta Birliğinin bütçesinden çok daha fazla, buna karşılık üye sayısı daha az idi. Bu yüzden her üyenin Teşkilat bütçesine yapacağı katkı, daha büyük önem taşıyordu. Bu sebeplerle, Misakın 6ncı maddesinin 5 inci fıkrası 1921 yılında değiştirilmiş (değişiklik, uzun bir karışıklık devresinden sonra ancak 1924 yılında yürürlüğe girmiştir) ve Cemiyetin giderlerinin “Genel Kurulun karar vereceği nispet dâhilinde, Cemiyet üyeleri tarafından” yüklenilmesi esas kabul edilmiştir.³¹ Genel Kurul 1925

³¹ F. P. Walters, age, s.107.

yılında, Cemiyet giderlerinin üye devletler tarafından milli gelir, nüfus ve diğer esaslara göre yüklenilmesini öngören bir sistem tespit etmiştir.

Milletler Cemiyetinin bütçesi üç kısımdan meydana gelmişti: Milletler Cemiyeti Sekreterliği kısmı, Milletlerarası Çalışma Teşkilatının Bürosu kısmı ve Milletlerarası Daimi Adalet Divanı kısmı. Bu üç organ bütçelerini ayrı ayrı hazırlamakta, fakat üç bütçe Genel Kurulda beraberce görüşülmekte ve kabul edilmekteydi. Milletler Cemiyetinin ilk bütçesi 10.000.000, 1939 yılı bütçesi ise 32.234.012 İsviçre Frangı tutuyordu³². Cemiyetin bütçesi Teşkilatın içinde ve dışında devamlı bir tartışma konusu olmuştu; genel olarak, bütçenin daraltılması istikametinde bir temayül bulunuyordu. Ancak, giderlerin azaltılması ve bütçe ile ilgili diğer bazı kararlar, Teşkilatın verimli çalışmasına engel olduğu da söylenebilir. Milletler Cemiyeti günümüz uluslararası teşkilatlarının ilk örneği sayılabileceğinden, o zamanlarda geniş bütçelerle yürüyen bir mekanizma olması zaten zor olacaktı. Teşkilat bütçesinin de Dünya Posta Birliğinin giderlerine devletlerin katkısı oranıyla aynı olması da bunu göstermektedir. Fakat zaman içinde uluslararası teşkilatların önemi anlaşıldıkça bütçelerinde de ciddi düzeltmelere gidilmiştir.

1.1.4. Organlar

▪ Genel Kurul:

Milletler Cemiyetinin Genel Kurulu bir nevi diplomatik konferans mahiyetinde idi; Kurul önceden tespit edilmiş usul kurallarına göre çalıştığı için parlamenter bir organa da benziyordu.³³ Kurulda Teşkilatın üyesi olan bütün devletler temsil edilmek hakkına sahipti. Her devlet Kurulda en çok üç temsilci bulundurabiliyordu. Böyle bir kuralın konulmasının sebebi, Genel Kurula kalabalık temsilci gurupları gönderemeyecek durumda olan küçük devletleri, kalabalık temsilci heyeti ile katılabilecek devletlerin psikolojik baskısına karşı korumak idi. Bununla beraber, temsilci heyetlerine ayrıca müşavirler ve teknisyenler de katılabiliyordu. Bu yüzden, büyük devletler Genel Kurul toplantılarında, sayısı bazı hallerde otuzu bulan büyük

³² J. David Singer, "The Finances of the League of Nations", *International Organizations*, c. 13, Spring 1959, ss. 255-273.

³³ Margaret E. Burton, *The Assembly of the League Nations*, University of Chicago Press, Chicago, 1941, s. 47.

guruplar tarafından temsil edilme imkânını bulmuşlardır. Genel Kurul toplantılarına birçok devletlerin temsilci heyetleri başkanı olarak Başbakanları ve Dış İşleri Bakanları da katılıyorlardı.

Genel Kurul kararlarında oybirliği şartı aranmakta idi. Fakat oybirliği her durumda sağlanamadığı için genellikle daha yumuşak olan “tavsiye” (recommendation) kullanılmakta idi. Fakat tavsiyeler daha çok hayati olmayan meseleler için kullanılmış mühim meseleler ise oybirliği kuralı yüzünden ya hiç kabul edilmemiş, ya da ancak çok değiştirildikten sonra kabul edilmiştir.³⁴

▪ **Meclis:**

Milletler Cemiyeti Misakının 4 üncü maddesinin birinci fıkrasına göre Meclis ‘Müttefik ve Ortak Başlıca Devletlerin Temsilcileri ile Cemiyetin diğer dört Üyesinin Temsilcilerinden’ kurulacaktı. Başlıca Müttefik ve Ortak devletler şunlardı: Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya. Bu devletler Mecliste devamlı olarak temsil edileceklerdi. Aynı fıkrada, diğer dört üyenin “Genci Kurul tarafından serbestçe ve kendi arzusuna göre tespit edeceği zamanlarda” tayin edileceği ve bu üyelerin ilk tayinine kadar Belçika, Brezilya, İspanya ve Yunanistan temsilcilerinin Meclisin üyesi olacakları belirtiliyordu. Böylece, Genel Kurulda devletlerin eşitliği ilkesine uyulurken, Mecliste büyük devletlerin gerek sayı, gerek statü bakımından üstünlüğü kabul edilmiş oluyordu. Bununla beraber, Başlıca Müttefik Devletler Mecliste hiç bir zaman çoğunluğu teşkil etmemişlerdir. Gerçekten, Amerika Birleşik Devletleri Teşkilata üye olarak girmeyince, Mecliste büyük devletlerin sayısı, küçük devletlerin sayısına eşit olmuştu. Bundan başka, daimi olmayan Meclis üyelerinin seçimi Genel Kurulda çekişme ve çatışmalara sebep olduğu için, Misakın 4 üncü maddesinin 2nci fıkrasına gören, Meclisin teklifi üzerine Kurul 1922 yılında bu çeşit üyelerin sayısını altıya çıkarmıştı. Bu tarihten itibaren Meclisin üye sayısında devamlı değişme olmuştur.

Misak hükümlerine göre Meclis “gerekli zamanlarda ve yılda en az bir defa Cemiyet merkezinde ya da kararlaştırılacak diğer bir yerde” toplanacaktı (madde 4,

³⁴ Julius Stone, “The Rule of Unanimity. The Practice of the Council and Assembly of the League of Nations”, *B.Y.I.L.*, c. 14, 1933, s. 18.

fıkra 3). Fakat uygulamada Meclis 1929 yılına kadar yılda dört defa, bu tarihten sonra da üç defa toplantı yapmıştır. Genel Kurulun aksine, Meclisin toplantıları daha az resmi bir mahiyet taşıyordu.

- **Sekreterlik:**

Milletlerarası teşekküllerde sekreterliğin özel bir önemi bulunmaktadır; çünkü sekreterlik bu teşekküllerin devamlı olan ve gerçekten milletlerarası mahiyet taşıyan tek önemli organıdır. Milletlerarası teşekküllerin kurullarında ve meclislerinde temsilciler temsil ettikleri devletlerin çıkarlarını savunmak için toplanırlar. Oysa sekreterlik bütün devletlerin çıkarlarını korumaya çalışır ve milletlerarası toplumun çıkarlarını savunur. Milletlerarası teşekküllerin toplantılarını birer konferans dizisi olmaktan çıkararak onlara gerçek ve devamlı bir teşkilat hüviyetini veren bu teşekküllerin sekreterlikleridir.³⁵

Sekreterlik, uluslararası siyasi teşkilatlanma hareketinin en yeni kurumlarından biri idi. Gerçekten, 19. yüzyılda toplanan uluslararası kongrelerin ve konferansların bugünkü anlamda birer sekreterlikleri mevcut değildi. Diğer taraftan, aynı yüzyıl içinde kurulan uluslararası teşekküllerinin bazılarının devlet temsilcilerinden kurulu organlarından başka, devamlı birer idari organları, “büroları” bulunuyordu; ancak bu büroların memurları “milletlerarası” mahiyette değillerdi, İsviçre ve Belçika gibi bazı küçük ve tarafsız devletlerden sağlanıyordu.³⁶

1.1.5. Milletler Cemiyeti Ve Türkiye:

- **Üyelik Öncesi İlişkiler:**

Osmanlı İmparatorluğu 1856 Paris Kongresi ile “resmen” bir Avrupa Devleti sayılmıştır. Fakat bu kabulün siyasi, hatta hukuki bir değer taşımadığı söylenebilir. Çünkü kapitülasyonlar kaldırılmadığı için Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa Devletleri ile eş bir statüde olduğu tam manasıyla söylenemez. Zaten Milletler Cemiyeti kurulur kurulmaz Türkiye bu teşkilata üye olmamış ancak belli bir süre sonra üyeliği geçekleşmiştir.

³⁵ Evan Luard, age, s.47.

³⁶ Paul S. Reinsch, age, s.43.

Türkiye'nin 1932 yılında Milletler Cemiyetine girmesine kadar geçen süre içinde Teşkilat ile münasebeti, Lozan Barışından arta kalan iki önemli meselenin çözümü ekseninde gerçekleşmiştir. "Etablis" Meselesi ve Musul Olayı.

Etablis Meselesi:

Lozan görüşmeleri sırasında ele alınan konular arasında Yunanistan'da bulunan Müslüman - Türk azınlıkları ile Türkiye'de bulunan Rumların mübadelesi bulunuyordu. Bu mesele Lozan'da nispeten kolay halledilmiş ve Türkiye ile Yunanistan arasında 30 Ocak 1923 de "Rum ve Türk Ahalinin Mübadelesine Dair Mukavele" imzalanmıştı.³⁷ Bu mukavelede mübadeleye tabi tutulacak kimseler ve mübadelenin şartları hakkında hükümler vardı. Mübadele Komisyonu çalışmalarına Ekim 1923 tarihinde başlamış ve mübadele sorunsuz bir şekilde gerçekleşmiştir. Ancak mübadeleden sonra ortaya çıkan bazı sosyal meseleler nedeniyle iki devlet arasında çok ciddi problemler yaşanmıştır. Özellikle "etablis" kelimesinin içeriği üzerinde yapılan tartışmalar kimlerin "sakin" sayılacağı konusunda gerilim yaşanmıştır. Mübadele Komisyonu sorunları halledemeyince Milletler Cemiyeti Meclisinin kararı ile Milletlerarası Daimi Adalet Divanından şu hususlarda istişari mütalaa isteğinde bulunulmuştur:

(a) Türk - Yunan mübadele mukavelesinin ikinci maddesindeki "etablis" kelimesinin manası; (b) aynı maddede "İstanbul'un Rum ahalisi" adı ile anılan kimselerin Mübadele Anlaşması gereğince "etablis" sayılabilmeleri ve mübadeleden istisna edilmeleri için yerine getirilmesi gereken şartların ne olduğu. Divan 21 Şubat 1925 tarihinde özet olarak şu mütalaaı vermiştir: (1) "Sakin bulunmuş (etablis) deyimi daimilik vasfını taşımakta ve bir oturma ile beliren fiili durumu ifade etmektedir; (2) "İstanbul'un Rum ahalisi" deyimi ile kastedilen şahısların Anlaşma gereğince "sakin bulunmuş" sayılmaları ve mübadele dışında bırakılmaları için, İstanbul şehrinin 1912 kanunu ile tespit edilen belediye sınırları içinde bulunmaları, ayrıca oraya her ne şekilde olursa olsun 30 Ekim 1918 tarihinden önce gelmeleri ve orada daimi olarak oturmak niyetinde bulunmaları gerekmektedir" (Fakat bilinmektedir ki Etablis meselesi

³⁷Nihat Erim, *Milletlerarası Daimi Adalet Divanı ve Türkiye: Etabli Meselesi*. Ankara, 1944, c. 2, sayı 1, ss. 62.73.

bu şekilde de çözüme kavuşmamış ve ancak 1 Aralık 1926'da yapılan Atina Anlaşması³⁸ ile çözülmüştür.

Musul Olayı:

Musul olayı ve Musul uyuşmazlığının çözüm şekli Türkiye'nin Milletler Cemiyetine karşı davranışını ve Birinci Dünya Savaşını takip eden yıllarda milletlerarası politikada tutumunu etkileyen en önemli olaylardan biri olmuştur".³⁹ Sevr ile Musul kurulması düşünülen Kürt Devletine terk edilmişti ve Lozan'da Türkiye'ye verilmesi taleplerine rağmen İngiltere tarafından statüko'nun korunması amaçlı bu kabul edilmemişti.⁴⁰ Lozan'a konulan bir madde ile dokuz ay zarfında Türkiye ve İngiltere hükümetleri arasında çözülemezse Cemiyet-i Akvam'a havale edilmişti.⁴¹

Musul meselesi Milletler Cemiyeti Meclisinde 20 Eylül 1924 tarihinde görüşülmeye başlanmıştır. Görüşmeler sırasında Türk temsilcisi Fethi Bey, mesele hakkındaki Türk görüşünü açıklamış ve Türkiye'nin Musul'da bir plebisit yapılmasına taraftar olduğunu belirtmiştir. İngiliz temsilcisi de İngiltere'nin önceki görüşlerinde ısrar ettiğini bildirmiştir. Görüşmeler sırasında Meclis, tarafların statükoyu bozmamalarını öngören bir karar almıştır. Bundan sonra, Meclis, Musul halkının isteklerini tespit etmek, ilgili iki devletin resmi makamları ile görüşmek ve bunlara dayanarak kendisine rapor vermek üzere Macaristan'ın eski Başbakanı Kont Paul Teleki, İsveç'in Bükreş Büyük Elçisi De Wirsén ve Belçika ordusu emekli albayı Paulis'den oluşan bir komisyon kurmuştur. Fakat neticede çıkan karar Türkiye Cumhuriyeti'nin aleyhine olmuştur ve Musul Irak'a terk edilmiştir. Bunda Musul meselesi Cemiyet Meclisinde görüşülürken İngiltere Cemiyetin en nüfuzlu üyelerinden biri ve Meclisin daimi üyesi olmasının ve buna karşılık Türkiye'nin Teşkilatın üyesi bile olmayışının etkisi büyüktür. Meclisin Türkiye aleyhinde oybirliği ile karar almasında bu gerçeğin önemli bir rolü olduğunu kabul etmek gerekir. Musul olayı, Milletler Cemiyetinin Birinci Cihan Savaşından galip çıkan devletlerin bir teşkilatı olduğu gerçeğini bir defa daha ortaya koymuştur.⁴² Türkiye, Milletler Cemiyeti

³⁸ Anlaşmanın Metni: Düstur, 3.Tertip, Cilt 8, ss.129-134 ve ekleri 134-142.

³⁹ Nihat Erim, *Milletlerarası Daimi Adalet Divanı ve Türkiye; Musul Meselesi*, 1946, A.H. F. D., c. 3.

⁴⁰ Yusuf Hikmet Bayur, *Türkiye Devletinin Dış Siyaseti*, İstanbul, 1938, s. 161.

⁴¹ E. R. Vere - Hodge, *Turkish Foreign Policy: 1918- 1948*, Ambilly – Annemasse, 1950, s. 59.

⁴² Seha L. Meray, age, s.257.

Meclisinin kararına uyarak, 5 Haziran 1926 da İngiltere ile yaptığı bir anlaşma⁴³ ile aşağı yukarı mevcut sınır esas olmak üzere Musul Vilayetinin Irak Mandasına bırakılmasını kabul etmiştir.

▪ **Üyelik Sonrası Dönem:**

Türkiye Birinci Dünya Savaşı'nın galip devletlerinden olmadığı için Milletler Cemiyeti'ne asil üye olarak girememiştir. 1930 yılına kadar Lozan'dan kalan iki önemli meselesini halleden Türkiye Cumhuriyeti, 1930 sonrası dönemde yavaş yavaş Avrupa'da hareketlenmeye başlayan uluslararası ortam içinde daha etkili bir konum edinme gereğini iyiden iyiye hissetmiştir. Gerçekten, 1930 yılına kadar kendi iç meseleleri ile fazla meşgul olması sebebiyle milletlerarası politikanın dışında kalan Türkiye, bu tarihten itibaren statükocu Batılı demokrasilerin önem verdiği bir devlet olmaya başlamıştır.⁴⁴ Bu tarihlerde zaten Türkiye Misak-ı Milli sınırlarının önemli bir kısmını gerçekleştirmiş olduğundan, bu devletlerle Milletler Cemiyeti sistemi içinde işbirliği yapmayı kendi çıkarları bakımından uygun görmüştür. Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girişinde önemli bir mesele de Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ikili ilişkilerdir. 1932 yılına kadar batılı demokrasilerle önemli işbirliği ve temasta bulunmamış olan Türkiye, SSCB ile 1925'te yaptığı ve 1929'da revize edilen anlaşmalar gereği Milletler Cemiyeti'ne girerken Sovyet Rusya'nın tasvibini almıştır. Türkiye, Milletler Cemiyetine kendisi müracaat ederek değil, tarafından yapılan davet üzerine girmek istiyordu.⁴⁵ Nitekim Teşkilatın Genel Kurulu 6 Temmuz 1932 de Çin—Japon uyuşmazlığını görüşmek üzere yaptığı olağanüstü toplantı sırasında İspanya temsilcisinin teklifi ve Yunan temsilcisinin desteği ile Türkiye'nin Teşkilata davetini öngören bir karar tasarısı kabul etmiştir.⁴⁶ Daha sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde alınan kararla Türkiye bu daveti kabul etmiştir ve Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girişi 18 Temmuz 1932'de Teşkilat Genel Kurulu'nun almış olduğu oybirliği karar ile tamamlanmıştır. Fakat Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girişi Sovyet Rusya'yı pek hoşnut etmemiştir. Türkiye de Milletler Cemiyeti Misakı'nın 16. ve 17. maddelerinde öngörülen zorlama tedbirlerinin Sovyetlere karşı haksız bir şekilde

⁴³ Anlaşmanın Metni: Düstur, 3.Tertip, Cilt 7, ss.1512-1519.

⁴⁴ Mehmet Gönlühol & Cem Sar, *Atatürk'le Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, İstanbul, 1963, ss. 91-92.

⁴⁵ Cemal Hüsnü Taray, Cumhuriyet Gazetesi, 6 Kasım 1962.

⁴⁶ Arnold J. Toynbee, *Survey of International Affairs*, New York, 1934, vol. 3, s. 219.

yöneltilmesine rıza göstermeyeceği, Sovyetler herhangi bir devlete saldırmadığı sürece, hakkında teminat verdi.⁴⁷ Türkiye'nin üye olduğu yıllarda Teşkilat Almanya'nın üyelikten çekilmesi ve İtalya – Habeşistan arasındaki gerginliklerden dolayı prestij kaybetmiş ve zayıflamaya başlamıştır.

1936 yılında Fransa'nın Suriye üzerindeki manda durumunun sona ermesiyle Hatay sorunu ortaya çıkmıştır. Bu konu da Milletler Cemiyeti'ne başvuruda bulunulmuş fakat tam bir sonuç alınamamıştır. Fransa ile yapılan anlaşma⁴⁸ ile Hatay bağımsız bir devlet olmuş ve 1939 yılında anavatanına katılmıştır.

Milletler Cemiyeti 1815 Viyana Kongresi'nden sonra kurulmaya başlanan bir sistemin modern manada kurumsallaşmış ilk örneğidir. Devletlerarasındaki işbirliğinin geliştirilmesinden ziyade kontrol mekanizmasına dayanan bir ilk örnektir. Türkiye'nin üyeliği o dönemde İkinci Dünya Savaşı öncesi oluşmaya başlayan uluslararası ortam açısından önemlidir.

Milletler Cemiyeti Birinci Dünya Savaşı'nın ardından kazanan devletler tarafından hem Almanya'nın hem de uluslararası sistemin kontrolünü sağlamak amacıyla, kaybeden devletler ile yapılan anlaşmalar baz alınarak oluşturulmuş bir teşkilattır. Bu teşkilatın mühim meselelerde bağlayıcı ve etkili kararlar alamaması, asil üye tabir edilen devletlerin ciddi etkisi altından olması gerçek manada uluslararası hatta “uluslar üstü”de olmasını engellemiştir. Almanya'nın üyelikten çekilmesi ve İtalya'nın Habeşistan'ı işgali ile iyice kızışan ortamın sonucunda, Birinci Dünya Savaşı'nı bitiren anlaşmalar hükümsüz kalınca dolayısıyla bu anlaşmaları esas alarak kurulmuş olan Milletler Cemiyetinin de geçerliliğini yitirdiği iddia edilebilir. Milletler Cemiyeti hakkında sonuç olarak şunları söylemek mümkündür. Milletler Cemiyeti Birinci Dünya Savaşından önce kurulan bütün uluslararası teşekküllerden daha girift ve şümüllü bir mekanizmaya sahip bulunuyordu. Milletler Cemiyeti mekanizmasının bu girift yapısı, devletlerin çıkarlarının bağdaştırılmasının ve Misakta öngörülen amaçların gerçekleştirilmesinin ne kadar güç olduğunu göstermektedir. Ancak, bütün devletlerin çıkarlarını bağdaştırmak, hem de aynı zamanda bütün devletlerin güvenliğini korumak

⁴⁷ Ahmet Şükrü Esmer, *Siyasi Tarih (1919 – 1939)*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını no:30-12, Ankara, 1953, s.218.

⁴⁸ Anlaşmanın metni: Düstur, 3.Tertip, Cilt 18, s.548 ve Documents on International Affairs, 1937, ss.506-507.

Teşkilatın imkânlarını aşmaktaydı. Bu yüzden Teşkilat “egemen” devletlerin hükümetleri arasında bir işbirliği sistemi olabilmiş gerçek bir bütünleşmeyi sağlamaktan uzak kalmıştır. Milletler Cemiyeti devletlerarasında zor kullanılmasını sınırlayan ve düzenleyen ilk milletlerarası teşkilat olduğu için, gerek anayasa yetkileri, gerek devletlerin desteklemeleri bakımından zayıf kalmaya mahkûm idi. Buna rağmen, Teşkilat, uluslararası uyuşmazlıkların uzlaştırılması bakımından önemli işleri başarmıştı; bir iki durumda savaşın çıkması önlenmiş, birçok durumlarda da silahlı çatışmalar durdurulmuştur. Diğer taraftan Cemiyet büyük devletlerin saldırı hareketlerini engelleyememiştir. Bu çeşit olaylarda Cemiyetin başarı ile karşı koyabilmesi, bütün üyelerin Teşkilatı askeri bakımdan desteklemeleri ile mümkün olabilirdi. Cemiyet tecrübesi, “egemen” devletlerden kurulu teşekküllerin başarı ile çalışabilmeleri için üye devletlerin bütün güçleriyle teşkilatı desteklemeleri gerektiğini ortaya koymuştur.

Teşkilatın ilk on yılı zarfında nispi bir başarı sağlanmıştı. Bu süre içinde genel bu- iyimserlik havası bulunuyordu. Ayrıca, bu süre içinde Cemiyet büyük devletlerarasında çıkan önemli bir uyuşmazlığın halli durumu ile karşı karşıya kalmamıştı. Avrupa Kıtasında İngiliz ve Fransız liderliği devam ettiği müddetçe Cenevre sistemi başarılı bir şekilde çalışabilmiştir. Diğer taraftan, Asya’da Amerika Birleşik Devletleri olaylara müdahale etmemiş, Sovyetler Birliği ise Japon tecavüzleri karşısında dengeyi sağlayamamıştı. Kısa bir süre içinde kuvvet üstünlüğü Fransa ve İngiltere’den, barış anlaşmaları ile kurulmuş olan düzeni değiştirmek isteyen devletlerin eline geçmişti. Bu dönem içerisinde Milletler Cemiyeti İkinci Dünya Savaşı da dâhil olmak üzere etkin bir rol üstlenememiş ve kuruluş amaçlarını gerçekleştirememiştir. Netice itibariyle Milletler Cemiyeti hukuki kişiliğini 1945 yılında kurulan Birleşmiş Milletlere devretmiştir.

1.2. BALKAN ANTANTI

I. Dünya Savaşı sonrası dünya barışının ancak ortak güvenlik sisteminin tesisi ile mümkün olabileceği düşüncesi hâkim olmuştu ve Milletler Cemiyeti bu yönde atılmış en önemli adım durumunda idi. Fakat Milletler Cemiyeti'nin yeterli olmayacağı ve çeşitli bölgesel oluşumlara da ihtiyaç olduğu düşünülüyordu. Özellikle I.Dünya Savaşı sonrası düzenlemelerden memnun olmayan Batı Avrupa'da Almanya ve İtalya, Doğu Avrupa'da da Bulgaristan'a karşı tedbir alınması gerekiyordu. Bu tehdit algılamaları sonucunda Türkiye ve Yunanistan arasında yaşanan ikili yakınlaşma çabaları daha geniş perspektife kavuşarak Balkan ülkeleri arasında işbirliğini kuvvetlendirecek adımların atılmasına be adımlar da Balkan Antantı'nın⁴⁹ kurulmasına yol açtı.⁵⁰ Balkanlılar arasındaki yakınlaşmanın esas unsuru 1930 Ekimindeki Türk-Yunan Anlaşmalarının doğurduğu Türk-Yunan yakınlaşmasıdır.⁵¹

Balkan Antantı fikrini en içtenlikle benimsemiş olan devlet Türkiye idi. Böyle bir Antant gerçekleştirilebildiği takdirde, Balkan Devletleri'ne dışarıdan özellikle İtalya'dan bir tehlike gelmesi ihtimali bir hayli zayıflayacaktı. İtalya, Akdeniz'den "bizim deniz" diye söz ediyor; (On iki-Adaya sahip olan bu Devletin) gözü Türkiye'nin Akdeniz sahillerine çevrilmiş bulunuyordu. Esasen Mussolini 1915 gizli Londra ve 1917 Saint Jean de Maurşenne anlaşmaları ile kendisine vaad edildiği halde verilmeyen toprakları hedef tutan bir yayılma politikası güdüyordu.⁵² Bu koşullar altında, Balkanlar'da kurulacak güçlü bir birlik, İtalya'nın isteklerine karşı caydırıcı bir engel olabilirdi. Türkiye'nin böyle bir savunma paktını kurma sebeplerinden bir diğeri de Balkan Savaşları'ndan bu yana Balkan Devletleri'yle iyi gitmeyen ilişkilerini düzeltmekti. 1923–1933 yılları arasında ülkeler arası yapılan görüşmelerle dostluk, hakem, saldırmazlık ve uzlaşma anlaşmaları imzalandı.

Bu anlaşmalar sırasıyla: "Arnavutluk ile 15 Aralık 1923'te Ankara'da imzalanan Dostluk Anlaşması; Bulgaristan ile 18 Ekim 1925'te Ankara'da İmzalanan Dostluk

⁴⁹ Bu Pakt'ın Metni: Düstur, 3.Tertip, Cilt 15, ss.118-119.

⁵⁰ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.350.

⁵¹ Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2005, s.337.

⁵² Reşat Sagay, *XIX. ve XX. Yüzyıllarda Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri ve Milletlerarası Önemli Meseleler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1972, s.402.

Anlaşması; Yugoslavya ile 28 Ekim 1925'te Ankara'da imzalanan Barış ve Dostluk Anlaşması.”⁵³

Balkan Birliği'nin teorik öncülüğünü merkezi Cenevre'de olan Milletlerarası Barış Bürosu yapmıştır. Bu Büronun, 6–10 Ekim 1929 tarihlerinde Atina'da düzenlediği Evrensel Barış Kongresi'nde Yunan devlet adamı ve eski Başbakan M. Papanastasio, bir Balkan birliğinin kurulmasını teklif etmiştir. Bunun üzerine kongre, Balkan Devletleri arasında gayri resmi mahiyette olan bir konferansın toplanmasını kararlaştırmıştır. İlk Balkan Konferansı Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan temsilcilerini bir araya getirdi. Bu toplantıda konferans şu kararları almıştır:

“1)Balkan Devletleri arasında her yıl Dışişleri Bakanları seviyesinde bir toplantı yapmak.

2) Bir Balkan Paktı hazırlamak. Bu pakt içinde savaşın yasaklanması, uyuşmazlıkların barış yolu ile çözülmesi ve bir tecavüz halinde karşılıklı yardımlarda bulunulması hakkında hükümler bulunacaktı.

3) Daimi bir teşkilat kurulacak ve bu teşkilatın amacı Balkan milletleri arasında ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi alanlarda yakınlaşmayı sağlayarak Balkan birliğinin kurulmasını kolaylaştıracaktı.”⁵⁴

“Birbirini izleyen konferanslarda oluşturulan Balkan Antantı fikri 1934 yılında gerçekleştirildi. Önce Belgrat'ta toplanan, Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya Dışişleri Bakanları Balkan Antantı tasarısını hazırladıktan sonra, bunu 9 Şubat 1934 günü Atina'da imzaladılar.”⁵⁵

Böylece, Türkiye'nin çok önem verdiği Balkan Antantı, Bulgaristan'ın iştiraki olmaksızın, kurulmuş oluyordu. Bulgaristan Devleti de aynı tehditler altında olmasına rağmen Yunanistan'ın ikinci Balkan Savaşı'ndan sonra haksız yere topraklarını işgal etmesini öne sürerek bazı arazi istekleri bulunduğundan Atina ve İstanbul

⁵³ Komisyon, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1987, s. 99.

⁵⁴ Komisyon, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, s.100.

⁵⁵ Edip Çelik, age, s.96.

konferanslarına katılan Bulgaristan Bükreş ve Selanik konferanslarına katılmayarak Balkan Antantı'nı imzalamadı.

Kısa bir önsöz ve üç maddeden oluşan anlaşmanın amacının “Balkanlar’da halen müesses arazi nizamının muhafazasını temin” olduğu belirtilmektedir. Antantın üstüne oturtulduğu üç temel madde kısaca şöyledir.

“Madde 1. — Türkiye, Yugoslavya, Yunanistan ve Romanya bütün kendi Balkan hudutlarının emniyetini mütekabilin tekeffül ederler.

Madde 2. — Yüksek Akitler, bu itilafnamede tayin edilmiş olan menfaatlerini ihlal edebilecek ihtimaller karşısında alınacak tedbirler hakkında birbiri ile görüşmeyi taahhüt ederler. Onlar, bu Misakı imzalamamış olan diğer herhangi bir Balkan memleketine karşı, birbirine evvelden haber vermeksizin siyasi bir harekette bulunmamayı ve diğer akitlerin muvafakati olmaksızın diğer herhangi bir Balkan memleketine karşı siyasi hiçbir, vecibe altına girmemeyi taahhüt eylerler.

Üçüncü madde Misakın yürürlüğü ile diğer Balkan devletlerinin katılmasını düzenlemiştir. Bu sonuncu konuya ilişkin hüküm şöyledir: İtilafname, iltihakı akitler tarafından müsait bir tetkike mevzu teşkil edecek olan her Balkan memleketine açık bulunacak ve işbu iltihak keyfiyeti, diğer imza sahibi memleketlerin muvafakatlerini bildirmeleriyle beraber hüküm ifade edecektir.”⁵⁶

Son maddenin amacı Bulgaristan’ın fikir değiştirmesi durumunda kolaylıkla Antant’a üye olmasını kolaylaştırmak içindir. Aynı zamanda, bu madde topraklar konusunda revizyonist bir politika benimseyen Arnavutluğu da kapsıyordu. Bu antant açıkça gösteriyor ki Balkanlar’da gelişen bağlaşma anlaşmaları sadece Alman ve İtalyan tehditlerini savuşturmak amacıyla değil aynı zamanda I. ve II. Balkan Savaşları sonunda ortaya çıkan durumdan tatmin olmayan devletler, bu bağlaşma vasıtasıyla geçmişten gelen ama muhtemelen gelecekte bir savaşa yol açabilecek olan saikleri anlaşma ve sulh vasıtasıyla kontrol amacıyla da yapılmıştır.

1936’larda, Balkan Antantının gelişmesi ve genişlemesi bir yana, üye devletlerarasında bir çözülme başlamıştır. Bunun temel sebebini siyasi tarihçimiz Oral

⁵⁶ Edip Çelik, age, s.97.

Sander şöyle özetlemektedir. Balkan Antantı, “antant” sözcüğünün anlattığı gerçek bir anlayış birliği kuramamış ve askeri ittifak olarak kalmıştır. Dolayısıyla, ittifakın üzerine oturduğu askeri koşullar değişince, Antantı sürdürmenin anlamı kalmamıştır. Yugoslavya 1937 yılında Bulgaristan ile bir yakınlaşmaya gittiğinde, Balkan Antantı temel anlamını yitirecektir.”⁵⁷

Büyük ölçüde bu zayıflıkların sonucu olarak ve kısmen de Mihver devletlerinin durdurulması çok güç doğuya doğru olan genişlemeleri yüzünden, Balkan Antantı’nın tüm savunma sistemi dağılmış ve Türkiye dışındaki Balkan ülkeleri birbiri ardına Nazi işgali uğramışlardır.

1.3. SADABAD PAKTI

Balkanlar üzerindeki Bulgar ve İtalyan tehlikeleri yüzünden nasıl Balkan Antantı denen savunma sistemini kurulmuş ise, Ortadoğu’ya yönelen İtalyan tehlikesi için de böyle bir savunma sistemi kurmak zorunlu idi.⁵⁸ İran, Irak ve Afganistan’ın yer aldığı, Türkiye’nin hazırlanmasında başat rol oynadığı Sadabad Pakti⁵⁹, aslında adının çağrıştırdığı gibi bir askeri ittifak anlaşması değildi. Esas itibarı ile bir saldırmazlık ve dostluk anlaşması idi. Bu paktın imzalanmasında önem sırasına göre iki esas neden vardı⁶⁰:

1. Sınır sorunlarının kalıcı şekilde çözülmesi isteği: Pakta taraf olan devletlerin, coğrafi olarak merkezde yer alan İran ile sınır sorunları vardı. Bu sorunlar 1937’den önce çözülmüştü ve taraf devletler uzlaşmaların doğurduğu güven ortamının kalıcı olmasını arzuluyorlardı. Bu arzu Paktın imzalanmasının temel nedeni oldu.
2. Ülkelerin bağımsızlık ve egemenliklerini vurgulama isteği: Sömürge veya yarı sömürge döneminden kurtulmuş olan Pakta üye devletlerin (Afganistan – 1919, İran – 1923, Irak – 1932, Türk Kurtuluş Savaşı’nın kazanılması 1923) tam bağımsızlığın vurgulanması ve hiçbir devletin nüfuz alanı içinde olmadıklarının gösterilmesi Pakti

⁵⁷ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918–1990*, İmge Kitabevi, Ankara, 1991, s.104.

⁵⁸ Fahir Armaoğlu, age, ss.345-347.

⁵⁹ Bu Pakt’ın Metni: Düstur, 3.Tertip, Cilt.9, ss.298-303.

⁶⁰ Baskın Oran, age, s.365.

meydana getiren bir diğerk nedendir. Türkiye dışındaki üye devletler için bu Paktın kurucusu oldukları ilk uluslararası örgüt olması da önemli bir noktadır.

Balkan Devletleri ile dostluk, işbirliği ve dayanışma ilişkilerini güçlendirmeye önem veren Türkiye, Balkan Antantı kurulduktan sonra, doğusundaki devletlerle de bunu gerçekleştirmek istemiştir.

Türkiye'yi Doğulu devletlerle bir Pakt çerçevesi içinde ilişkiler kurmaya sevk eden asıl olay, İtalya'nın Milletler Cemiyeti sistemini ihlal ederek Habeşistan'a karşı fiili tecavüze girişmesidir. Bu olay üzerine Milletler Cemiyetinde İtalya'ya karşı zorlama tedbirleri alınması düşünülürken Türkiye, İran ve Irak 2 Ekim 1935'te Cenevre'de üçlü bir anlaşma parafe etmişlerdir. Bu gruplaşmaya daha sonra Afganistan da katılmıştır. Cenevre'de temelleri atılan Doğu Paktı'nın gerçekleşmesi uzun bir zaman almıştır. Bunun başlıca sebebi İran ile Irak arasındaki sınır uyuşmazlığı idi. Bu uyuşmazlığın uzaması Pakt'ın imzalanmasını 1937 yılına kadar geciktirmiştir. Bu süre zarfında Türkiye Doğulu devletlerle esasen samimi olan münasebetlerini daha da geliştirmeye çalışmıştır. 1935 yılında Cenevre'de paraf edilen dostluk anlaşması çerçevesi içinde İran'la girişilen münasebetler 1937 Ocak ve Nisan ayları arasında bu devletle çeşitli konularda birçok anlaşmaların imzalanması ile sonuçlanmıştır. Bu anlaşmalar şunlardır: 14 Mart tarihli İkamet Anlaşması; 20 Nisan tarihli Hava Seyrüseferi Anlaşması; 7 Ocak tarihli Telgraf ve Telefon Hatlarının Tesisine Dair Özel Anlaşma; 14 Mart tarihli Suçluların İadesi ve Adli Müzahat Anlaşması; 20 Nisan tarihli Baytari Anlaşması, 14 Mart tarihli Sınır Bölgesinin Güvenliği Hakkında Anlaşma; 14 Mart tarihli Gümrük Faaliyetlerinin Tanzimi Hakkında Anlaşma; 20 Nisan tarihli Trabzon-Tebriz-Tahran Transit Yolu Anlaşması; 14 Mart tarihli Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması. Bu anlaşmaların hepsi Tahran'da imzalanmıştır. Türkiye ye Irak arasında 5 Haziran 1926 tarihinde imzalanan ve süresi biten Dostluk Anlaşması da Nisan 1937'de iki yıl uzatılmıştır.

Türkiye, doğusundaki, devletlerle, esasen bu anlaşmaların çok öncesinde iyi bağlantılar kurmuştu. Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın ilk yıllarında, görüşmeler yapmak üzere Moskova'ya gitmiş olan Türk heyetinin, orada, bağımsızlığına yeni kavuşmuş

bulunan Afganistan'la, 1 Mart 1921 günü bir ittifak anlaşması yaptığını görmüştük. Bunu aynı devletle, 25 Mayıs 1928 de yapılan dostluk ve işbirliği anlaşması izledi.

İran ile başlangıçta, yürütülen iyi ilişkiler, Türkiye'de hilafetin ilgası üzerine bozulmaya yüz tutmuş; 1925'deki doğu isyanı sırasında ise bir hayli gerginleşmiştir. Ancak, 22 Nisan 1926'da, Türkiye ile İran arasında hem sınır meselelerini çözümlenmek hem de iyi ilişkileri geliştirmek için imzalanan anlaşma ile bu gerginlik ortadan kaldırılmış, ardından 23 Ocak 1932 günü, Tahran'da, "Türkiye ile İran arasında hudut hattının tayinine dair itilafname" imzalanmış, 5 Kasım 1932'de de yeni bir güvenlik ve dostluk anlaşması yapılmıştır.

Irak, bilindiği gibi, Birinci Dünya Savaşı ertesinde İngiltere'nin manda yönetimi altına konulmuştu. Bu nedenle de Türk - Irak ilişkileri, aslında Türk - İngiliz ilişkileri şeklini almıştı. Gene bilindiği gibi, Lozan'da çözümlenemeyen Türk-Irak sınırı sorunu, Milletler Cemiyeti önünde, Türkiye'nin aleyhine sonuçlanmış ve böylece Musul Türkiye'nin elinden çıkmıştı.

Irak, 30 Haziran 1930 günü İngiltere ile imzaladığı bir anlaşma ile bağımsızlığına kavuştu. 1931 yılında ise Irak Kralı Faysal, ardından da Başbakan Nuri Paşa, Türkiye'yi ziyaret ettiler. Böylece, bu devletle de ilişkiler dostluk ve iyi komşuluk ortamında yürütülmeye başlanmış oluyordu.

Türkiye, bu üç devletle daha sıkı bağlantılar kurabilirdi; bu yöndeki çalışmaların sonucu Sadabad Paktı oldu.

Türkiye ile İran ve Irak arasında bir pakt yapılmasına 1935 yılında teşebbüs edildi ve gerçekten de, 2 Ekim 1935'de hazırlanan bir metin üzerinde anlaşmaya varıldı. Ancak, bunun yürürlüğe girebilmesi, İran ile Irak arasındaki sınır anlaşmazlığının çözümlenememesi sebebiyle gecikti. Nihayet Afganistan'ın da katılımıyla, 8 Temmuz 1937 günü, Tahran'da, Sadabad Sarayında, "Ademi Tecavüz ve Müşavere Muahedesi" imzalandı. Sadabad Paktı diye anılan bu saldırmazlık ve danışma anlaşmasının başlıca hükümleri şunlardır:

"Madde 1, Yüksek Akit Taraflar, birbirlerinin dâhili işlerine her türlü müdahaleden mutlak surette istinkâf siyaseti takip etmeyi taahhüd ederler.

Madde 2, Yüksek Akid Taraflar, müşterek hudutlarının masuniyetine sureti kat'iyede riayet etmeyi taahhüd ederler.

Madde 3, Yüksek Akid Taraflar müşterek menfaatlerini alakadar eden beynelmilel mahiyette her türlü ihtilaflarda birbirlerine istişarede bulunmak hususunda mutabıktırlar.”⁶¹

Milletlerarası' uyuşmazlıkların barış yoluyla çözümlenmesinden yana olduğunu Bozkurt-Lotüs olayının, Milletlerarası Daimi Adalet Divanı'na sunulmasını kabul etmekle ispat etmiş olan Türkiye; değişen koşullara cevap vermekten uzak kalan Lozan Boğazlar Sözleşmesinin değişmesi talebini de, milletlerarası belgelerin pervasızca yırtılıp atıldığı bir çağda, hukuka uygun olarak öne sürmüştür.

İçte devrimleri başarmaya çalışan Atatürk, dışta, hiçbir devlete ya da bloğa körü körüne bağlanmayan, ulusal çıkarlara en uygun düşen gerçekçi bir dış politikayı büyük bir başarıyla yürütmüş; devletin bağımsızlığı ve eşitliği ilkelerine gölge düşürecek hiçbir ilişki kurmamıştır.

⁶¹ Tayyar Arı, age, s.99.

2. BÖLÜM: II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI DÖNEM

2.1. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER

2.1.1. Kuruluşu:

Evrensel bir örgüt olan Birleşmiş Milletler Örgütü (BM), hukuksal ve siyasal bakımdan Milletler Cemiyeti'nin bir devamı niteliğinde olmakla beraber, Milletler Cemiyeti'nden daha kapsamlı bir kuruluş olarak düşünülmüştür ve II. Dünya Savaşının ardından XX. yüzyılın ilk yarısında yaşanan ve insanlığa büyük acılar getiren savaşların ve barışa karşı tehditlerin tekrarını önlemek ve uluslararası barış ve güvenliği korumak amacıyla kurulmuştur.

II. Dünya Savaşı sırasında devletler uluslararası toplumun gelecekte nasıl örgütlenmesi gerektiği konusu üzerine düşünmeye başlamıştır. Almanya, İtalya ve Japonya'ya karşı savaşan devletler daha savaş sırasında evrensel bir örgüt kurma hazırlıklarına girişmişlerdir. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Franklin Roosevelt ile İngiltere Başbakanı Winston Churchill'in 14 Ağustos 1941'de yayınladıkları 'Atlantik Demeci' BM'nin kurulması yolundaki ilk adım olmuştur. Bu bildiriye, "her ülkenin kendi sınırları içinde güvenlikte olacağı ve her ülke vatandaşının korku ve yokluktan uzak yaşayacağı" bir barışın yerleşmesi çağrısı yapıyordu. 1 Ocak 1942 tarihinde 26 devlet, "Birleşmiş Milletler Şartı" başlıklı bir belgeyle bu ilkeleri onayladıklarını bildirmişlerdir ve 1 Kasım 1943 tarihli 'Moskova Demeci' ile bu örgütün kurulması zorunluluğu açıkça ilan edilmiştir.⁶² BM Yasası, 25 Nisan - 26 Haziran 1945 tarihlerinde düzenlenen toplantılarda görüşülmüş ve aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 50 ülke tarafından 26 Haziran 1945 tarihinde San Francisco'da imzalanmıştır. Daha sonra bu toplantılara katılmayan Polonya da BM Yasası'nı imzalayarak kurucu üye devletler sayısını 51'e yükseltmiştir.

21 Ağustos - 7 Ekim 1944 tarihlerinde Washington'da; ABD, SSCB, İngiltere ve Çin temsilcileri bir araya gelerek BM'nin kuruluş çalışmalarını başlattılar. Bu dört devlet, "barıştan yana bütün devletlerin eşit egemenliği üzerine kurulu" bir örgütlenme içinde, dünya barışını ve güvenliğini koruma kararı almışlardır.

⁶² Coşkun Üçok, *Hukuk Fakültesi Öğrencileri için Siyasal Tarih (1789-1960)*, Ankara, 1975, s. 298.

25 Nisan 1945’de Almaya ve Japonya’ya savaş açan 50 devlet, San Francisco’da toplanarak yüz on bir maddelik ‘**Birleşmiş Milletler Şartı**’nı oybirliği ile kabul etmişlerdir. Yetmiş maddelik Uluslararası Adalet Divanı Statüsü’nün de eklendiği BM Anayasası 24 Ekim 1945 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Birleşmiş Milletler Şartı’nın giriş bölümünde şu çağrı yapılmaktaydı:

Bizler, Birleşmiş Milletlerin kişileri olarak,

- Tüm insanlığa büyük acılar çektiren ve iki kez tanık olunan dünya savaşlarını engellemek ve gelecek nesillere güvenilir bir ortam sağlamak,
- Temel insan haklarına saygılı bir inanç geliştirmek, kadın-erkek eşitliğini sağlamak ve küçük veya büyük tüm milletlerin eşitliğini kabul etmek
- Uluslararası hukuk kurallarından ve uluslararası antlaşmalardan doğan kaynakların yaptırımını ile adalet ve saygıya dayalı yükümlülükler yaratmak
- Daha geniş bir özgürlük anlayışı içinde, toplumsal refahı ve yaşam standartlarını iyileştirmek,
- Barış içinde yaşamak ve devletlerin birbirlerine gerekli toleransı göstermelerini sağlamak,
- Uluslararası barışı ve güven ortamını oluşturmak,
- Ortak çıkarları korumak, ilkeler ve kurumsallaşmış metotların varlığı ile silahlı kuvvetlere başvurmamak,
- Ekonomik ve sosyal kalkınmalar için uluslararası bir mekanizma yaratmak için güçlerimizi birleştirme kararı aldık.⁶³

Bu şekilde, San Francisco şehrinde bir araya gelen hükümet temsilcileri bu beyannameyi sunarak Birleşmiş Milletler adındaki uluslararası örgütü kurmayı kabul etmişlerdir. Bu maddelerden de anlaşılacağı üzere, barışın korunması, dostluk ilişkilerinin geliştirilmesi ve bütün dünyada insan haklarının güvence altına alınmasının Birleşmiş Milletler Örgütü’nün temel hedefleri olmuştur. Birleşmiş Milletler Örgütü (BM) Dünya devletlerinin hemen tümünü bünyesinde toplayan çok şümüllü bir teşkilat olma özelliği taşımaktadır.

⁶³ Graham R. Bunting, *The evolution of the United Nations : report of a seminar of the International Student Movement for the United Nations*, Pergamon Press, New York, 1964, s. 46.

BM Örgütü 'devletler üstü' değil, 'devletlerarası' bir kuruluştur. Nitekim Örgüt organlarından hiçbirisinin yasama yetkisi yoktur; üye devletleri, kendi rızaları dışında yasal bağlama olanağı bulunmamaktadır. Bunun en önemli istisnası, Antlaşmanın VII. bölümünün hükümleri gereğince Güvenlik Konseyi'nin, bir devletin rızası olmadan, onu bağlayacak zorlama tedbirlerine katılması kararını alabilmesidir. Örgüt özü bakımından bir devletin ulusal yetki alanına giren ilkelere karışmayacaktır.⁶⁴

2.1.2. Amacı:

Birleşmiş Milletlerin temel amaçları şu şekilde sıralanabilir:

- Uluslararası barış ve güvenliği korumak,
- Uluslararası dostça bağlar geliştirmek,
- Uluslararası ekonomik, sosyal, kültürel ve insanlığa ait sorunların çözümünde işbirliğini sağlamak,
- İnsan hakları ile temel özgürlüklerine saygıyı geliştirmek,
- Bu ortak amaçlara ulaşma çabalarının uluslararası koordinasyon merkezi olmaktır.⁶⁵

2.1.3. Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın Özellikleri:⁶⁶

- Teşkilatın Özellikleri:
- Teşkilat, bütün üyelerin egemen eşitliği ilkesine dayanır, devletler üstü bir dünya hükümeti değildir.
- Bütün üye ülkeler yasa uyarınca yükümlülüklerini iyi niyetle yerine getirmek, barışçı yollardan çözümlenmek durumundadır.
- Üyeler tehdit ve kuvvete başvurmamak zorundadır.
- Teşkilat, üye ülkelerin hiç birisinin iç işlerine karışamaz.
- Teşkilat, Birleşmiş Milletler Yasasının yükümlülüklerini kabul eden ve bunları yerine getirmeye istekli olan bütün barışsever devletlerin üyeliğine açıktır.
- Yeni üye kabulü, teşkilata bağlı Güvenlik Konseyinin olumlu fikir ve oyları ile Genel Kurul tarafından kararlaştırılır.

⁶⁴ Graham R. Bunting, age, s. 48.

⁶⁵ *Uluslararası Kuruluşlar ve Türkiye*, Türk Atlantik Ant. Derneği Yayınları : 6, s.6.

⁶⁶ *Uluslararası Kuruluşlar ve Türkiye*, s.7.

- Teşkilatın resmi dilleri Arapça, Çince, İngilizce, Fransızca, Rusça ve İspanyolcadır.

2.1.4. Üyeler:

BM Örgütü'nün iki tür üyesi bulunmaktadır. Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu elli bir kurucu devlet 'asil üyeler'dir. Diğerleri ise 'yeni üyeler' statüsündedir ve bunların barışçı antlaşma hükümlerini kabul eden ve bunları yerine getirebilecek yetenekte devletler olmaları gerekmektedir. İsviçre ve Doğu Timor'un da 2002 yılında katılmalarıyla üye sayısı son olarak 189'dan 191'e yükselmiştir. Dünya üzerindeki bütün ülkeleri (Vatikan hariç) kapsamı bakımından BM dünyadaki tek evrensel örgüt niteliğini halen korumaktadır.

Birleşmiş Milletler'e üye olan ülkeler ve üye oluş tarihleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:⁶⁷

YIL	SAYI	Üye Devletler
1945	Kurucular 51	Arjantin, Avustralya, Belçika, Bolivya, Brezilya, Belarus, Kanada, Şili, Çin, Kolombiya, Kosta Rika, Küba, Çekoslovakya, Danimarka, Dominik Cumhuriyeti, Ekvator, Mısır, El Salvador, Etiyopya, Fransa, Yunanistan, Guatemala, Haiti, Honduras, Hindistan, İran, Irak, Lübnan, Lüksembourg, Meksika, Hollanda, Yeni Zelanda, Nikaragua, Norveç, Panama, Paraguay, Peru, Filipinler, Polonya, Rus Federasyonu, Suudi Arabistan, Güney Afrika, Suriye, Türkiye, Ukrayna, Büyük Britanya Birleşik Krallığı ve Kuzey İrlanda, ABD, Venezüella Yugoslavya*
1946	55	Afganistan, İzlanda, İsveç, Tayland
1947	57	Pakistan, Yemen

⁶⁷ <http://www.un.org> – Erişim Tarihi: 20 Kasım 2005.

1948	58	Myanmar
1949	59	İsrail
1950	60	Endonezya
1955	76	Arnavutluk, Avusturya, Bulgaristan, Kamboçya, Finlandiya, Macaristan, İrlanda, İtalya, Ürdün, Laos, Libya, Nepal, Portekiz, Romanya, İspanya, Sri Lanka
1956	80	Japonya, Fas, Sudan, Tunus
1957	82	Gana, Malezya
1958	82**	Guyana
1960	99	Benin, Burkina Faso, Kamerun, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, Kongo, Fildişi Sahili, Güney Kıbrıs Rum Kesimi, Gabon, Madagaskar, Mali, Nijer, Nijerya, Senegal, Somali, Togo, Demokratik Kongo Cumhuriyeti
1961	104	Moritanya, Moğolistan, Sierra Leone, Birleşik Tanzanya Cumhuriyeti
1962	110	Cezayir, Burundi, Jamaika, Ruanda, Trinidad ve Tobago, Uganda
1963	112	Kenya, Kuveyt
1964	115	Malavi, Malta, Zambiya
1965	117	Gambiya, Maldiv Adaları, Singapur
1966	122	Barbados, Botswana, Guyana, Lesoto
1967	123	Demokratik Yemen
1968	126	Ekvator Ginesi, Mauritius, Svaziland
1970	127	Fiji
1971	132	Bahreyn, Butan, Umman, Katar, Birleşik Arap

		Emirlikleri
1973	135	Bahamalar, Demokratik Alman Cumhuriyeti, Federal Almanya Cumhuriyeti
1974	138	Bangladeř, Grenada, Bissau Ginesi
1975	144	Cape Verde, Komoros, Mozambik, Papua Yeni Gine, Sao Tome and Principe, Surinam
1976	147	Angola, Samoa, Seyřel Adaları
1977	149	Cibuti, Vietnam
1978	151	Dominika, Solomon Adaları
1979	152	San Lucia
1980	154	San Vincent ve Grenadin Adaları, Zimbabve
1981	157	Antigua ve Barbuda, Belize, Vanuatu
1983	158	San Kitts ve Nevis
1984	159	Brunei Krallığı
1990	159***	Liechtenstein, Namibya
1991	166	Kuzey Kore, Estonya, Mikronezya Federal Devletleri, Latviya, Litvanya, Marřal Adaları, Kore Cumhuriyeti
1992	179	Ermenistan, Azerbaycan, Bosna Hersek*, Hırvatistan* Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, San Marino, Slovenya*, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan
1993	184	Andorra, Çek Cumhuriyeti, Eritre, Monako, Slovak Cumhuriyeti, Makedonya*
1994	185	Palau
1999	188	Kiribati, Nauru, Tonga
2000	189	Tuvalu, Yugoslavya*

2002	191	İsviçre****, Timor-Leste
------	-----	--------------------------

*Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti, BM Şartı'nı 26 Haziran 1946'da imzalayan ve 19 Ekim 1945'te onaylayan kurucu devletlerden biriydi. Daha sonra bu devlet dağılmış; yerine Bosna Hersek, Hırvatistan, Slovenya Cum. Makedonya ve Yugoslavya Federal Cum. kurularak, BM'nin yeni üye devletleri olmuştur.

Bosna Hersek, Hırvatistan, Slovenya Cum. 22 Mayıs 1992'de; Makedonya 8 Nisan 1993'te, Yugoslavya Federal Cum. 1 Kasım 2000'de Genel Kurul kararıyla BM üye devletleri olmuşlardır.

**Üye sayısı aynı kalmaktadır çünkü Mısır ve Suriye 21 Ocak 1958'den itibaren Birleşik Arap Cum. altında tek üye olarak devam etmiştir.

***Federal Almanya Cum. ve Demokratik Alman Cum. BM'ye 18 Eylül 1973'te üye olmuştur. Demokratik Alman Cum., Federal Almanya Cumhuriyeti'ne girmesiyle, iki Alman devleti birleşmiş, 3 Ekim 1990'dan itibaren tek bir egemen devlet olmuştur.

**** İsviçre, tarafsızlığı ve egemenliğine gölge düşüreceği endişesiyle uzak kaldığı Birleşmiş Milletler'e 10 Eylül 2002 tarihinde "evet" demiştir.

2.1.5. Organları:

Birleşmiş Milletler Örgütünün altı temel organı ve elliye yakın danışma ve teknik organı bulunmaktadır.

▪ Genel Kurul:

Örgüte üye tüm devletlerin en çok beş temsilci ile katılabildikleri ve bir oya sahip oldukları organdır. Bir komisyonlar sistemi olan Genel Kurul faaliyetleri, dört kategorideki komisyonlar tarafından yürütülür:

- **Ana komisyonlar**
- **Ulusal komisyonlar:** Genel ve Yetki Belgeleri Komisyonu ulusal komisyonlardır.
- **Daimi komisyonlar:** Daimi Komisyonlar ise iki tanedir: Bütçe ve İdari İşler Danışma Komisyonu ve Katkılar Komisyonu.
- **Özel komisyonlar:** Özel Siyasal İşler Komisyonu, Silahsızlanma ve Güvenlik Komisyonu, Ekonomik ve Parasal İşler Komisyonu, Sosyal-İnsancıl ve Kültürel İşler Komisyonu, Yönetim ve Bütçe İşleri Komisyonu, Hukuk İşleri Komisyonu.

Yılda bir kez olağan toplantısı dışında olağan dışı da toplanabilen Genel Kurul her oturum için bir başkan ve on üç başkan yardımcısı seçer. Kararlar basit çoğunluk (üye sayısının yarısından bir fazlası) ile alınır. Ancak bazı durumlarda üye sayısının 2/3 çoğunluğu gerekmektedir. Bu durumlar uluslararası barış ve güvenliğin kurulmasına ilişkin tavsiyeler, Güvenlik Konseyi'nin sürekli olmayan üyelerinin seçimi, Ekonomik ve Sosyal Konsey üyelerinin seçimi, Vesayet Konseyi'nin bazı üyelerinin seçimi, örgüte yeni üye kabulü ve üyelikten çıkarma konularıdır. Genel Kurul kararları hukuksal olarak bağlayıcı değildir, ancak tavsiye niteliğindedir. Karar yetkisi olan tek alan, örgütün iç işleyişidir (Güvenlik Konseyi'nin daimi olmayan üyelerinin seçilmesi, Birleşmiş Milletler Örgütü'ne yeni devletlerin kabulü, bütçenin kabulü, Genel Sekreterin ve Uluslararası Adalet Divanı yargıçlarının seçilmesi, vb.)⁶⁸

Genel Kurul, ekonomik, toplumsal ve siyasal (silahsızlanma ve silahlanma yönetmelikleri de dâhil) alanlarda uluslararası işbirliğini geliştirmek, uluslararası hukukun zenginleşmesini ve düzenlenmesini teşvik etmek, insan hakları ve temel özgürlüklerden daha yaygın biçimde yararlanılmasını sağlamak ve devletlerarasındaki anlaşmazlıklara barışçı çözümler bulmak amacıyla incelemeler, tartışmalar başlatır ve tavsiyelerde bulunur.

- **Güvenlik Konseyi:**

Örgütün barış ve güvenliğinin korunmasından sorumlu organdır. Güvenlik Konseyi'nin yetki ve görevleri; anlaşmazlıkların barışçı yollardan çözülmesi, savaş ve saldırıların önlenmesi konularına ilişkindir. Güvenlik Konseyi, kendisine sunulan ya da

⁶⁸ Graham R. Bunting, age, s.46.

el koyduğu bir uyuşmazlığın giderilmesinde soruşturma, uzlaştırma, arabuluculuk faaliyetlerinde bulunabilir. Bunlar ekonomik ilişkileri, ulaştırma ve iletişim ilişkilerini kesme biçiminden askeri müdahaleye kadar tırmanabilir. Güvenlik Konseyi uyulması zorunlu kararlar alma yetkisine sahiptir. Gerekli olan her zamanda toplanmaya hazır olan Konsey’de kararlar 3/5 oy çokluğu ile alınır. Konsey’in üyesi olan on beş ülkenin beş tanesi (ABD, Rusya, Çin Halk Cumhuriyeti, Fransa ve İngiltere) daimi üyelerdir. Diğerleri ise coğrafya bakımından bir dağılım da göz önünde bulundurularak iki yıl için Genel Kurul tarafından seçilirler. Güvenlik Konseyi, yöntem sorununa ilişkin bir kararda herhangi dokuz üyenin olumlu oyuna başvurur. Yöntem dışı kararlarda sürekli üyelerin olumsuz oyları bulunmamak kaydıyla dokuz olumlu oy aranır. Daimi üyelerden birinin olumsuz oy kullanarak bir kararın alınmasına engel olması, o ülkenin veto hakkını kullanması anlamına gelmektedir.

- **Vesayet Konseyi:**

Milletler Cemiyeti’ndeki Manda Rejimi yerine Birleşmiş Milletler bünyesinde Vesayet Konseyi oluşturulmuştur. İkinci dünya savaşı sonunda vesayet rejimi altına alınmış bölgelerdeki yönetimi denetlemek amacıyla kurulmuştur. Vesayet Konseyi’nin tüm üyelerinin sayısı bu bölgeleri yöneten ve yönetmeyen BM üyeleri olmak üzere eşit bir şekilde bölünmüştür. Her üyenin bir temsilcisi bulunmaktadır. Görevleri arasında, yönetici otoriteler tarafından hazırlanan raporları incelemek, kabul edilen dilekçeleri, yönetici otoritelerle birlikte incelemek, belli tarihlerde, vesayet bölgelerine düzenli ziyaretlerde bulunma imkânı tanımak ve tüm bu eylemleri vesayet antlaşmalarına uygun bir şekilde yürütmektir.

Bu hukuki rejime bağlı 11 vesayet bölgesi bağımsızlığına kavuştuğundan, giderek konseyin önemi azalmıştır.

- **Uluslararası Adalet Divanı:**

BM’nin üye devletlerarasındaki uyuşmazlıkları, örgüt içi hukuksal sorunları, uzmanlık kuruluşlarının danışma faaliyetlerini çözüme kavuşturmakla görevli organdır.

Bu organın statüsü Birleşmiş Milletler Yasası'nın ayrılmaz bir parçasıdır.⁶⁹ Merkezi Lahey'dedir. Dokuz yıl için seçilen 15 yargıçtan oluşur.

▪ **Sekreterlik:**

BM Örgütü'nün faaliyetlerini düzenleyen ve yöneten organdır. Sekreterlik, Güvenlik Konseyi'nin tavsiyesi üzerine Genel Kurul tarafından beş yıllık bir dönem için seçilen bir Genel Sekreter ve BM Örgütü'nde görevli elemanlardan oluşur. Örgüt faaliyetleri hakkında her yıl Genel Kurul'a bir rapor sunan Genel Sekreter, BM Şartı'nın 99. maddesi uyarınca uluslararası barış ve güvenliğin tehdit edildiğine inandığında Güvenlik Konseyi'nin dikkatini çekebilir. Genel Sekreter ve ona bağlı olarak görev yapan uluslararası personel, uyuşu altında buldukları ülkeden direktif alamazlar. Örgütte görev yapmış olan Genel Sekreterler sırası ile Trygvie Lie (Norveç), Dag Hammarskjöld (İsveç)(iki dönem), U Thant (Myanmar) (iki dönem), Kurt Waldheim (Avusturya) (iki dönem) ve Javier Perez de Cuellar (Peru) (iki dönem), Boutros Boutros-Gali (Mısır)'dir. Şu anki Genel Sekreterlik görevini ise Kofi Annan (Gana) yürütmektedir.

▪ **Ekonomik ve Sosyal Konsey:**

Dünya barışını korumaya yönelik olarak ekonomik ve sosyal alanlarda faaliyetlerde bulunan organ durumundadır. Bu amaca ilişkin incelemeler yapmak, raporlar hazırlamak, Genel Kurul'a bilgi vermek, özel uzmanlık kuruluşları arasında koordinasyonu sağlamak bu Konsey'in görevleri arasındadır Birleşmiş Milletler Şartı'nın 61. Maddesi doğrultusunda; her üyenin bir oy hakkı vardır ve kararlar oy çokluğu ile alınır. Üyelerin tümü üç yıl için seçilir ve on sekiz tanesi de her yıl yenilenir.⁷⁰ Üye devletler, Afrika'dan on dört, Asya'dan on bir, Latin Amerika'dan on, Doğu Avrupa'dan altı, Batı Avrupa ve diğerlerinden on üç olmak üzere elli dört tanedir.

Bu Konsey'e bağlı olan daimi Kuruluşlar (Bunlar aynı zamanda Genel Kurul'a da bağlıdır):

⁶⁹ *Uluslararası Kuruluşlar ve Türkiye*, s.15.

⁷⁰ Mehmet Gönlübol, *A critical Analysis of Turkish Participation in the United Nations*, New York University, New York, 1955, s.245.

1. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Gelişme Konferansı UNCTAD
2. Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu UNICEF
3. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği UNHCR
4. Birleşmiş Milletler Dünya Gıda Programı WFP
5. Birleşmiş Milletler Araştırma ve Eğitim Enstitüsü UNITAR
6. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı UNDP
7. Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Teşkilatı UNIDO
8. Birleşmiş Milletler Çevre Programı UNEP
9. Birleşmiş Milletler Üniversitesi UNU
10. Birleşmiş Milletler Özel Fonu
11. Dünya Gıda Konseyi WF
12. Birleşmiş Milletler Nüfus Faaliyetleri Fonu UNFPA
13. Bölgesel Komisyonlar
14. Celseye ait daimi AD-HOC Komiteleri
15. İcraat Komisyonları.

Bu Konseye bağlı özel ve bağımsız olan ihtisas Kuruluşları da şunlardır:

1. Uluslararası İşçi Teşkilatı ILO
2. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatı FAO
3. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı UNESCO
4. Dünya Sağlık Teşkilatı WHO
5. Uluslararası Para Fonu IMF
6. Uluslararası Kalkınma Birliği IDA
7. Dünya Bankası Uluslararası Kalkınma ve İmar Bankası
8. Uluslararası- Finansman Kuruluşu IFC
9. Uluslararası Sivil Havacılık Teşkilatı ICAO
10. Dünya Posta Birliği UPU
11. Uluslararası Telekomünikasyon Birliği ITU
12. Dünya Meteoroloji Teşkilatı WMO
13. Uluslararası Denizcilik Danışma Teşkilatı IMCO
14. Dünya Kültürel Mülkiyet Teşkilatı WIPO
15. Gümrük ve Ticaret Genel Anlaşması GATT (Bu kuruluş yalnız Ekonomik. Konseye işbirliği bakımından bağlıdır.)

2.1.6. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi:

10 Aralık 1948 tarihinde, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin ekler tam metni BM Genel Kurulu'nun 217 A (III) No'lu önergesi ile kabul edilmiştir. Genel Kurul, üye devletlere, bu tarihi belgeyi ülkelerinde yayınlamaları için çağrıda bulunmuş, hiçbir politik ayrımcılığa yer vermeksizin, bu belgenin özellikle okullarda olmak üzere tüm eğitim kurumlarında dağıtılması, gösterilmesi, okutulması ve öğretilmesi tavsiye edilmiştir. 27 Mayıs 1949 tarihinde İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi Türkiye'de Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

2.1.7. Türkiye'nin Üyeliği:

Türkiye Cumhuriyeti, Birleşmiş Milletler'in asil ve kurucu 51 üyesi arasındadır. Daha önceki kısımlarda vurgulandığı üzere, Milletler Cemiyeti'ne üyeliğinin gerçekleşmesinin ardından Türkiye Cumhuriyeti, o dönemde uluslararası platformda oluşmaya başlayan bir gerginliğin içinde bulmuştur kendini. Özellikle İtalya ve Almanya'nın saldırgan tutumları neticesinde yine önceki bölümlerde ele alınan Sadabad Paktı ve Balkan Antantı gibi oluşumların içinde bulunarak, gerilen devletlerarası ortama karşı tedbirlerini almıştır.

Fakat Milletler Cemiyeti'nin üstüne düşen görevleri, çeşitli sebeplerle, ifa edememesi ve ardından patlak veren II. Dünya Savaşı'ndan sonra, Milletler Cemiyeti'nin devamı ve belki de tabir-i caizse gelişmiş versiyonu olarak, kurulan Birleşmiş Milletler'in kurucu üyesi olmuştur.⁷¹

⁷¹ Detaylı bilgi için ayrıca bkz. *Foreign policy of Turkey at the United Nations*, Ministry of Foreign Affairs Press, Ankara, 1973.

2.2. KUZEY ATLANTİK İTTİFAKI (NATO)

2.2.1. Kuruluşu:

NATO (North Treaty Organization), (Kuzey Atlantik İttifakı)'nın kuruluş amaçları NATO'nun kendi resmi yayın organlarında şu şekilde dile getirilmiştir:

“Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO), Avrupa ve Kuzey Amerika'yı eşsiz bir savunma ve güvenlik ittifakıyla birbirine bağlayan transatlantik yapıyı vücuda getirmektedir. NATO'nun Washington Antlaşmasıyla öngörülen esas ve kalıcı amacı tüm üyelerin güvenlik ve bağımsızlığını siyasi ve askeri araçlar kullanmak suretiyle muhafaza etmektir. Avrupa-Atlantik bölgesinin barış ve istikrarının temel yapı taşlarından biri olarak NATO, kurulduğu 1949 yılından bu yana üye ülkelerin kolektif savunmasını temin etmekte, müttefiklerin güvenlik çıkarlarını ilgilendiren konularda vazgeçilmez bir forum görevi görmektedir.

Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte İttifak, tüm Avrupa ile Kafkasya'dan Orta Asya'ya uzanan coğrafyadaki demokratik ülkelerle güvenlik ortaklıkları inşa etmeyi içeren yeni görevler yüklenmiştir. Güvenlik mimarisindeki kapsamlı değişimler karşısında da, hem Avrupa'daki bölgesel ve etnik çatışmalardan kaynaklanan istikrarsızlık, hem de Avrupa-Atlantik bölgesinin ötesinden yayılan tehditlerle mücadele etmek amacıyla ilave yükümlülükler üstlenmiştir.”⁷²

İkinci Dünya Savaşından sonra, Doğu ve Batı Avrupa, Soğuk Savaşın ideolojik ve politik bölünmeleri sonucu birbirinden ayrılmıştır. Doğu Avrupa, Sovyetler Birliği'nin hâkimiyetine girmiştir. NATO'nun, o dönemdeki soğuk savaş şartları da göz önüne alındığında daha da açık bir şekilde anlaşılacağı gibi, kuruluş amacı büyümekte olan Sovyet tehlikesinin durdurulması ve yayılmasının engellenmesidir. Esas hedeflenen SSCB'ye karşı caydırıcı bir güç olmaktı. Sovyetler Birliği'nin Avrupa'da etkisini azaltmak için karşısında oluşan batı bloğu tarafından bu örgüt dışında yapılan çeşitli yapılandırma yardımlarıyla da hedeflenen amaca varılmaya çalışılmıştır. Marshall Planı ile 1947 – 1952 yılları arasında Batı Avrupa ekonomileri istikrarlı bir

⁷²http://www.nato.int/docu/21-cent/21st_tur.pdf - Erişim Tarihi: 20 Kasım 2005.

hale getirilmeye çalışıldı. Dönemin Amerika Birleşik Devletleri başkanı Harry S. Truman'ın ifadesiyle Marshall Planı ve NATO "bir elmanın iki yarısıydı".⁷³

NATO⁷⁴, üye ülkeler tarafından savunma amacı ile kurulmuş olan bir örgüttür. Anlaşmanın başında NATO'yu oluşturan ülkelerin ,milletlerin, demokrasi ilkeleri ile kişi hürriyetleri ve hukuk üstünlüğüne dayanan hürriyetlerini ve ortak savunmaları ile barış ve güvenliklerini korumak için birleşmiş oldukları belirtiliyordu. İçlerinden birine yapılmış saldırı hepsine yapılmış sayılacaktı.⁷⁵ Üye devletlerin birinin saldırıya uğraması durumunda öbürleri saldırgan ülkeye karşı işbirliği içinde savaşmayı kabul etmişlerdir. Üye devletler birbirlerini korur ve kollarlar. Bu amaçla işbirliği yaparlar. NATO'nun amacı; barış düzenini uluslararası güvenliği, sosyal gelişmeyi, üye ulusların özgürlüğünü korumak olarak özetlenebilir.

26 Haziran 1945'den (Birleşmiş Milletler'in kuruluşu) sonra, geçen günler, özellikle ilk dört yıl, Birleşmiş Milletlere üye devletleri, yeni savunma sistemlerini kurmaya zorluyordu. Bu zorlama onları Birleşmiş Milletler yasasının içinde bulunan maddelerden faydalanarak yeni savunma sistemleri kurmaya itti. Bu madde de 51. madde idi. Elli birinci Madde «İşbu Anlaşmanın hiçbir hükmü Birleşmiş Milletler üyelerinin birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi milletlerarası barış ve güvenliğin korunması için 'gerekli tedbirleri alıncaya kadar, tabii olan münferit veya müşterek meşru müdafaa hakkına hanel getirmez. Bu meşru müdafaa hakkını kullanarak üyelerin aldığı tedbirler derhal Güvenlik Konsey'ine bildirilir ve Konsey'in işbu Anlaşmaya dayanarak milletlerarası barış ve güvenliğin korunması veya iadesi için gerekli göreceği şekilde her an hareket etmek yetki ve ödevini hiçbir veçhile tesir etmez» der.⁷⁶

Sovyetler Birliği askeri gücü ve dünya komünizminden faydalanarak yayılmaya başlamıştı. Zaten savaş zamanında Stalin döneminde Rusya Estonya, Letonya, Litvanya'nın tamamını, Polonya'nın, Finlandiya'nın, Romanya'nın bazı kısımlarını

⁷³http://www.nato.int/docu/21-cent/21st_tur.pdf - Erişim Tarihi: 20 Kasım 2005

⁷⁴ NATO Anlaşmasının Metni: Lord Ismay, *NATO İlk Beş Sene 1949-1954*, (Çeviren: A. Suat Bilge), Ankara, 1956, ss.17-21; İsmail Soysal, *Türkiye'nin Dış Münasebetleri ile İlgili Başlıca Siyasi Andlaşmaları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1965, ss.366-370; U.S. Department of State, *American Foreign Policy, 1950-1955*, U.S. Government Printing Office, Washington, 1957, ss.812-815.

⁷⁵ Doç. Dr. Hamza Eroğlu, "Kuzey Atlantik Paktı", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt XXI, Sayı 1-4, 1957, s.26.

⁷⁶ *Uluslararası Kuruluşlar ve Türkiye*, s.35.

topraklarına katmıştı. Komünist hükümetler kurarak da Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Doğu Almanya, Polonya, Macaristan ve Çekoslovakya'yı Sovyet hâkimiyetine almıştı. Bu yolla Sovyetler 1.020.000 kilometre karelik bir arazi ile 90 milyondan fazla insanı nüfuz alanına almış oluyordu⁷⁷ ve aynı zamanda dünyanın çeşitli bölgelerinde durmadan baskılar yapmaktaydı. Bunlardan bazıları:

- Sovyet Orduları, İran'dan çıkmak istemiyordu,
- Türkiye'den Kars ve Ardahan'ı istiyor, Boğazlardan da üs talep ediyordu.
- 1945 Yunanistan iç savaşında asiler, komşu komünistlerden yardım görüyorlardı,
- Mançurya ve Kuzey Kore'yi işgal etmişlerdi,
- Güney Doğu Asya'da komünistler gerilla savaşları yapmaktaydı,
- Marshall planını bahane ederek Kominformu kurmuşlardı. Kominforma Sovyetler Birliğinin, Polonya'nın Çekoslovakya'nın, Romanya'nın, Macaristan'ın, Yugoslavya'nın ve Fransa'nın, İtalya'nın, sonradan da, Hollanda'nın komünist partileri yöneticileri üye idi. Böylece komünist blok oluşmuştu.

Birleşik Amerika Başkanı Truman, 1947 de «Rus tehdidi altında bulunan Özgür dünyayı desteklemek gerekir» diyordu.⁷⁸ 1948 de Belçika, Fransa, Lüksemburg, Hollanda ve İngiltere Brüksel Anlaşmasını imzalamışlardı. Sovyetlere karşı askeri güç de gerekiyordu. 1948 de Batı Birliği Savunma Teşkilatı kuruldu. Bu Brüksel Anlaşması çerçevesinde askeri bir güçtü. Sovyetlere karşı askeri güç de gerekiyordu ve daha kararlı çıkılması gerekiyordu. Brüksel Anlaşması'na imza koyan devletlere Kanada ve Birleşik Amerika'da katıldı. Ayrıca Danimarka, İzlanda, İtalya, Norveç ve Portekiz'e kurulacak Kuzey Atlantik Savunma teşkilatına katılma çağrısı yapıldı. Pakt için görüş birliğine varıldı, Mart 1949da hükümetlerce açıklandı. Rusya, on iki paktı imzalayacak devlete, bu girişimlerinin düşmanca bir nitelik taşıdığına dair muhtıra verdi. Buna rağmen 4 Nisan 1949 da Kuzey. Atlantik Anlaşması Washington'da imzalandı. Anlaşmanın altında on iki devletin imzaları vardı. Bunlar, Belçika, Fransa, Lüksemburg, Hollanda, İngiltere, Kanada, Birleşik Amerika, Danimarka, İzlanda, İtalya, Norveç ve Portekiz'di.

⁷⁷ NATO, *Facts and Figures*, NATO Information Service, Brussels, 1969, s.34.

⁷⁸ http://www.nato.int/docu/21-cent/21st_tur.pdf - Erişim Tarihi: 20 Kasım 2005

"Washington Antlaşması" olarak da anılan antlaşma, bütün imzacı devletlerin onayları verildikten sonra 24 Ağustos 1949'da yürürlüğe girdi.⁷⁹

2.2.2. Yapısı Ve Organları:

NATO sivil ve askeri olmak üzere iki önemli yapıya sahiptir. Sivil yapı içerisinde yer alan «NATO Milletlerarası Sekreterliği ve bu sekreterliğe bağlı Mali Denetim» sivil yapının en önemli unsurlarıdır.

▪ NATO Konseyi:

Üye ülkelerin sürekli temsilcilerinden ya da dışişleri bakanlarından oluşur. NATO Genel Sekreterinin başkanlık ettiği bu toplantılarda ekonomik, askeri, siyasal, kültürel konular görüşülür. Sivil yapının en yüksek organı Konsey'dir. Konsey, üye devletlerin temsilcilerinden kurulur. Konseyde devletler eşit haklara sahiptirler ve kararlar ancak oybirliğiyle alınabilir. Tek bir devletin dahi karşı çıktığı kararlar Konsey'ce uygulanamaz. Bu husus çok önemlidir. Konsey, Bakanlar veya Daimi Temsilciler seviyesinde toplanır. Anlaşmaya taraf devletler Konsey gündemindeki konulara göre tek veya daha fazla bakanla konseye katılabilirler. İsterlerse Hükümet Başkanları da temsilen Konsey'e katılabilir. Konsey'in çalışmaları devamlılık ister. Ne var ki, Bakanlar seviyesindeki Konsey devamlı toplanamaz. Bu nedenle üye ülkeler NATO'ya kendilerini temsil edecek, Büyük Elçi seviyesinde daimi temsilciler gönderirler. Konsey genellikle yılda iki defa Bakanlar seviyesinde, haftada bir defa daimi temsilciler seviyesinde toplanır. Konsey, savunma sorunlarını ele almaz. Bu sorunlar Savunma Planlama Komitesi tarafından incelenir. Konsey'in bünyesinde daha pek çok komiteler vardır. Konsey ve Savunma Planlama Komitesi her an toplanmaya hazırdır. Çağrı üzerine her an toplanabilir.

▪ Sekreteryaya:

Genel Sekreter ve yardımcılarından oluşur. Görevi NATO'nun günlük işlerini yürütmektir. Genel Sekreter, Konsey'in, Savunma Planlama Komitesinin, Nükleer Savunma İşleri Komitesinin ve Nükleer Planlama Grubunun başkanıdır. Genel

⁷⁹ Türkkiye Ataöv, *N.A.T.O. and Turkey*, Sevinç Printing, Ankara, 1970, s.76.

Sekretere bağlı bürolar NATO'nun etkili çalışması ve amacına ulaşması için Genel Sekreterin emrinde çalışır. Genel Sekreterliğe bağlı daireler mevcuttur:

- Siyasi İşler Dairesi
- Savunma Desteği Dairesi
- Bilimsel İşler Dairesi
- Konsey İşleri ve Uzak Haberleşme Bürosu

▪ **Askeri Komite:**

NATO'ya üye ülkelerin genelkurmay başkanlarından oluşur. (Fransa. NATO'nun askeri kanadından çekilmiş bulunduğundan, İzlanda'nın da askeri kuvveti bulunmadığından Komite'ye katılmazlar. Askeri Komite NATO Konseyine bağlıdır. Askeri bakımdan en yüksek kuruldur. Bu kurulda savunma sorunları görüşülür. Komite içinde Daimi Grup adı ile anılan üçlü bir grup vardır. Bu grup yürütme organı işlevini görür. Görevi NATO Komutanlarına gerektiğinde emir vermektir. Milletlerarası Kurmay Heyeti Askeri komitenin yürütme organıdır. Askeri Komite'de alınan kararların uygulanmasını sağlar. Ayrıca planlar hazırlar, incelemeler yapar ve NATO'yu haber aldığı askeri konular hakkında önerilerde bulunur. Askeri Komite NATO savunma alanını dört bölgeye ayırmış ve dört komutanlık kurmuştur. Bunlardan kendi alanlarında coğrafi ve siyasi yapıya, stratejik duruma göre alt komutanlıklara bölünmüşlerdir:

- Avrupa Yüksek Komutanlığı,
- Atlantik Yüksek Komutanlığı,
- Manş Komitesi Komutanlığı,
- Amerika – Kanada Bölgesi Komutanlığıdır.

NATO kuruluşu ile Sovyetler'in Berlin ablukasını kaldırmasını sağlamıştır. Ayrıca SSCB'nin genişleme emelleri önlenmiştir. Çünkü NATO'nun kuruluşu ile Sovyetlerin karşısında denk bir güç çıkarılarak soğuk savaş döneminde gerçek denge sağlanabilmiş ve böylece Dünya barışı, kısmen de olsa, korunabilmiştir.

2.2.3. Türkiye Cumhuriyeti ve NATO:

Sovyet Rusya'nın Türkiye karşı tehdidi Türkiye'yi Milli Mücadele'den beri en kritik safhaya sokmakta idi. Zira Türkiye'nin Sovyetler karşısında gerçek bir denge unsuru olabilecek bir kuvvete dayanması zorunluluğu vardı.⁸⁰ Türkiye'nin o dönemde Avrupa Konseyi'ne alınması ve kurucu üye sayılması olumlu bir gelişme olmakla beraber, savunma anlamında ve Sovyet Rusya tehdidine karşı durabilme adına çok önemli olan NATO'ya henüz alınmamış olması istenen bir durum değildi. Zira Avrupa Konseyi savunma gibi çok ciddi bir meseleye çözüm bulabilecek bir kuruluş değildi. Soğuk Savaşın soğukluğunu iyiden iyiye hissettirdiği bir dönemde Türkiye'nin SSCB karşısında, Avrupa Konseyi ile batılı demokrasilere yaklaşmışken, savunma konusunda batılı devletlerin o dönemden sonra en büyük oluşumu olan, NATO'nun içinde yer almamak düşünülemezdi. Türkiye tercihini bir anlamda batılı devletlerden yana kullanmış ve SSCB'den uzak kalmıştı. İki kutuplu hale bürünen uluslararası arenada bu Türkiye açısından çok riskli bir durumdu. Bu nedenle NATO'ya giriş, dönemin şartları ve günümüz değerlendirmeleri içinde, NATO'nun haiz olduğu önem açısından düşünüldüğünde, Türkiye Cumhuriyeti için çok önemli bir merhalelerdir. Ayrıca göz önünde bulundurulması gereken başka bir husus da Türkiye'nin 28 Mart 1949'da İsrail'i tanınması, Sovyet Rusya karşısında oluşturulabilecek bir başka pakt olan Akdeniz Paktı'na Arap Devletleriyle beraber katılmasını, Arap Devletlerin o dönemde Türkiye'ye olan kırgınlığından dolayı zor kılıyordu.

Türkiye NATO'ya katılmak için ilk müracaatını 1950 Mayıs'ında yapmıştır. Türkiye'nin bu müracaatı sadece İtalya'dan destek görmüştür. Fakat 25 Haziran 1950'de Kore Savaşı'nın patlak vermesi Türkiye'nin NATO'ya girişine olumlu katkıda bulunmuştur.

Kore Savaşı 25 Haziran 1950'de başlamıştır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi aynı gün yaptığı bir toplantıda Kuzey Kore kuvvetlerinin Güney Kore'ye saldırımlarının barışı bozucu bir davranış olduğunu kararlaştırmıştır. 27 Haziran'da da, Birleşmiş Milletler, üyelerini Kore Cumhuriyetine saldırıyı karşılamak yeterliğini verecek ve bu bölgedeki milletlerarası barış ve güvenliği geri getirecek yardımlarda bulunmaya çağırıştır. Türkiye Güvenlik Konseyi'nin bu konuda aldığı bütün kararları

⁸⁰ Fahir Armaoğlu, age, s.517.

memnunlukla karşıladığı gibi, Kore’de Birleşmiş Milletler Kumandanlığı kurulduktan sonra da, 25 Temmuz 1950’de, bu Kumandanlığın emrine 4.500 kişilik bir kuvvet vermeyi kararlaştırmıştır. Bu kuvvete mensup ilk birlikler, 18 Ekim 1950’de Pusan limanından Kore’ye ayak basmıştır.

Türkiye, Kore Savaşı sırasında, 11 Ağustos 1950’de, NATO’ya alınması için ikinci müracaatını yapmıştır. Bu konuyla ilgili muhtıra, hükümetlerinin bu müracaatı desteklemeleri dileğiyle, Ankara’daki Amerikan, İngiliz ve Fransız Büyükelçilerine verilmiştir. Öte yandan, bu sırada Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi çalışmalarına katılmak üzere Strasburg’da bulunan yeni Türk Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü de, bir haber ajansına verdiği demeçte, Atlantik Paktının Türkiye ve Yunanistan NATO’ya alınmadan tanımlanmış sayılamayacağını, Doğu Akdeniz gibi “çok önemli bir stratejik alanın bir ortak savunma sisteminin dışında bırakılamayacağını söylemiştir.”⁸¹ Fakat Türkiye’nin Yunanistan’la birlikte yaptığı bu müracaat 1950 Eylül’ünde toplanan NATO Bakanlar Konseyi tarafından kabul edilmemiş; buna karşılık Konsey, Türkiye ve Yunanistan’ı, ‘Akdeniz’in savunulması için gerekli planlama işlemleri’ne katılmaya çağırarak kararını vermiştir. 4 Ekim 1950 de Washington, Ankara ve Atina’da aynı zamanda yayınlanan bir bildiriye, Türkiye ile Yunanistan’ın bu çağrıyı kabul ettikleri açıklanmıştır. Öte yandan, Amerikan Dışişleri Bakanlığı da, aynı gün, Kuzey Atlantik Konseyi adına hareket eden Amerikan Dışişleri Bakanı Dean Acheson ile Türkiye’nin Washington’daki Büyükelçisi arasında teati edilen notaları açıklamıştır. Büyükelçiye verilen notasında Dean Acheson, NATO Konseyi’nin Türkiye’nin Birleşmiş Milletler ilkelerine bağlılığını ve Doğu Akdeniz bölgesinde istikrarın sağlanması için oynadığı rolü pekiyi bildiğini söylemekte; Türkiye’nin bu bölgenin savunmasıyla ilgili planlama çalışmalarına sırası gelince katılmasının çok olumlu etkileri olacağını umduğunu belirtmektedir.⁸²

Fakat bu davet Türkiye için tatmin edici olmamıştır. Hatta Türkiye kendini Sovyet Rusya’ya karşı güvenceye almak için, Birleşik Devletlere 1939 yılında yapılan Türk – İngiliz – Fransız İttifak Anlaşmasına katılmayı teklif etmiştir. Fakat Amerika bunu kabul etmemiştir. Ancak Amerika Türkiye’nin NATO’ya üyeliği konusundaki

⁸¹ Nuri Eren, Turkey, “NATO and Europe : a deteriorating relationship?”, *Atlantic Institute for International Affairs*, Paris , c1977.

⁸² Komisyon, age, s.229.

tavrını, Türkiye'deki hava üslerini kullanabilmek maksadıyla, değiştirmeye başlamıştı. Mayıs 1951'e kadar geçen süre içinde, Orta Doğu'nun ve Akdeniz Bölgesinin güvenliği ile ilgili birçok toplantıdan sonra, Amerikan Akdeniz filosu kumandanı Amiral Carney'in ve Hava Bakanı Finletter'in Türkiye'yi ziyaretlerinden sonra, Birleşik Amerika, 15 Mayıs 1951 de diğer NATO üyelerine Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya tam üye olarak alınmalarını resmen teklif etmiştir. 1951 Eylülünde Ottawa'da toplanan NATO Bakanlar Konseyi, 21 Eylül 1951 tarihinde yayınladığı bildiriye⁸³ Türkiye ile Yunanistan'ı da NATO'ya katılmaya davet etmeye karar verdiğini açıklamıştır. Amerika, NATO üyelerine bu konuda verdiği muhtırada, Türkiye'nin Fransa ve İngiltere ile zaten bir ittifak anlaşması olduğunu, Türkiye ile Yunanistan'ın NATO'ya alınmaması için ortada hiçbir neden bulunmadığını söylemiştir. NATO üyesi özellikle kuzey ülkeleri hem Türkiye ve Yunanistan'ın kuruluşu alınmasıyla, güneyde oluşabilecek tehditlerle de mücadele gereği doğacağından ve Amerikan Hükümeti'nin bu bölgelere yapacağı savunma yardımları azalacağından, Amerika'nın bu teklifine muhalefet etmişlerdir. İngiltere ise bu konuda en şiddetli itirazı yapmıştır. Çünkü İngiltere'nin bölge ile ilgili olarak savunma stratejileri NATO'nunkinden farklılık göstermekte idi. İngiltere burada daha hâkim olabilmek için, kendi ekseninde oluşacak belki NATO'ya ek bir kuruluşu desteklemekteydi. Fakat daha sonradan İngiltere, Amerika'nın da baskısı ile Türkiye ve Yunanistan'ın üyeliklerini onaylamıştır. Fransa da söz konusu iki ülkenin üyeliklerine çok sıcak bakmamıştır. İtalya ise Amerika'yı bu hususta desteklemiştir.

İngiltere'nin itirazı ortadan kalktıktan sonra, NATO Bakanlar Konseyi, 16 – 20 Eylül 1951 tarihlerinde Ottawa'da yaptığı toplantının sonundaki özel bir oturumunda, Türkiye ile Yunanistan'ın NATO'ya üye olarak çağrılmalarına oybirliği ile karar vermiştir. ⁸⁴Ancak, Danimarka ve Norveç'in NATO'nun genişletilmesine ve İngiltere'nin de bir Ortadoğu Kumandanlığı kurulmasına ilişkin tereddütleri devam etmiştir. Bu toplantıdan kısa bir süre sonra, 12 Ekim'de, Birleşik Amerika Genel Kurmay Başkanı General Omar Bradley, İngiliz Genel Kurmay Başkanı Mareşal Sir William Slim ve Fransız Genel Kurmay İkinci Başkanı General Lecher Türkiye'ye gelerek 3 – 14 Ekim tarihlerinde Türk yetkilileri ile görüşmüşler ve böylece, Türkiye ve

⁸³ Bildirinin Metni: Documents on International Affairs, ss.58-60.

⁸⁴ North Atlantic Treaty Organization, *The North Atlantic Treaty Organisation : facts and figures*, NATO Information Service, Brussels, 1989, s. 54.

Yunanistan'ı NATO'ya bağlayacak olan anlaşmalar yapılmadan bu devletlerin NATO içine entegre edilmesi ile ilgili görüşmelere başlamışlardı. 15 Ekim'de yayınlanan bir resmi bildiri de, aşağıdaki konularda görüş birliğine varıldığı belirtilmektedir:⁸⁵

“1 — Türkiye ve Yunanistan'ın Atlantik Paktına girmeleri işleminin biran evvel tekemmül ettirilmesi lazımdır. Atlantik Paktı Daimi Grubu ile şimdiden temasa geçmek ve Türkiye'nin Pakta iltihakı tahakkuk ettikten sonra Paktın Askeri Temsilciler Komitesince temelli üye olarak kalmak üzere, Washington'a bir Türk generali gönderilecektir.

2 — Orta Doğu'yu hedef tutan bir tecavüz hareketini bertaraf etmek ve bu bölgenin sulh ve emniyetini korumak umumî menfaat iktizasındadır. Bu maksatla bir Orta Doğu Kumandanlığı tesisini lüzumlu görülmüştür. Esasen böyle bir kumandanlığın kurulmasındaki faideyi, prensip itibarıyla, hükümetimiz (Türk Hükümeti) daha evvel teslim etmiş ve bu görüşünü devletlere bildirmiş bulunmaktadır.”⁸⁶

Yine 15 Ekim günü NATO Merkezi'nde Türkiye ve Yunanistan'ın üyeliği ile ilgili metin hazırlanmıştır. Fakat iki sebepten dolayı Türkiye ve Yunanistan'ın üyelikleri belli bir süre askıda kalmıştır. Birincisi, Türkiye ve Yunanistan'ın hangi komutanlığa bağlanacağı ve Türkiye'nin İngiltere tarafından talep edilen, NATO'dan bağımsız bir Ortadoğu Kumandanlığı'nın içinde olmaya sıcak bakmamasıdır. İkincisi ise, Mısır'ında kurulması planlanan Ortadoğu Kumandanlığı'na davet edilmesi ve özellikle İngiltere'nin Mısır'daki kuvvetleriyle ilgili spekülasyonlar nedeniyle Mısır'ın bunu reddetmesi Ortadoğu Kumandanlığı fikri rafa kaldırılmıştır. Bu tarihten sonra Türkiye ve Yunanistan'ın üyelikleri gecikmiştir. Hatta bu iki ülkenin NATO'ya davetleri tasdik edilmiş olmasına rağmen, Türkiye ve Yunanistan NATO'nun genel toplantılarına *müşahit* sıfatıyla çağırılmışlardır.

Kuzey Atlantik Konseyinin 1952 Şubatında yaptığı toplantıdan önce, bu konuda ortaya üç görüş atılmıştır:

⁸⁵ Komisyon, age, s.229.

⁸⁶ Komisyon, age, s.230.

1 — Türkiye ve Yunanistan “Balkan Kumandanlığı” adı altında ayrı bir yeni kumandanlık içinde NATO’ya bağlanmalıdır;

2 — Bu iki devlet SHAPE’e bağlı olan Güney Avrupa Kuvvetleri Kumandanlığına bağlanmalıdır;

3 — Bir Orta Doğu Kumandanlığı kurulmalı ve buna Türk ve Yunan kuvvetlerinin yanısıra, yalnızca Birleşik Amerika ile İngiliz dominyonlarının kuvvetleri değil, aynı zamanda katılmak isteyen Orta Doğu Devletlerinin kuvvetleri de bağlanmalıdır.⁸⁷

İngiltere ise, Türkiye ve Yunanistan’la beraber Doğu Akdeniz sularını içine alan bir Ege Kumandanlığı kurularak bunun Müttefik Kuvvetler Avrupa Yüksek Kumandanlığına bağlı olan İngiliz Orta Doğu Başkumandanlığına bağlanmasını istemiştir. Buna karşılık Türkiye ve Yunanistan kendi kuvvetlerinin bir İngiliz kumandanlığına değil, doğrudan doğruya Müttefik Kuvvetler Avrupa Yüksek Kumandanlığına bağlanması için ısrar etmişlerdir. Sonuç olarak, Fransa’nın orta bir yol olarak ortaya attığı şekilde, Türk ve Yunan kara kuvvetleri Güney Avrupa Kuvvetleri Kumandanlığının emri altına konulmuş, deniz kuvvetlerinin ise kurulması düşünülen Orta Doğu Kumandanlığına bağlanması kararlaştırılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti resmen NATO’ya 18 Şubat 1952 tarihinde girmiştir.⁸⁸ Türkiye’nin resmen üye olarak katıldığı 20 – 25 Şubat 1952 tarihli toplantıda ise şu karar alınmıştır:

“Konsey, Türkiye ve Yunanistan’ın Kuzey Atlantik Teşkilatına tahsis ettikleri kara ve hava kuvvetlerinin Müttefik Kuvvetler Avrupa Yüksek Kumandanlığına Yüksek Kumandanlığı emrine verilmesine ve bunların Güney Avrupa harekât sahası başkumandanlığına tabi olmalarına karar vermiştir. Türkiye ve Yunanistan’ın deniz kuvvetleri şimdilik kendi Genelkurmay Başkanlıklarının emri altında kalacaktır; bu kuvvetler Akdeniz’deki diğer bütün deniz kuvvetleriyle sıkı bir işbirliği halinde hareket edeceklerdir.”⁸⁹

⁸⁷ Mehmet Saray, *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi: III. Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın Hatıraları ve Belgeler*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000, s.167.

⁸⁸ Türkiye’nin NATO’ya katılmasına dair 19 Şubat 1952 tarih ve 5886 sayılı kanun için: Düstur, 3. Tertip, Cilt 33, ss.314-315.

⁸⁹ Komisyon, age, s.235.

Türkiye'nin NATO'ya girişi Sovyet Rusya'yı ciddi manada rahatsız etmiştir ve Sovyetler Türkiye'yi bu kararından vazgeçirmek için baskı uygulamıştır. Türkiye ise bu baskılara boyun eğmemiş ve NATO'ya girişinin esas sebebinin de Sovyet tehdidi olduğunu açıkça dile getirmiştir.⁹⁰ Türkiye NATO'ya girdikten sonra, bütün güvenliğini “ortak savunma” sloganıyla bu örgüt içinde yapılan işbirliğine bağladığı gibi, Birleşik Amerika ile çok yaygın bir ikili anlaşmalar ağı da kurmuştur. Çünkü Türkiye NATO'ya girmekle Birleşik Amerika'yı güvenliğinin, bağımsızlık ve toprak bütünlüğü'nün korunmasında temel bir unsur olarak almış oluyordu.⁹¹ Sonradan Türk kamuoyunda geniş yankılar ve tartışmalar yaratan Türk-Amerikan ikili anlaşmaları, Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayından geçirilmiş değildir. Türkiye'nin NATO'ya girişini onaylayan 5886 sayılı kanunla yukarıda adını andığımız kuvvetler statüsü sözleşmesini onaylayan 6427 sayılı kanunların verdiği yetkiye dayanılarak, yürütme anlaşmaları biçiminde, ya Dışişleri Bakanlığı, ya da —teknik nitelikleri dolayısıyla— askeri makamlar tarafından imzalanıp yürürlüğe konulmuşlardır. O günlerde yapılan bir açıklamaya göre, Türkiye ile Birleşik Amerika arasında yapılmış ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayından geçirilmemiş ikili anlaşmaların sayısı 54'tür.⁹²

2.2.4. Türkiye'nin NATO'ya Askeri Katkıları:

“Jeostratejik konum bakımından Türkiye'nin eşsiz bir yeri bulunmaktadır. Bu konum ihtilaflarla dolu bir coğrafyayla çevrili bulunulması muvacehesinde zorlukların yanısıra, önemli sorumlulukları da beraberinde getirmektedir. Balkanlarda, Orta Doğu'da ve Kafkaslarda meydana gelen gelişmelerin Türkiye'ye doğrudan yansımaları olmakta ve ortaya çıkabilecek krizlerle derhal ilgilenmesi gerekmektedir.

Çatışmalara sahne ve çeşitli istikrarsızlık kaynaklarına melce bölgelerle çevrili olan Türkiye, güvenliğe net olarak katkıda bulunmakta, bu anlamda güvenlik tüketen değil, üreten bir ülke özelliğine sahip bulunmaktadır. Bu çerçevede ülkemiz, NATO'nun yanısıra Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği öncülüğünde icra edilen birçok kriz yönetimi harekâtında yer almıştır. Jeostratejik konumunun bir gereği olarak Türkiye, Avrupa ülkeleri arasında en büyük ve NATO müttefikleri arasında ABD'den

⁹⁰ Fahir Armaoğlu, age, s.521.

⁹¹ Türkiye'nin NATO'ya girişiyle ilgili olarak ayrıca bkz. Oral Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara, 1979, ss.55-85.

⁹² Mehmet Saray, age, s.172.

sonra ikinci büyük orduyu bünyesinde bulundurmaktadır. Hâlihazırda yaklaşık 1500 askeri personelimiz NATO ve NATO önderliğindeki harekâtlara iştirak etmektedir. NATO içinde Kara Kuvvetleri mevcudu bakımından Türkiye ABD'nin ardından ikinci sırada yer almakta (%17,5), orta boy muharip deniz unsurları katkısı bakımından ise NATO içinde beşinci konumda bulunmaktadır. Diğer yandan Türkiye NATO envanterindeki savaş uçaklarının %10,5'ine, keşif unsurlarının %22,5'ine, kargo uçaklarının %20'sine sahiptir.”⁹³

Türkiye NATO'ya katılmakla batı teknolojisinden istifade etmiş ve onlarla daha yakın bir işbirliği yapma imkânı bulmuştur. Ayrıca NATO'nun üye devletlerine yapmış olduğu her türlü askeri ve ekonomik yardımdan faydalanmıştır. Türkiye NATO'ya girmekle kendi gücünü bu devletler safında kabul ettirmiş ve kendini dünyaya daha kolay tanıtmaya imkânı bulmuştur.

2.3. AVRUPA KONSEYİ

2.3.1. Amaçları:

Batı Avrupa Devletleri bir yandan Sovyetler Birliği karşısında güvenliklerini korumak için Amerika Birleşik Devletleri ile Kuzey Atlantik Anlaşması çerçevesinde savunma güçlerini birleştirirlerken, öte yandan da, milletlerarası alanda savaş sonunda yitirdikleri eski önemlerini yeniden kazanabilmek için, kendi aralarında siyasal birleşme yolunu deniyorlardı.⁹⁴ Bu denemelerin bir tanesi de Avrupa konseyi'dir. Avrupa Konseyi'nin amacı kuruluş statüsünün İnci maddesinde şu kelimelerle belirtilmiştir: “Üyeleri arasında, onların ortak mirası olan ideal ve ilkeleri korumak ve değerlendirmek; onların ekonomik ve sosyal ilerlemelerini kolaylaştırmak için sıkı bir işbirliğini gerçekleştirmektir. Bu amaca, Konsey'in organları aracılığı ile ortak çıkarları ilgilendiren sorunların tartışılması, anlaşmalar yapılması, sosyal, kültürel, hukuk ve yönetim alanlarında birlikte hareket edilmesi, insan haklarının ve ana hürriyetlerin korunması, geliştirilmesi gerçekleştirilerek varılacaktır.”⁹⁵ Bu amaç doğrultusunda, üye devletlerarasında işbirliğini kuvvetlendirmek, Avrupa Konseyi'nin çalışmalarının hedefi

⁹³ <http://www.mfa.gov.tr> – Erişim Tarihi: 5 Kasım 2005, Konuyla ilgili olarak ayrıca bkz.

<http://www.nato.int/docu/pr/2003/p03-146e.htm>

⁹⁴ Komisyon, age, s.226.

⁹⁵ *Uluslararası Kuruluşlar ve Türkiye*, s.71.

olan kişi ve onun hak ve özgürlükleri, Konsey'in bütün çalışmalarına yansıtılmak için uğraş verilmektedir. Akanın amaçları kısaca, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve çoğulcu demokrasi ilkelerini korumak ve güçlendirmek, azınlıklar, ırkçılık, hoşgörüsüzlük ve yabancı düşmanlığı, sosyal dışlanma, uyuşturucu madde, çevre sorunlarına çözüm aramak ve Avrupa kültürel benliğinin oluşmasına ve gelişmesine katkıda bulunmak olarak özetlenebilir.

Avrupa Konseyi'nin (AK) oluşturulması fikri, İkinci Dünya Savaşı'ndan maddi ve manevi büyük kayıplarla çıkan Avrupa'da, bir daha aynı trajedinin yaşanmasını engellemek amacıyla ortaya atılmış, Avrupa'da gerginliğin ve çatışmanın yerini güven ve işbirliğinin alması hedeflenmiştir.⁹⁶

2.3.2. Kuruluşu:

Avrupa Konseyi yukarıda belirtilen amaçlar doğrultusunda kurulmuştur. AK'yı kuran Londra Antlaşması'nı 5 Mayıs 1949'da 10 Avrupa ülkesi imzalamıştır. AK'nın belkemiğini oluşturan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ise 4 Kasım 1950'de Roma'da imzalanmıştır.⁹⁷

2.3.3. Üyeleri:

Türkiye, AK'ya, kuruluşundan üç ay sonra Yunanistan ve İzlanda ile birlikte Ağustos 1949'da davet edilerek, bu örgütün kurucu üyeleri arasında anılmaya hak kazanmıştır.

Sonraki yıllarda sırasıyla Federal Almanya (1950), Avusturya (1956), "Kıbrıs Cumhuriyeti" (1961), İsviçre (1963), Malta (1965), Portekiz (1976), İspanya (1977), Lihtenştayn (1978), San Marino (1988), Finlandiya (1989), Macaristan (1990), Polonya (1991), Bulgaristan (1992), Estonya, Litvanya, Slovenya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya ve Romanya (1993), Andorra (1994), Letonya, Arnavutluk, Moldova, Ukrayna ve Makedonya (1995), Rusya ve Hırvatistan (1996), Gürcistan (1999), Azerbaycan ve Ermenistan (2001), Bosna Hersek (2002), Sırbistan ve Karadağ (2003) AK'ya üye olmuş, 2004'te Monako'nun katılmasıyla üye ülke sayısı 46'ya çıkmıştır.

⁹⁶ <http://www.coe.int> – Erişim Tarihi 4 Ekim 2005.

⁹⁷ <http://www.avrupakonseyi.org.tr> – Erişim Tarihi: 4 Ekim 2005.

Henüz adaylık statüsü tanınmamakla birlikte AK'nın gelecekteki sınırlarının Belarus'u da kapsamı öngörülmektedir. Bu şekilde AK, 47 üyeli nihai yapısına ulaşacaktır.⁹⁸

AK Bakanlar Komitesi nezdinde gözlemci statüsü taşıyan ülkeler ABD, Japonya, Kanada, Vatikan ve Meksika'dır. İsrail, Kanada ve Meksika, Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi (AKPM) nezdinde gözlemci statüsüne sahiptir.

2.3.4. Faaliyet Alanları:

AK, savunma konuları dışında toplumun karşılaştığı tüm temel sorunlar ile ilgilenmektedir. Bunlar, insan hakları, hukuk alanında işbirliği, medya, eğitim, kültür, spor, gençlik, sağlık, yerel yönetimler, bölgesel planlama, çevre, aile işleri, sosyal güvenlik sorunlarıdır. Örgütün statüsünde ekonomik konularda da faaliyet gösterilmesi öngörülmekle birlikte, uygulamada bu alandaki çalışmalar sınırlı kalmaktadır.

AK'nın yukarıda belirtilen alanlardaki çalışmaları genellikle sözleşme ya da protokol hazırlanması ile sonuçlanmaktadır. AK'nın halen 194 Sözleşme ve Protokolü mevcuttur. Sözleşme ve protokoller üye ülkelerin mevzuatlarının uyumlaştırılması, bu suretle ortak normlar ve bir Avrupa hukuk düzeni oluşturulması amacına yöneliktir.⁹⁹

2.3.5. Organları:

Kuruluşun temel organları, karar organı olan Bakanlar Komitesi, danışma organı olan Parlamenter Meclis ve yerel yönetimlerin geliştirilmesini amaçlayan Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi'dir (YBYK). Bir denetim organı olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de (AİHM) AK'nın dördüncü unsurunu oluşturmaktadır.

▪ Bakanlar Komitesi:

Bakanlar Komitesi, Konsey'in tek karar ve yürütme organıdır. Bu komite, hükümetler arası beş yıllık çalışma planını düzenler, yürütülmesine nezaret eder, Avrupa Anlaşmalarını (Sözleşmelerini) kabul eder ve hükümetlere tavsiyelerde bulunur. Bakanlar Komitesi'nde üye ülkeler Dışişleri Bakanları, Bakanlara vekâleten daha sık

⁹⁸ <http://www.mfa.gov.tr> – Erişim Tarihi:5 Ekim 2005.

⁹⁹ G. Allen & F. Unwin, "European Organisations", *Political and Economic Planning*, London c1959, printing 1961.

toplanan Delegeleler Komitesi'nde ise Daimi Temsilciler yer alır. Bakanlar Komitesi'nde genellikle güncel siyasi konular ele alınmakta ve AK'nın izlemesi gereken yol belirlenmektedir.

▪ **Parlamentar Meclis:**

Avrupa Konseyi'nin başlıca siyasal etkinliği Parlamentarler (Danışma) Meclisinden doğmaktadır.¹⁰⁰ Bu AKPM, üye ülkelerin parlamentolarından seçilen 315 asil ve 315 yedek üyeden oluşur. AKPM'de ayrıca 18 gözlemci statüsünde parlamentar bulunmaktadır. Her üye devlete ayrılan parlamentar sayısı, söz konusu ülkenin nüfusuyla orantılıdır. AKPM Genel Kurulu yılda dört kez, Ocak, Nisan, Haziran ve Eylül aylarında birer hafta süreyle toplanmaktadır.

AKPM'nin çeşitli komisyonlarında oluşturulan raporlar Genel Kurul'a sunulmaktadır. Raporların işlem bölümleri, bir başka deyişle kararlar, Bakanlar Komitesi'ne yönelik tavsiye kararları ya da yönergeler, tartışılarak oylanmaktadır.

AKPM'de, sahip oldukları üyelerin çokluğuna göre sıraya konduğunda, "Sosyalist Grup", "Avrupa Halk Partileri Grubu", "Avrupa Demokratları Grubu", "Liberal, Demokrat ve Reformcu Grup" ve "Avrupa Birleşik Sol Grubu" olmak üzere beş siyasi grup mevcuttur.¹⁰¹

▪ **Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi:**

AK prensiplerinin yerel yönetimler düzeyinde de geliştirilmesini amaçlar. Yerel ve bölgesel yönetimlerin güçlendirilmesi, bu yapılanmaların hukuki ve idari açıdan incelenmesi ve aralarındaki sınır ötesi işbirliğinin artırılmasına yönelik çalışmalar yapmaktadır. Üye ülkelerin belediye başkanlarından ve yerel yönetim temsilcilerinden seçilen asil ve yedek üyelerin katılımıyla oluşur. Bölgesel Meclis ve Yerel Meclis olmak üzere iki alt organı bulunmaktadır.

¹⁰⁰ *Uluslararası Kuruluşlar ve Türkiye*, s.74.

¹⁰¹ <http://www.mfa.gov.tr> – Erişim Tarihi:5 Ekim 2005.

2.3.6. Denetim Mekanizmaları:

AK'da denetim, Hükümetler kanadını oluşturan Bakanlar Komitesi, Parlamenter kanadı oluşturan AKPM, Yerel yönetimlerin faaliyet gösterdiği YBYK çerçevesinde yapılmaktadır. Ayrıca, başta AİHS ve Avrupa İşkencenin Önlenmesi Sözleşmesi (AİÖS) olmak üzere, kendi denetim mekanizmaları bulunan sözleşmeler de mevcuttur.

▪ Bakanlar Komitesi'nde siyasi denetim:

Siyasi denetim 1994 yılında oluşturulmuş bir süreçtir. Tematik bazdadır. Bir başka deyişle, belirlenen konularda üye ülkelerdeki durum denetlenmektedir. Bakanlar Komitesi adına Daimi Temsilciler tarafından yürütülmektedir. Bu denetim süreci gizlidir. Siyasi denetim mekanizmasına 1996 yılından itibaren işlerlik kazandırılmıştır. Denetim, belirli temalar üzerinde, bütün üye ülkeler için eşit şekilde geçerlidir.

▪ Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi Çerçevesinde Denetim:

Genel olarak, AKPM, üye ülkelerin taahhüt ve yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğinin incelenmesi amacıyla 1995 yılında bir denetim mekanizması oluşturmuştur. Ocak 1997 Genel Kurulu'nda kabul edilen karar uyarınca "üye ülkelerin AK üyeliği ile üstlendikleri taahhütlerinin yerine getirilmesinin denetlenmesi" amacıyla yeni bir "Denetim Komisyonu" kurulmuştur. Bu denetim mekanizması önce, AK'nın yeni üyeleri olan Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri (MDAÜ) için başlatılmıştır. Amaç, AK'ya üye olan ülkelerin AK standartlarına ulaşp ulaşmadıklarının denetlenmesidir.

AK'nın hükümetler kanadı ve parlamento kanadında ayrı yürütülen siyasi denetim süreçlerinde, bir ülkenin AK üyeliğinden kaynaklanan yükümlülük ve taahhütlerini yerine getirmede başarısız kaldığının ve bu süreçler çerçevesinde yapılan tavsiyelere uyum sağlamadığının düşünülmesi durumunda, denetim sürecini yürüten birim, ilgili üye ülkenin, üyeliğinin askıya alınmasını ya da AK'dan ihracını gündeme getirebilir. Bu konuda karar verme yetkisi, nitelikli çoğunlukla karar alacak olan Bakanlar Komitesi'ne aittir. Bakanlar Komitesi bu durumda üye ülkeyi üyelikten çekilmeye davet edebilir, makul bir süre içinde bunun gerçekleşmemesi durumunda ise üyelikten ihraç edebilir.

Bugüne kadar yalnız Yunanistan'ın, "Albaylar Cuntası" döneminde, AK'dan ihracı gündeme gelmiştir. Bu ülke, 1967'de kendi arzusuyla üyeliğini sona erdirmiş, demokrasiye geçiş sonrasında ise 1974'te yeniden AK'ya katılmıştır.

AKPM'nin 25 Nisan 1996 tarihli oturumunda kabul edilen tavsiye kararı uyarınca Türkiye de söz konusu denetime alınmıştır.

Eş-raportörlerin ülkemize yaptıkları ziyaretler sonrasında hazırladıkları rapor ve buna bağlı karar tasarısı Haziran 2004 oturumu sırasında görüşülmüş ve Türkiye üzerindeki denetimin sona erdirilmesi kararlaştırılmıştır. Yerleşik uygulama gereğince, ülkemiz için "denetim sonrası diyalog" dönemi başlamıştır.

▪ **Yerel Ve Bölgesel Yönetimler Kongresi Çerçevesinde Denetim:**

AK'nın MDAÜ'yü içine alacak şekilde genişlemesi, sınır ötesi işbirliğinin giderek önem kazanması sonucunu doğurmuştur. YBYK, yerel ve bölgesel yönetimlerin güçlendirilmesi, bu yapılanmaların hukuki ve idari açıdan incelenmesi, sınır ötesi işbirliğinin kolaylaştırılması ve bölgelerarası kültürel farklılıkların korunması ve geliştirilmesini amaçlamaktadır. Öte yandan, YBYK'nın 2-4 Temmuz 1996 tarihlerinde yapılan Genel Kurul çalışmaları sırasında kabul edilen bir kararla, üye ülkelerde yerel ve bölgesel demokrasinin işleyişinin denetime tabi tutulması uygulaması başlatılmıştır.

2.3.7. Türkiye'nin de Dâhil Olduğu Sözleşme ve Komisyonlar:

▪ **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi:**

AİHS, AK bünyesinde 1950'de hazırlanmış, 1953'te yürürlüğe girmiştir. Türkiye Sözleşme'ye 1954'te taraf olmuştur. Sözleşme, temel insan hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınmasını sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Sözleşme, yaşama hakkı, özgürlük ve kişi güvenliği hakkı, adil şekilde yargılanma hakkı, düşünce, vicdan, din ve buna dâhil olarak basın özgürlüğü, toplanma, dernek ve sendika kurma ve bunlara üye olma özgürlüğü gibi bir dizi hak ve özgürlüğü güvence altına almaktadır. Ayrıca, işkence, insanlık dışı muamele veya ceza, kölelik ve zorla çalıştırma, ayrımcılık, Sözleşme ile yasaklanmıştır.

Sözleşme tarafından güvenceye alınan haklar, Sözleşme'ye getirilen ek protokoller ile genişletilmiş, denetim mekanizmaları da aynı yolla zaman içinde geliştirilmiştir.

Sözleşme çerçevesindeki denetim mekanizması, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu (AİHK) ve bunun bir üst organı olan Avrupa İnsan Hakları Divanı (AİHD) tarafından yürütülmüştür. Ülkemiz AİHS'nin organlarından Komisyon'a bireysel başvuru hakkını 1987 yılında tanımış, Divan'ın zorunlu yargı yetkisini de 1990'da kabul etmiştir.

Üye ülkelerin sayısındaki artışa paralel olarak, Sözleşme'deki denetim mekanizmasının günün koşullarına uygun hale getirilmesi amacıyla hazırlanan ve önemli yapısal değişiklikler içeren AİHS'ye Ek 11 No'lu Protokol, 1 Kasım 1998'de yürürlüğe girmiştir. Söz konusu Protokol uyarınca, AİHK ve AİHD kaldırılmış, yerine "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi" (AİHM) adıyla tek bir mahkeme oluşturulmuştur.¹⁰²

▪ **İşkence ve Gayrı-insani veya Küçültücü Ceza veya Muamelenin Önlenmesi Avrupa Sözleşmesi:**

Kısaca "Avrupa İşkencenin Önlenmesi Sözleşmesi" olarak bilinmektedir. 1989'da yürürlüğe girmiştir. Ülkemiz AİÖS'e 1988 yılında taraf olmuştur. Bu Sözleşme, AİHS'yi esas almıştır. AİHS'nin 3. maddesinde yer alan "hiç kimse işkenceye veya insanlık dışı veya küçültücü ceza veya muameleye tabi tutulmayacaktır" hükmüne dayanmaktadır.

Sözleşmenin 1. maddesi çerçevesinde, Sözleşme'nin uygulanmasını Avrupa İşkencenin Önlenmesi Komitesi (AİÖK) denetlemektedir. AİÖK, taraf ülkelerde özgürlüğünden alıkonulmuş kişilerin tutulduğu tüm mahalleri ziyaret etmeye yetkilidir. Bu ziyaretler planlanmış dönemsel ziyaretler olabileceği gibi, ilgili ülkeye son anda haber verilmek suretiyle gerçekleştirilen "ad hoc" ziyaretler de olabilmektedir.

AİÖK, yargı organı değildir. İşkencenin ve kötü muamelenin önlenmesine yönelik olarak tespitler yapmaktadır. AİÖK, yaptığı ziyaretler sonucunda, gözlemlerini, eleştirilerini ve tavsiyelerini ilgili ülkeye bir raporla iletir. Sözleşme gereğince

¹⁰² <http://www.avrupakonseji.org.tr> – Erişim Tarihi: 20 Kasım 2005

Komite'nin yürüttüğü bu süreç gizlidir. Yine Sözleşme'ye göre, taraf ülkenin Komite'yle işbirliği yapmaması veya Komite'nin iyileştirme tavsiyelerini uygulamayı reddetmesi halinde, Komite'nin, o ülke hakkında, üyelerinin üçte ikisinin oylarıyla bir kamu açıklaması yapma yaptırımını vardır.

AIÖK tarafından ülkeler hakkında hazırlanan raporlar gizli olmakla birlikte, ilgili Hükümetin izni ile gizliliği kaldırılabilir. Ülkemiz hakkında 1992'den bu yana düzenlenen ve bugüne kadar yayınlanmamış raporların gizliliği, Hükümetimizin izniyle, 8 Kasım 2001 tarihinden itibaren kaldırılmıştır.

▪ **Avrupa Irkçılık ve Hoşgörüsüzlükle Mücadele Komisyonu (ECRI):**

ECRI'nin görevi Avrupa'da insan haklarının korunması perspektifinden hareket ederek ırkçılık, yabancı düşmanlığı, anti-semitizm ve hoşgörüsüzlükle mücadele etmektir. AK ülkeleri tarafından bu alanda değerli çalışmalara sahip kişiler arasından belirlenen ECRI üyeleri bağımsız olarak görev yapmaktadırlar.

ECRI çalışmalarını ülke raporları, genel temalar ve sivil toplumla ilişkiler çerçevesinde yürütür. ECRI, özellikle ülke temelinde yürüttüğü çalışmalar sonucunda hazırladığı raporlarla Avrupa ülkelerinde mevcut bulunan ırkçılık ve yabancı düşmanlığının düzeyinin saptanması ve bunun önüne geçilebilmesi için gerekli olan önlemlerin ortaya konmasında önemli çalışmalar gerçekleştirmektedir.

2.4. BALKAN PAKTI

Balkan ülkeleri arasında işbirliği denemeleri yeni değildir. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı öncesi döneminde de Balkanlar'daki duruma büyük bir önem vermiş ve hatırlanacağı gibi, 1934 yılında Bulgaristan'ın revizyoncu isteklerine karşı bir Balkan Antantı'nın kurulmasına da önyak olmuştu. Yugoslavya'nın güvenliğini korumak için 1954 yılında imzalanan Balkan Pakti, bu bakımdan, Türkiye'nin bu bölgede başlattığı ikinci işbirliği denemesidir.

Türkiye ile Yunanistan'ın NATO'ya katılmalarından sonra, bu iki devletle, NATO üyesi olmayan Yugoslavya arasında sıkı işbirliği ve güvenlik ilişkileri kurulması ve bu amaçla bir anlaşma yapılması telkini ABD'den gelmiştir. Gerçekten, önceleri Sovyet Bloğu içinde bulunan Yugoslavya'nın 1948 yılında Sovyetler ile arası açılmış ve bu komünist devlet bağımsız bir dış politika izlemeye başlamıştır. Bunun üzerine A.B.D. Yugoslavya ile daha yakın ilişkiler kurmaya yönelmiştir. Amerika'dan ekonomik yardım almaya başlayan Yugoslavya'nın, güvenliği bakımından duyduğu endişeler bu devletle Türkiye ve Yunanistan arasında yapılacak bir anlaşma ile ortadan kaldırılabileceği ve Sovyetler Birliği'nin Balkanlar'dan Akdeniz'e açılma projesini engelleyebileceği düşünülüyordu.

Böylece, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya girdikleri yıl içinde başlayan temaslar, üç devlet arasında, 28 Şubat 1953 günü, Ankara'da, bir "Dostluk ve İşbirliği Anlaşması'nın¹⁰³ imzalanmasıyla sonuçlandı.

Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya, bu anlaşmanın önsözünde "Birleşmiş Milletler ilkelerine inançlarımı, barış içinde yaşama ve barışı koruma kararlarını belirttikten sonra, savunma teşkilatlarını dıştan gelecek her saldırıya karşı daha etkili duruma sokmak için çabalarını birleştirmeye karar verdiklerini; bu amaçla, dünyanın bu bölgesinde barış ve güvenliğin, korunması için Birleşmiş Milletler Anlaşmasının 51 inci maddesine uygun olarak gerekli tedbirleri alacaklarını açıklamaktadırlar."¹⁰⁴

¹⁰³ Anlaşma Metni: Düstur, 3.Tertip, Cilt 34, ss.1347-1350.

¹⁰⁴ Tayyar Arı, age, s.165.

“Anlaşmanın birinci maddesi, sürekli işbirliğini sağlamak bakımından, tarafların ortak çıkarlarını ilgilendiren bütün sorunlar üzerinde danışmalar yapılmasını öngörmektedir.

İkinci madde, ortak savunma tedbirleri de dâhil olmak üzere, güvenliklerine ilişkin konuların birlikte inceleneceği; üçüncü madde ise, bu meselelerde ahenkli kararların alınabilmesi için üç devletin Genelkurmayları arasında işbirliği yapılacağı esaslarını koyuyor.

Dördüncü madde ekonomik, teknik ve kültürel alanlarda işbirliği yapılmasına ilişkindir.

Beşinci madde ile üç devlet, aralarında çıkabilecek uyuşmazlıkları barışçı yollarla çözümlene yükümlülüğü altına girmektedirler.

Altıncı maddede önemli bir hüküm yer alıyor; buna göre: Akit taraflar, içlerinden birinin aleyhine müteveccih veya menafini haleldar edebilecek mahiyette olan bir ittifak akdinden veya bir harekete katılmaktan kaçınacaklardır.”¹⁰⁵

Ardından üç devlet arasındaki anlaşmanın, bir ittifak anlaşmasıyla güçlendirilmesi hususunda görüş birliğine varıldı ve bunun ön tasarısını hazırlamakla görevlendirilen bir komisyon Atina’da çalışmaya başladı. Ortaya çıkan metin, Türkiye ve Yunanistan tarafından NATO Konseyinin 29 Temmuz 1954 günlü toplantısına sunuldu ve Konseyin tasvibi alındı 9 Şubat 1954 günü de Yugoslavya’nın Bled şehrinde, “İttifak, Siyasi İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Anlaşması” imzalandı.

Bled Anlaşmasının öncekinden farklı hükümlerini şöyle sıralamak mümkündür:

İkinci madde gereğince “Akit taraflar, içlerinden birine veya birkaçına, ülkelerinin herhangi bir yerine müteveccih olarak vuku bulacak her silahlı tecavüzü, bütün Akit taraflara tevcih edilmiş bir tecavüz telakki eylemek ve binnetice, Birleşmiş Milletler Anlaşmasınının 51 inci maddesinde tanınan münferit veya müşterek meşru müdafaa hakkını kullanarak, silahlı kuvvet istimali de dâhil olmak üzere, tesirli bir müdafaa için lüzumlu görebilecekleri bilcümle tedbirleri aralarında mutabakat halinde

¹⁰⁵ Tayyar Arı, age, s.166.

derhal olarak tecavüze uğrayan taraf veya taraflara münferiden veya müştereken yardım etmek hususlarında mutabık kalmışlardır.”¹⁰⁶

Dördüncü madde ile Ankara Anlaşmasının birinci maddesinde öngörülen Dışişleri Bakanları Konferansının yerine geçecek bir Daimi Konsey kurulmuştur. Bu Konsey esasa ilişkin kararları oybirliğiyle alacaktır.

On üçüncü madde, anlaşmanın yürürlük süresini yirmi yıl olarak saptamıştır.

Nihayet, bir üçüncü anlaşma, kurulan Balkan Paktı'nın örgütünü tamamlamaktadır. Sözü edilen bu anlaşma, 2 Mart 1955 tarihinde, Ankara'da imza edilen Balkan İstişari Meclisinin Teşkiline Mütedair anlaşmadır. Kurulması öngörülen bu Meclis, akit taraflarını Milli Meclislerinin her birinin kendi üyeleri arasından seçeceği yirmişer üyeden meydana gelecektir. Anlaşmanın ikinci maddesine göre bu “Meclisin vazifesi, Akit Devletlerin milletlerinin esenliğini tahakkuk ettirmek; müşterek menfaatlerini korumak; sulhu temin etmek maksadıyla, karşılıklı münasebetlerinin her sahasında mümzi memleketler arasındaki işbirliğinin inkişafına yardım edebilecek bütün imkânları tetkik etmektir.”¹⁰⁷

Ortaya çıkan ilk metnin¹⁰⁸, Türkiye ve Yunanistan tarafından NATO Konseyinin 29 Temmuz 1954 günlü toplantısına sunulup konseyin tasvibinin alınması bu paktın, NATO güdümüyle ve onun bölgesel askeri politikalarına karşı ve komünist rejimle idare ediliyor olsa bile Yugoslavya'yı Sovyet bloğuna karşı komşu ülkelerle birlikte hareket ettirmek üzere kurulduğu tezini güçlendirmektedir. Balkan Antantı İtalya ve Almanya'nın yayılmacı politikalarını önlemek üzere tasarlanmışken bu sefer aynı coğrafyanın ülkeleri bir başka süper güç topluluğu tarafından bir diğerinin, Sovyetler Birliği'nin, yayılmasını önlemek maksadıyla Balkan Paktı adı altında bir araya getirilmek zorunluluğunda bırakılmışlardır. Balkan Paktı yapısal olarak örgütlenmesini, 2 Mart 1955 tarihinde, Ankara'da imzalanan “Balkan İstişari Meclisinin Teşkiline Mütedair Anlaşma”da tamamlayabilmiştir. Bu anlaşmada bir meclis kurulması öngörülmüş ve bu Meclis, Anlaşma taraflarının milli meclislerinin her birinin kendi

¹⁰⁶ Tayyar Arı, age, s.166.

¹⁰⁷ Tayyar Arı, age, s.167.

¹⁰⁸ Balkan Paktı'nın Metni: Düstur, 3.Tertip, Cilt 36, ss.286-290.

üyeleri arasından seçeceği yirmişer üyeden meydana gelmesi kararlaştırılmıştır.¹⁰⁹ Anlaşmanın ikinci maddesine göre bu meclisi vazifesi, Anlaşma Devletlerin milletlerinin esenliğini tahakkuk ettirmek; müşterek menfaatlerini korumak, sulhu temin etmek maksadıyla, karşılıklı münasebetlerinin her sahasında memleketler arasındaki işbirliğinin inkişafına yardım edebilecek bütün imkânları tetkik etmektir.¹¹⁰

Tüm bu gelişme ve örgütsel yapılanmalara rağmen Balkan Paketi işlevsel değildi. Çünkü taraflardan ikisi, Yunanistan ve Türkiye zaten NATO'ya üye olduklarından NATO'nun güvenlik şemsiyesi altındaydılar. Bu paktın daha çok Sovyet Blok'undan ayrılan ama NATO'ya da girmek istemeyerek Bağlantısızlar Hareketi içerisinde yer almayı yeğleyen Yugoslavya'yı Sovyetler'den uzak tutmanın bir yolu olarak tasarlanmıştı Batılı devletlerce. Ayrıca Türkiye-Yunanistan arasında Kıbrıs uyuşmazlığının artması Sovyet Bloğu ile Türkiye arasında 1954 yılında başlayıp 1957 yılında karşılıklı heyet ziyaretlerinin yapılmasıyla güçlenmeye başlayan ilişkiler ve de Yugoslavya'nın Bağdat Paketi'nin askeri yükümlülüklerine uymaması paktı işlemez bir hale getirmiştir. Pakt bu güne kadar lağvedilmiş olmasa dahi yaklaşık 50 yıldır işlemez bir haldedir. Şüphesiz bu ittifakın Türk-Yunan çatışması ile yediği ölüm darbesi, Yugoslavya'nın bu ittifaktan yakasını kurtarması için çok işine yaramıştır.¹¹¹

¹⁰⁹ Christopher Cviic, agm, s.132.

¹¹⁰ Tayyar Arı, age, s.167.

¹¹¹ Balkan Paketi ile ilgili olarak: Oral Sander, *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara, 1969, ss.83-125.

2.5. BAĞDAT PAKTI

Sovyet Rusya'nın Ortadoğu'ya sızmasını engellemek amacıyla Ortadoğu ülkeleri arasında bir pakt kurma fikri esasen Birleşik Amerika'dan gelmiştir ve Türkiye tarafından gerçekleştirilmiştir.¹¹² Bağdat Paktı da, Balkan Paktı gibi, eşyanın niteliğine uygun düşmeyen; dış etkilerle ve NATO ile SEATO arasındaki boşluğu doldurmak amacıyla kurulan ve bu nedenlerle de başarıyla işlemesi mümkün olmayan, suni bir sistem meydana getiriyordu.

Gerçekten, ABD Ortadoğu'nun güvenliği meselesini ele almıştı. Bu güvenlik, ABD kanısınca, doğrudan doğruya Sovyetler Birliği'nce ve dolaylı olarak komünizmin bölgeye sızması ile tehdit altındaydı. Ortadoğu Devletleri bu tehlikeyi tek başlarına önleyemezlerdi. Fakat doğrudan doğruya bir Batılı Devlete de bağlanmak istemiyorlardı. Bu bakımdan NATO üyeleri ve politikasının tümünü Amerika'ya yaslamış bir Türkiye burada aracı olabilirdi. Bu nedenle, ABD, bölgede kurulacak bir teşkilatın liderinin Türkiye olabileceğini düşünmekteydi. Nitekim bu konuda Türk Hükümeti'ne danışmış ve onun olumlu cevabını almıştı.

Bu girişimin ilk sonucu Türkiye ile Pakistan arasında, 2 Nisan 1954 günü Karaçi'de imzalanan anlaşma oldu. Bu anlaşma bir ittifak ve karşılıklı yardım anlaşması olmamakla beraber, tarafların ortak çıkarlarını ilgilendiren milletlerarası meselelerde birbirleriyle danışmalarını ve en geniş ölçüde işbirliği yapmalarını öngörüyordu. Anlaşma, diğer devletlerin katılmalarına açık tutuluyor ve Türkiye Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü bu anlaşmanın "Ortadoğu'da lüzumu bugün daha az olmayan bir müdafaa sisteminin çekirdeği haline gelmesi"¹¹³ dileğinde bulunuyordu. Bu dilek gerçekleşmedi.

Bölgede, yöneticileri Batıya yönelmek eğiliminde olan bir başka devlet Irak'tı. Bu devleti de Türkiye ile yapacağı ikili bir anlaşma ile Batıya toplamak mümkündü ve Türkiye bunu yapmaya da gönüllü idi.

Irak'la yapılacak bir anlaşma, İngiltere'yi de çok yakından ilgilendiriyordu. Çünkü İngiltere'nin 1930 tarihini taşıyan bir anlaşma gereğince, Irak'ta bazı üsleri

¹¹² Fahir Armaoğlu, age, s.491.

¹¹³ Tayyar Arı, age, s.170.

vardı; fakat bu anlaşma 1956'da sona erecekti. Türkiye ile Irak arasında yapılacak bir güvenlik ve ittifak anlaşması, Pakistan'la yapılan gibi, diğer devletlerin katılımına açık tutulunca, İngiltere buna katılabilir ve Irak'taki üslerini, bu kez, bu anlaşmaya dayanarak koruyabilirdi.

Bu nedenlerle İngiltere, anlaşmanın yapılmasını teşvik etti. "Irak Başbakanı Nuri Sait zaten fanatik bir İngiliz taraftarıydı."¹¹⁴

Bağdat Paktı diye anılan Türkiye ile Irak arasında Karşılıklı İşbirliği Anlaşması 24 Şubat 1955 günü Bağdat'ta imzalandı.¹¹⁵ Yürürlüğe girmesi için anlaşmanın onaylanması ve onay belgelerinin en kısa zamanda Ankara'da teati olunması gerekiyordu. Özellikle belirtilmesi gerekir ki, bu anlaşma, Türkiye parlamentosunda o güne kadar görülmemiş bir süratle geçmiştir ve TBMM 24 Şubat'ta imzalanan anlaşmayı 26 Şubat 1955 günü 6496 sayılı kanunla onayladı ve bu kanunu 28 Şubat 1955 günlü Resmi Gazetede yayınladı.¹¹⁶

Anlaşmanın önsözünde "iki memleket arasındaki sulh ve emniyetin bütün dünya milletlerinin ve bilhassa Ortadoğu milletlerinin sulh ve emniyetlerinin ayrılmaz birer parçasını teşkil eylediği" ve "Birleşmiş Milletler Anayasası'nın 51 inci maddesi gereğince lüzumlu tedbirlerin alınmasını icap ettiren Ortadoğu bölgesinin sulh ve emniyetinin muhafazası ile ilgili Birleşmiş Milletler azası olmak sıfatıyla yüklendikleri büyük mesuliyetleri müdrük"¹¹⁷ buldukları belirtilmektedir.

Birinci madde hükmüne göre "Yüksek Akit Taraflar, emniyet ve müdafaaları için Birleşmiş Milletler Anayasası'nın 51 inci maddesine uygun şekilde işbirliği yapacaklardır."

Üçüncü madde ile taraflar "yekdiğerinin dâhili işlerine herhangi bir müdahalede bulunmamayı taahhüt" etmektedirler.

Anlaşmanın beşinci maddesi, katılma koşul ve usulünü saptıyordu: "İşbu Anlaşma Arap Birliği azası devletlerden herhangi birisinin veya bu bölgenin emniyet ve

¹¹⁴ Christopher Cviic, agm, s.132.

¹¹⁵ Bağdat Paktı'nın Metni: Düstur, 3.Tertip, Cilt 36, ss.422-425.

¹¹⁶ Edip Çelik, age, s.99.

¹¹⁷ Tayyar Arı, age, s.170.

sulhu ile faal bir şekilde ilgili ve taraflarca mutlak olarak tanınan herhangi diğeri bir devletin iltihakına açık bulunacaktır.”

Bu ikili anlaşmaya ilk katılan devlet İngiltere oldu (5 Nisan 1955), bunu 23 Eylül 1955’de Pakistan’ın, 23 Ekim 1955’de ise İran’ın katılmaları izledi.

Böylece tarafların sayısı beşe yükseliyordu ve anlaşmanın altıncı maddesi uyarınca, akitlerin sayısı asgari dördü bulduğu andan itibaren anlaşmayı alakadar eden maksatlar dairesinde çalışmak üzere vekiller seviyesinde bir daimi konsey kurulması gerekiyordu. Konseyin kurulmasıyla da ikili anlaşma bir milletlerarası örgüt biçimine dönüşmüş oluyordu.

Bağdat Paktına karşı en şiddetli tepkiler, Arap Devletleri’nden ve özellikle Arap dünyasının liderliğini yapmakta olan Mısır’dan geldi. Mısır, Bağdat Paktı’nı, Arap Birliği’ne indirilen büyük bir darbe olarak niteliyordu.

Söz konusu olan Arap Birliği, Birleşmiş Milletler Teşkilatı’ndan önce 22 Mart 1945’de imzalanan anlaşma ile kurulmuştu. Ardından Arap Birliği Devletleri arasında 17 Haziran 1950’de Arap Birliği Ortak Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması yapıldı. Bu Anlaşmanın ikinci maddesi uyarınca Akit devletler içlerinden birine karşı girişilecek bir silahlı saldırıyı hepsine karşı yapılmış sayacak ve böyle bir saldırıyı önlemek için ortak tedbirler alacaklardır. Ortak savunma planları tertiplemek için, Arap Birliği Konseyinin nezareti altında bir ortak savunma konseyi kurulması da öngörülmüştü.¹¹⁸

Böylece Ortadoğu’nun güvenliği bu Anlaşmaya uygun olarak Arap Birliği Devletleri tarafından sağlanacak ve bu devletler, milletlerarası sorunlarda bağımsız bir kuvvet olacaktır.

Irak’ın Türkiye ile akdettiği anlaşma Arap Birliği’ni parçalayacak nitelikte olduğu gibi; bölgede lider durumunda olan Mısır’ın karşısına Türkiye gibi bir rakip çıkarmış oluyordu. Bu durumda Sovyetlerin işini kolaylaştırıyordu. Özellikle Arap Dünyası’nın liderliği konusunda Nasır’ın tutumu bunda etkili olmuştur. Bağdat Paktı

¹¹⁸ Edip Çelik, age, s.101.

Nasır'ın planlarını altüst etmiş ve bu dönemden sonra Mısır büsbütün Sovyetlere yönelmiştir.¹¹⁹

Bağdat Paktı'na, Arap Birliği'ne dâhil hiçbir devlet katılmadı. Bununla beraber Arap Birliği içinde, bir kutuplaşma oldu. Bu kutuplaşma Sovyetler Birliği'nin Mısır'a ve diğer Arap devletlerine yaklaşmasına yaradı. Zaten o dönemde Sovyetler 1950'lerde Avrupa'dan Uzakdoğu'ya kaydırıldığı etki alanını, Uzakdoğu'dan Ortadoğu'ya doğru kaydırmişti.¹²⁰

ABD Bağdat Paktı'nın kurulmasına önderlik ettiği halde, pakta katılmadı, sadece çalışmalara gözlemciler göndermekle yetindi. Türkiye, bu bölgede, ABD ve İngiltere'nin çıkarlarına alet olduğu için Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerini büsbütün bozdu. Diğer Arap Devletleri ile de karşı karşıya gelmiş oldu ki, bunun acısını sonradan Birleşmiş Milletler önünde çekecek ye Kıbrıs uyuşmazlığında bu devletlerin oylarını, alamayacaktır.

Bununla birlikte, Arap Devletlerini ürküten Bağdat Paktı İsrail'i de memnun etmiş değildir. Üstelik Türkiye, Bağdat Paktı'na yöneltilen Arap tenkitlerinden birinin Türkiye'nin İsrail'i tanımış olduğu hususu olduğunu göz önüne alarak, 1956 Kasım ayında İsrail'deki elçisini geri çekmiştir. Böyle yaparken, Türk dış politikasını yönetenler Bağdat Paktı'nın durumunu biraz olsun kuvvetlendirebileceklerini umuyorlardı. Fakat bu umduklarını bulamadıkları gibi, İsrail'i de büsbütün gücendirdikleri iddia edilebilir.¹²¹

Bağdat Paktı'nın sonu, 14 Temmuz 1958'de Irak'ta patlak veren ihtilalle gelecektir. İhtilal krallığı tasfiye etmiş; yeni yönetim bir süre Bağdat Paktı çalışmalarına katılmış, fakat 24 Mart 1959'da, Irak'ın Pakt'tan ayrıldığı resmen açıklanmıştır. Böylece, Türkiye ile Irak arasında akdedilen ikili anlaşma, Irak'ın çekilmesine rağmen sonradan katılmış devletlerarasında yürürlükte kalıyordu. Fakat bu örgütün değişen koşullara uydurulması gerekiyordu. Bu amaçla, Bağdat Paktı, Merkezi Anlaşma Teşkilatı'na (CENTO) döndürüldü.

¹¹⁹ Fahir Armaoğlu, age, s.492.

¹²⁰ Fahir Armaoğlu, age, s.528.

¹²¹ Cihat Göktepe, *British Foreign Policy Towards Turkey, 1959–1965*, Portland, OR, London, Frank Cass, 2003, s.45.

2.5.1. CENTO

CENTO, 1955 yılında Türkiye ve Irak'ın bir İşbirliği İttifakı imzalamaları ve kendileriyle aynı görüşte olan ülkeleri de İttifak'a katılmaya çağrılmalarıyla kurulmuştur. Daha 1955 yılı sona ermeden İran, Pakistan ve İngiltere, ittifak zincirine katılma arzularını belirttiler. Bunun üzerine ittifakın merkezi Bağdat, adı da Bağdat Paktı oldu. İttifaka asil üye olarak girmemesine rağmen, ABD daha kuruluşundan itibaren ittifakı teşvik etmiş, bütün komisyon çalışmalarına katılmış ve bütün çalışmalarını desteklemiştir.

1958 ihtilalinden sonra Irak ittifaktan çekildi. Aynı yıl, 28 Temmuz tarihinde, Londra'da toplanan diğer üyeler ittifakın devamında kararlı olduklarını tekrarladılar. Bunun üzerine merkez Ankara'ya taşındı ve ittifakın adı bu kez Merkezi Anlaşma Teşkilatı (CENTO) oldu. ABD bu anlaşmaya ortak olarak katıldı.

Londra Konferansı'nda, ABD, ittifak üyesi devletler ile toplu güvenlik ve savunma alanlarında işbirliği yapma ve bu işbirliğinin yürütülmesi için ikili anlaşmalar yapma vaadinde bulundu. ABD, CENTO Genel Sekreterliği harcamalarını diğer üyelerle eşit olarak paylaşmakta, bütün komisyon çalışmalarına katılmakta, Genel Sekreterlik kadrosuna sivil ya da askeri personel vermekte olup, Ekonomik Komisyon'un asil üyelerindedir.

Bugün için CENTO aslında, üye devletlerin açık bir Komünist saldırısına karşı, ortak savunma amacını güden bir teşkilattir. CENTO, batısındaki NATO ile doğusundaki SEATO gibi, esas olarak benzer amaçlara yönelen iki teşkilat arasında bir bağıntı unsurudur. CENTO'dan başka NATO üyesi olan Türkiye ile CENTO dışında SEATO'ya da üye olan Pakistan sayesinde bu bağıntı unsuru İran'ın da her iki ittifak ile bağlantılı olmasını sağlamaktadır.¹²²

CENTO'yu yılda bir defa Dışişleri Bakanları seviyesinde toplanan Bakanlar Konseyi yönetir. Teşkilatın günlük işleri on beş günde bir Ankara'da toplanan Temsilciler Konseyi tarafından yürütülür. Üye ülkeler, Türkiye nezdindeki

¹²² Cihat Göktepe, age, s.49.

büyükelçileri tarafından temsil edilirler. Konsey'e bağlı çeşitli komitelerden en önemlileri Askeri Komite ve İktisadi Komite'dir.

Birleşik Amerika'nın CENTO içi faaliyetlerini, Temsilciler Konseyi'nin Ankara'da iki haftada bir yaptığı toplantılara muntazaman katılan Türkiye nezdindeki Birleşik Amerika Büyükelçisi yürütür. Birleşik Amerika'nın CENTO içi iktisadi faaliyetleri ise Birleşik Amerika CENTO İşleri Ekonomik Koordinatörlüğü Dairesi'nin sorumluluğu altındadır. Ekonomik Koordinatörlük Dairesi harcamaları, ABD Dışişleri Bakanlığına bağlı, Uluslararası Kalkınma Teşkilatı tarafından sağlanan ödeneklerden karşılanmaktadır. Her üç ülkede de akredite olan ekonomik koordinatör, bulunduğu yerdeki ABD Büyükelçisi ile AID Başkanının Washington'daki Yakın Doğu ve Güney Asya İşleri Yardımcısına sorumludur. Daire, AID'nin CENTO programına şekil verip bu programı yönetmekle yükümlüdür. Ekonomik Koordinatör'ün bir başka sorumluluğu da Birleşik Amerika'yı CENTO'nun Ekonomik Komisyonu ve alt komitelerinde temsil etmektir.

2.6. İKTİSADİ İŞBİRLİĞİ VE GELİŞME TEŞKİLATI (OECD)

2.6.1. Kuruluşu ve Amaçları:

İkinci Dünya Savaşı'nın etkilerinin giderilmesinden sonraki dönemde, uluslararası ekonomik ve ticari ilişkilerin işbirliği ve dayanışma içerisinde yürütülmesi zorunluluğunun giderek artması, batılı ülkeleri bu işbirliğini sağlayacak bir forumun oluşturulmasına yöneltmiştir. Bu yeni gereksinimlere cevap vermek ve ekonomik gelişme sorunlarına yeni çözüm yolları aramak üzere kurulmuştur. İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı, OECD, 1947- 1960 yılları arasında faaliyette bulunan Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı'nın (OEEC) yerine oluşturulmuş uluslararası bir kuruluştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında yıkıma uğrayan Batı Avrupa ekonomilerinin onarımı amacıyla Marshall Planı çerçevesinde ABD'nin yaptığı yardımların dağıtımına yardımcı olmak ve Avrupa ülkeleri arasındaki ticari ödemeleri serbestleştirerek geliştirmek için kurulan OEEC, zamanla fonksiyonlarını kaybetmiştir. Nitekim 1960'lara doğru Batı Avrupa'nın yeniden imarı ve ekonomik yönden güçlenmesi büyük ölçüde tamamlanmıştır. Yeni gelişmeler çerçevesinde, 14 Aralık 1960'da imzalanan Paris Sözleşmesi ile yeni işbirliği alanlarına yönelmesi amaçlanan OECD kurularak, 30 Eylül 1961'de resmen faaliyete başlamıştır. OECD'nin 20 kurucu üyesi bulunmaktadır (Türkiye, ABD, Kanada, Fransa, Hollanda, Belçika, Lüksemburg, Federal Almanya, İtalya, Portekiz, İngiltere, Danimarka, İrlanda, Yunanistan, İsviçre, Avusturya, İsveç, İzlanda, Norveç ve Avrupa Topluluğu). Daha sonradan Japonya, Finlandiya, Avustralya ve Yeni Zelanda, kuruluşu katılmışlardır. 1994 yılından itibaren Teşkilata yeni üyeler katılmışlardır. 1994 yılında Meksika, 1995 yılında Çek Cumhuriyeti, 1996 yılında Macaristan, Polonya sonradan Güney Kore ve son olarak 2000 yılı içerisinde Slovakya'nın örgüte üyeliği ile teşkilata üye ülke sayısı 30'a yükselmiştir.

OECD'nin 3 ana amacı şunlardır:¹²³

- Üye ülkelerdeki ekonomik gelişme ve istihdamın mali istikrara zarar vermemek kaydıyla mümkün olan en yüksek seviyeye ulaştırılması,
- Dünya ticaretinin çok taraflı olarak artırılması,

¹²³ *Uluslararası Kuruluşlar ve Türkiye*, s.64.

- Üye ülkelerde hayat seviyesinin yükseltmesi,

“OECD’ye üye ülkeler, çeşitli çalışma ve müzakere toplantıları vasıtasıyla bütün yıl boyunca devamlı danışma halindedirler. Bu yönden OECD’ye ‘daimi oturum halinde bir ekonomik konferans’ adı verilebilir. Bu danışma ve müzakerelerin bağlayıcı olmaması dolayısıyla OECD daha ziyade ekonomik, sosyal ve teknik politika konularında sürekli bir görüş ve bilgi alış verişinin cereyan ettiği bir forum oluşturmaktadır. Bununla birlikte, bu iş birliği fiilen üye ülkelerin politikalarına önemli ölçüde etkide bulunmaktadır. Özellikle örgütte uygulanan, ‘ulusal politikaların karşılaştırılması’ metodu sayesinde, her ülkenin kendi politika ve planlarını diğer ülkelerinkiyle karşılaştırması ve böylelikle, ortak bir eylem biçiminin saptanması olanağı sağlanmaktadır. Böylece OECD, üye ülkelerin ekonomik ve sosyal politikalarının ahenkleştirildiği bir merkez olmaktadır.”¹²⁴

OECD, dünyanın otuz demokratik ülkesine ekonomik ve sosyal politikalarını mukayese etmek ve ahenkleştirerek geliştirmek imkânını sağlamaktadır. Yukarıda listelenen bu otuz ülke hem dünya ekonomisinin büyük bölümünü elinde bulundurmakta hem de dünya ekonomik politikalarına yön vermektedir.¹²⁵ OECD gerek ekonomik gerekse de sosyal konuları, birbirleri arasındaki etkileşimi nazar-ı dikkate alarak, politikalarını geliştiren ve bürokrasisini bu yönde kullanan modern bir kuruluştur.

OECD'nin günümüzde çalışma yaptığı önemli alanları aşağıdaki başlıklar altında sıralamak mümkündür:¹²⁶

- OECD üyesi ülkelerin ekonomik durumlarını inceleme,
- Çevre,
- Yaşlanan nüfusun ülke ekonomilerine ve toplumsal yapıya etkisi,
- Rüşvet ve yolsuzluklarla mücadele,
- İyi yönetim,
- Elektronik ticaret,

¹²⁴ *Uluslararası Kuruluşlar ve Türkiye*, s.65.

¹²⁵ Organisation for Economic Co-operation and Development: Mediterranean Regional Project, *Country reports : Turkey*, Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris, 1965, s.34.

¹²⁶ <http://mfa.gov.tr> – Erişim Tarihi: 24 Eylül 2005.

- Yeni iş imkânları yaratılması,
- Düzenleyici reformlar,
- Sürdürülebilir kalkınma,
- Vergiler ile ilgili düzenlemeler,
- Ticaretin liberalleşmesi,

2.6.2. Organları:

▪ Konsey:

OECD'nin en yüksek organı, her çeşit genel politika ve idari kararlarda nihai yetki sahibi olan Konsey'dir. Bütün üye ülkelerin temsilcilerinden kurulu olan Konsey muntazaman Daimi Temsilciler, yılda bir kez de Bakanlar düzeyinde toplanır. Konsey tarafından saptanan 11 ülke temsilcilerinden kurulu İcra Komitesi, Konsey'e sunulacak sorunları inceler. OECD'nin en yüksek karar organı Konseydir. Başkanlığı Örgütün Genel Sekreterince yürütülmektedir. Konsey toplantılarına üye ülkelerin Teşkilat nezdindeki Daimi Temsilcilerinin yanı sıra Avrupa Birliği Komisyonu Temsilcisi de katılmaktadır.

Konsey yılda bir kez, G-8 zirvesinden önce bir tarihte, Bakanlar düzeyinde toplanmaktadır. Üye ülkelerin Dışişleri, Ekonomi, Maliye ve Ticaret Bakanlarının ve diğer ilgili Bakan ve üst düzey bürokratlarını bir araya getirmektedir. Bu toplantılar üye ülkeleri ilgilendiren güncel konularda görüş alışverişinde bulunmasına ve gerekli kararların alınmasına imkân sağlamaktadır. Konsey, hem Teşkilatın genel, hem de OECD bünyesinde faaliyet gösteren komitelerin bireysel yıllık çalışma programlarını onaylamaktadır.

▪ Genel Sekreterlik:

Genel Sekreter, Konsey'in daimi temsilciler düzeyindeki toplantılarına başkanlık etmektedir ve Konsey ve İcra (Yürütme) Komitesi toplantıları düzenlemektedir. Genel Sekreter bu organlara kendiliğinden öneriler sunabilir. Konsey ve İcra Komitesinin genel talimat ve direktiflerinin uygulanmasını sağlayan Genel Sekreter, geniş bir örgüte sahip olan uluslararası Sekretaryanın tepesinde bulunmaktadır.

▪ **Komiteler:**

OECD'nin faaliyet alanına giren bütün konuların müzakere edildiği ve muntazaman toplanan organlardır. Bunlar, çalışmalarını hazırlayacak çeşitli alt komite ve özel komiteler kurabilirler. Günümüzde Komite, Alt-Komite ve Çalışma Guruplarının sayısı 200'ü aşmaktadır. Çeşitli komiteler ilgili Bakanlar düzeyinde zaman zaman toplantılar düzenlemektedir. Çevre, Enerji, Maliye, Ticaret, Sosyal Güvenlik, Ulaştırma, Tarım ile ilgili Bakanlar OECD Forumlarında bir araya gelmektedir.

OECD bünyesinde iki önemli kuruluş bulunmaktadır; **Uluslararası Enerji Ajansı** (UEA) ve **Nükleer Enerji Ajansı** (NEA).

UEA, 1974 yılında kurulmuştur ve Türkiye kurucu üyesidir. Örgütün temel amacı petrol piyasasında yer alabilecek krizlere karşı hazırlıklı olmak ve üye ülkeler arasındaki dayanışmayı artırarak enerji güvenliğini sağlamaktır. UEA, üye ülkelere petrol stoku bulundurma zorunluluğu getiren bir kuruluştur.

NEA ise üye ülkelerin nükleer enerji üretimlerinin barışçı amaçlarla geliştirilmesi için faaliyet göstermekte, nükleer alanda üye ülkelerce verilen kararların uyumlaştırılmasına çalışmaktadır.

2.6.3. OECD ve Türkiye:

Türkiye OECD'nin kurucu ülkelerindedir. 14 Aralık 1960 tarihinde imzaladığımız OECD sözleşmesi, ülkemiz yönünden, 29 Mart 1961 tarihli ve 293 sayılı Kanun ile onaylanmıştır.¹²⁷ OECD ile bütünleşme ve beraber hareket etmekle ülkemiz hem modern demokrasilerle –ki bu demokrasiler dünya ekonomisine yön vermektedir.– eşgüdümlü olarak, dışa açılım ve serbest ticaret gibi konularda mesafe kat etmektedir. Türkiye diğer üyeler gibi OECD'nin program, politika ve önceliklerinin oluşturulmasında katkılar yapmaktadır. "Consensus" sistemi üye ülkelere hem ortak

¹²⁷ *Uluslararası Kuruluşlar ve Türkiye*, s.67.

politikalarda söz sahibi olma hem de kendi politikalarını savunabilme imkânı sağlamaktadır.¹²⁸

OECD'nin ülkemiz ekonomisine en belirgin katkılarından biri, Türkiye'ye Yardım Konsorsiyumudur. 1962 yılında, örgütün gelişmiş üyelerinin Türkiye'ye mali yardımda bulunması amacıyla kurulan Konsorsiyumun, özellikle 1970'e kadar sağladığı kredilerin ekonomimize önemli yararları olmuştur.

¹²⁸ G. Allen & F. Unwin, age, s.56.

2.7. AVRUPA BİRLİĞİ

2.7.1. Kısaca Avrupa Birliği

Avrupa Birliği toplam nüfusları 370 milyon olan ve 11 resmi dilin konuşulduğu 15 üye devletten oluşur. Avrupa Ekonomik Topluluğunda Avrupa düzeyindeki politika başlangıçta sadece ekonomik konularla sınırlıydı. Şimdilerde ise ekonomik bütünleşmenin yanı sıra politik konularda da tek sesli olmaya çalışan ve bu yönde gerek hukuki gerekse yapısal düzenlemelerini hızla tamamlayan bir Avrupa Birliği mevcuttur. Şu an gelinen nokta uzun yıllar boyu Avrupa’da süren bir bütünleşme düşüncesinin sonucudur. Avrupa Birliği şu anda 15 devletten oluşmaktadır. Tarih boyunca gerek güç kullanarak gerekse de başka şekillerde Avrupa birleştirilmeye çalışılmıştır. Ancak II. Dünya Savaşı’ndan bu yana geçen zaman zarfında gerçekleştirilen Avrupa Toplulukları ve Avrupa Birliği, Avrupa’yı birleştirme girişimlerinin en başarılı olanıdır.¹²⁹ Avrupa Topluluklarının temelini oluşturan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT), Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET, EURATOM) ve Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun (AET) ve daha sonra meydana gelen ilerlemelerin birçok nedeni vardır.¹³⁰ Federasyon yanlısı yaklaşım yerel, bölgesel, ulusal ve Avrupa ölçeğindeki güç odakları arasında diyaloga ve tamamlayıcı bir ilişki kurulmasına dayanır. İşlevselci yaklaşım ise egemenliğin ulusal düzeyden Topluluk düzeyine tedricen aktarılmasını savunur. Bu iki görüş günümüzde tek pazar, para politikası, ekonomik ve sosyal kaynaşma, dış politika ve güvenlik gibi ortak eylemin devletlerin tek tek hareket etmelerinden daha etkili olduğu alanlarda, demokratik ve bağımsız Avrupa Kurumlarına ulusal ve bölgesel makamlar kadar sorumluluk verilmesi gerektiği inancında iç içe geçmiştir.¹³¹ Avrupa’nın entegrasyon sürecine hız ve hareket kazandıran isimler işlevselcilik akımının temsilcisi İtalyan federalist Altiero Spinelli. AKÇT kurulmasında büyük katkıları olan Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman ve O’nun ilham kaynağı Jean Monnet’dir.

¹²⁹ Doç. Dr. E. Bozkurt&Dr. M. Özcan&Dr. A. Köktaş, *Avrupa Birliği Hukuku*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001, s.1.

¹³⁰ P.J. Groves, *European Community Law*, Cavendish Publishing Ltd., London, 1995, s.1.

¹³¹ P. Fontaigne, *On Derste Avrupa*, <http://www.eureptr.org.tr/yayınbroşur.html>

2.7.2. AB Kuruluşu, Toplulukları ve Genişlemesi

▪ Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT)

AKÇT (Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu), İkinci Dünya Savaşının bitiminden hemen sonra, öncelikle savaş sanayinin başlıca girdilerinden olan ve özellikle Avrupa'da pek çok kez sürtüşme ve savaşlara yol açan kömür ve demirin üretim ve kullanımlarının denetim altına alınması düşüncesinden hareketle 1951 Paris Anlaşması ile Fransa, Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'un katılımıyla kurulmuş olan ilk Avrupa topluluğudur. Bu topluluğun kurulması yönünde ilk girişim 9 Mart 1950 tarihli Shuman Planıdır. AKÇT'nin kurulma nedeni, Shuman Planı gereğince, Avrupa'daki güçleri ve bunlar arasındaki ihtilafları özellikle de Fransa ve Almanya arasındaki anlaşmazlıkları, sahip oldukları kömür ve çelik gibi stratejik endüstri dallarını ortak kontrol altına alarak birbirlerine karşı savaşa ihtimalinin ortadan kaldırılmak istenmesidir.¹³² Yani asıl neden politiktir denilebilir.¹³³

AKÇT Anlaşması uyarınca, kömür de dâhil olmak üzere, sadece tek aşamalı üretim işleminden geçen belirli demir-çelik hammadde veya ara ürünleri (demir çelik çubuklar, filmaşın, kütük, slab, saclar v.s. gibi) AKÇT mal listesi kapsamında yer almaktadır. İleri bir işlemeye tabi ürünler ise (galvanizli dikişli ve kaynaklı tüp, borular, somun, cıvata v.b.) AKÇT kapsamı dışındadır.

1951 yılında imzalanıp 1952 yılında yürürlüğe giren, bugünkü Avrupa Birliği'nin temelini oluşturan ve AKÇT'yi kuran Paris Anlaşması'nın süresi 2002 yılında dolmuştur. AKÇT'nin geleceği ile ilgili olarak Avrupa Birliğinin yaklaşımı, Anlaşmanın öngörülmüş olduğu şekilde 2002 yılında kadar sürmesi, 2002 yılından sonra da AKÇT ürünlerinin diğer sanayi mallarında olduğu gibi Tek Pazar kurallarına tabi olması şeklindedir. Bu durumda, Türkiye ile AB arasındaki Serbest Ticaret Anlaşması da sona erecek ve AKÇT ürünleri Gümrük Birliğine tabi olacaktır.

¹³² A. Dashwood & D. Wyatt, *Wyatt and Dashwood's European Community Law*, Sweet & Maxwell, 3. Baskı, London, 1993, s.3-4.

¹³³ A. Dashwood & D. Wyatt, age, s.4.

AKÇT Bakanlar Konseyi, Yüksek Otorite, Ortak Asamble ve Adalet Divanı olmak üzere dört organdan oluşmaktadır. Temel karar alma organı idari açıdan bağımsız olan Yüksek Otorite'dir. Ortak Pazar'ın yönetimine ilişkin tüm yetkiler bu organa verilmiştir. Yüksek Otorite'ye sonradan kurulan iki topluluktan farklı olarak devletler üstü yetki verilmiştir.¹³⁴ Yüksek Otorite'nin eylem ve işlemlerini denetlemek amacıyla, Adalet Divanı öngörülmüştür.¹³⁵

Türkiye ile Avrupa Birliği (eski adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu) arasındaki ortaklık ilişkileri, 1970 yılında imzalanan Katma Protokol ile belirlenmiştir. Katma Protokol ile eş zamanlı olarak, 1970 yılında "Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) Yetki Alanına Giren Maddelerle İlgili Çerçeve Anlaşma" imzalanmıştır. Ancak, çerçeve anlaşmanın uygulama usul, süre ve şartlarının daha sonra tespiti öngörülmüştür. Anlaşmaya işlerlik kazandırılması amacı ile 1994 yılı başından beri Türkiye ile AB arasında yürütülmekte olan müzakereler 1995 yılı sonunda sonuçlandırılmış ve 21 Aralık 1995 tarihinde, "Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu Kuran Anlaşmanın Yetki Alanına Giren Ürünlerin Ticaretine ilişkin Serbest Ticaret Anlaşması", Brüksel'de parafe edilmiştir.

Türkiye, üçüncü ülkelere karşı AB'nin Ortak Gümrük Tarifesi'ni uygulama sorumluluğunda değildir. Bu ülkelere karşı, gümrük vergisi ve eş etkili diğer tedbirleri bağımsız olarak uygulamaya devam edecektir. Anlaşma gereğince bir Ortak Komite tesis edilmektedir. Tarafların temsilcilerinden oluşacak bu Komite, karşılıklı görüş ve bilgi değişiminde bulunacak, tavsiyeler geliştirecek ve Anlaşmanın işlerliğini geliştirici görüşler verecektir. Türk demir-çelik sektörü, Avrupa Birliği gibi büyük bir pazara ürünlerini gümrüksüz ihraç etme imkânına sahip olmaktadır. Son yıllarda büyük aşamalar kaydeden ve en son teknolojiye sahip bulunan bu sektörde, kalite ve maliyet avantajlarından yararlanarak bu pazarda kendine önemli bir yer edinebilecektir. Özellikle uzun mamullerde kapasite fazlası bulunan sanayimiz, bu atıl kapasiteyi değerlendirme imkânı elde edecektir.

¹³⁴ *AB ve Türkiye-AB İlişkileri Temel Kavramlar Rehberi*, İKV Yayınları, İstanbul, 2003, s.43

¹³⁵ D. Lasok & J.W. Bridge, *Law & Institutions of the European Communities*, Butterwords, London, 1991, s.12-14; P.J.Groves, *European Community Law*, Cavendish Publishing Ltd., London, 1995, s.2-3.

AKÇT'ye İngiltere, İrlanda ve Danimarka 1.1.1973, Yunanistan 1.1.1981, Portekiz ve İspanya 1.1.1986, Finlandiya, İsveç ve Avusturya ise 1.1.1995 tarihinde katılmışlardır. "Montanunion" olarak da anılan Paris Antlaşması ile üye ülkeler arasında bir ortak kömür ve çelik pazarı oluşturulması, ekonominin geliştirilmesi ve istihdam ile hayat seviyesinin yükselmesinin sağlanması hedeflenmiştir. Ayrıca Avrupa ülkeleri arasında bir entegrasyon kurulması da hedeflenmiştir. AKÇT'nin kurulduğu dönemde bu entegrasyonun kademeleri ve şekli tam olarak belli olmasa da entegrasyon süreci Avrupa insanların birbirlerine doğru adım adım ilerletmekte ve atılan her adım bir sonrakinin altyapısını oluşturmaktadır.¹³⁶

▪ Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)

Avrupa ekonomik Topluluğu, 1957 yılında altı Batı Avrupa Devleti (Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg ve İtalya) arasında imzalanan "Roma Antlaşması" ile kurulmuştur. AET'ye hukuken ve fiilen uluslararası bir kuruluş olma niteliğini kazandıran Antlaşma, 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Roma Antlaşması, 248 madde, ekler ve protokollerden oluşmaktadır.

AET'nin nihai hedefi Avrupa'nın siyasal bütünlüğe ulaşmasıdır. Bu hedefe varmak için öngörülen ekonomik dengeyi sağlamak üzere, ilk araç olarak üye ülkeler arasında malların, hizmetlerin, sermayenin ve emeğin serbestçe dolaştığı bir ortak pazar ve gümrük birliği kurulması öngörülmüştür. Roma Antlaşması'nın 2nci maddesinde AET'nin hedefi "Topluluğun görevi, ortak pazarın kurulması ve üye ülkelerin ekonomik politikalarının giderek yaklaştırılması suretiyle, Topluluğun bütünü içinde ekonomik etkinliklerin uyumlu olarak gelişmesini, sürekli ve dengeli bir yayılmayı, artan bir istikrarı, yaşam düzeyinin hızla yükseltilmesini ve birleştirdiği devletlerarasında daha sıkı ilişkileri gerçekleştirmektir" şeklinde özetlenmiştir.

Bu amaca ulaşmak için AET Antlaşması yürürlük tarihinden itibaren 12 Yıllık bir geçiş döneminde malların, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımının sağlanması ve Sosyal Avrupa'nın kurulmasını öngörmüştür. Geçiş döneminde ortak tarım ve ulaştırma politikaları saptanacak, üye devletlerin ekonomik politikaları ve gerekli ulusal mevzuatları yakınlaştırılacak ve rekabetin bozulmamasına ilişkin

¹³⁶ E. Brok, *Intergovernmental Conference, 1996: Not A 'Maastricht II'*, C.M.L. Rev. C.34, 1997, s.1.

önlemler alınacaktır. AET, AKÇT ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) ile birlikte Avrupa Topluluklarını oluşturan üç topluluktan biridir. 1 Temmuz 1967’de yürürlüğe giren Birleşme (Füzyon) Antlaşması ile iki topluluğun da yürütme organlarını da içine almıştır.¹³⁷ Ancak bu üç uluslararası örgüt ayrı kurucu antlaşmalar ile kurulduğundan dolayı birbirinden bağımsız uluslararası hukuki kişiliğe sahiptirler.¹³⁸ 25 Mart 1957 tarihli Roma Antlaşması da Paris Antlaşmasına paralel olarak yeni yapının geliştirilmesi için bağımsız organlar ortaya çıkarmıştır. Bu nesnele ortaya çıkan yeni sistem, başlangıçtan itibaren uluslararası bir kurum olmanın ötesinde, “uluslar-üstü” bir nitelik kazanmıştır.¹³⁹

Altı Avrupa ülkesi, aralarındaki gümrük duvarlarının da kaldırılmasını ve ortak bir pazar oluşturulmasını öngören Roma Anlaşmasını imzalarken, onlarla aynı görüşü paylaşmayan ve Avrupa devletlerinin daha gevşek bağlarla ilişkilendirilmesinden yana olan İngiltere'nin önderliğinde EFTA (Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi) anlaşması imzalanmıştır (3 Mayıs 1960). Bir anlamda iki rakip kuruluş olarak tarih sahnesine çıkan AET ile EFTA, farklı prensipler üzerinde gelişmeye çalışmışlar, buna karşın, AET'nin başarısı, daha sonra İngiltere başta olmak üzere diğer EFTA ülkelerinin de AET'ye katılmalarına yol açmıştır. EFTA'nın çözülmesi ve Avrupa birliğinin Roma Anlaşması temelinde sağlanıp geliştirileceğinin belli olması için İngiltere'nin 31 Temmuz 1961’de AET üyeliği için başvurması yetmiştir.¹⁴⁰

¹³⁷ AB ve Türkiye-AB İlişkileri Temel Kavramlar Rehberi, s.36.

¹³⁸ Hüseyin Pazarıcı, *Avrupa Topluluklarının Uluslararası İlişkileri (Hukuksal Çerçeve)*, A.Ü. Basımevi, Ankara, 1991,s.14.

¹³⁹ A. Dashwood & D. Wyatt, age, s.7-8.

¹⁴⁰ Rıdvan S. Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1998, ss. 5-15

AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU'NUN HEDEF, GÖREV VE FAALİYETLERİ¹⁴¹

TOPLULUĞUN HEDEF VE GÖREVLERİ

BİR ORTAK AVRUPA PAZARINI KURMAK

ÜYELERİN EKONOMİ POLİTİKALARINI YAKLAŞTIRMAK

ÜYELER ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN VE YAŞAM DÜZEYLERİNİN DENGELİ VE DEVAMLİ GELİŞMESİNİ SAĞLAMAK

EKONOMİK VE PARASAL BİRLİK OLUŞTURMAK

ORTAK BİR DIŞ POLİTİKA VE GÜVENLİK POLİTİKASI UYGULAMAK

BİRLİK VATANDAŞLIĞI KAVRAMI OLUŞTURMAK.

HUKUK VE İÇ İŞLERİ ALANINDA DAHA SIKI İŞBİRLİĞİ GERÇEKLEŞTİRMEK

İNSAN HAKLARINI TOPLULUK HUKUKUNUN GENEL İLKESİ OLARAK KABUL ETMEK

TOPLULUĞUN FAALİYETLERİ

HEDEFLERE ULAŞABİLMEK ÜZERE;

ÜYE ÜLKELER ARASINDAKİ TİCARETTE VERGİ VE RESİMLERDEN ARINMAK; MİKTAR KISITLAMALARINI KALDIRMAK; BİR ORTAK GÜMRÜK TARİFESİ(OGT) TESİS ETMEK; ÜRETİM FAKTÖRLERİNİN SERBEST DOLAŞIMINI SAĞLAMAK

TARIM, BALIKÇILIK, ULAŞTIRMA, ÇEVRE ALANLARINDA ORTAK POLİTİKA BELİRLEMEK

ORTAK PAZARDA REKABET ORTAMI BELİRLEMEK

ULUSAL MEVZUATLARIN UYUMUNU SAĞLAMAK

BİR AVRUPA YATIRIM BANKASI KURMAK

ÜYE ÜLKELERİN EKONOMİ POLİTİKALARINDA SIKI KOORDİNASYONU SAĞLAMAK

¹⁴¹ <http://www.foreigntrade.gov.tr> – Erişim Tarihi 14 Eylül 2000.

▪ **Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET, EURATOM)**

Paris Antlaşması'nı imzalayan altı ülke arasında AKÇT ile sınırlı bir alanda başlatılan bütünleşme çabalarını çeşitli alanlara yaygınlaştırma girişimleri kapsamında, öncelikle, Avrupa genelinde siyasi alanda bir bütünleşme gerçekleştirme yoluna gidilmiştir. Ancak, 1952 yılında Avrupa Savunma Topluluğu ve 1953 yılında Avrupa Siyasal Topluluğu (European Political Economy) olarak somutlaşan dış politika ve savunma politikası alanlarındaki bütünleşme girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlanması neticesinde, ekonomik entegrasyon gerçekleştirilmeksizin siyasi entegrasyona ulaşamayacağı şeklindeki görüş ortaya çıkmış ve bu doğrultuda ekonomik entegrasyon çabaları yoğunluk kazanmıştır.

Bunun üzerine, Messina'da, 1-2 Haziran 1955 tarihinde düzenlenen konferansta iki yeni Avrupa Topluluğu'nun daha kurulması kararlaştırılmıştır. Uzun süren görüşmeler ve teknik çalışmalardan sonra 25 Mart 1957'de, bu kez Roma'da imzalanan Antlaşmalar ile AET ve EURATOM kurulmuştur. EURATOM'un amacı, atom enerjisinin barışçı amaçlarla kullanımını geliştirmektir. Bu amaçların gerçekleştirilmesi için Komisyon, Bakanlar Kurulu, Genel Kurul ve Divan organlarını öngören EURATOM Antlaşmasının yapısı Roma ve Paris Antlaşmalarına benzemektedir.¹⁴² Antlaşmanın 1 inci maddesi çerçevesinde EURATOM'un temel hedefi, nükleer endüstrinin süratle kurulması ve gelişmesi için gerekli şartların gerçekleştirilmesi yolu ile üye ülkelerin hayat seviyelerinin yükseltilmesi ve diğer ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi olarak özetlenmektedir. EURATOM bugüne kadar olan faaliyetleri çerçevesinde, nükleer enerji alanındaki çalışmaların gelişmesi için çaba göstermiş, sivil amaçlar için nükleer kredi kullanan kurumlara kredi vermiş, Topluluk içinde tüketilen nükleer maden ve akaryakıtın tedariki kolaylaştırmış, nükleer enerjinin denetimini ve merkezlerde çalışanların güvenliği ile ilgili önlemlerin alınmasını sağlamıştır. Fakat Fransa ve İngiltere gibi Topluluk üyesi ülkelerin savunma politikalarının EURATOM'un dışında tutulması ve ayrıca kamuoylarının nükleer enerjiye karşı gösterdikleri duyarlılık "Atom Enerjisi İç Pazarı"nın kurulmasını engellemiştir.¹⁴³

¹⁴² D. Lasok & J.W. Bridge, age, s.17; A. Dashwood & D. Wyatt, age, s.8-9.

¹⁴³ *AB ve Türkiye-AB İlişkileri Temel Kavramlar Rehberi*, s.87.

2.7.3. AB Genişlemesi

Roma Antlaşması'nın 1958 yılı başında yürürlüğe girmesinden sonra, her üç Topluluk (AKÇT, EURATOM, AET) bakımından, özellikle de Roma Antlaşması'nın uygulanması açısından başarılı olarak nitelendirilebilecek bir dönem başlamıştır. Bu üç topluluk 8 Nisan 1965'de Brüksel'de yapılan Birleşme (Füzyon) Antlaşması ile birleştirilerek her üç topluluk için görev yapmak üzere Komisyon, Genel Kurul(Daha sonra parlamento) ve Adalet Divanı'na dönüştürülmüştür. 1 Temmuz 1967'de yürürlüğe giren bu antlaşma ile toplulukları bütünleştirme amacına kısmen ulaşılmış olmakla birlikte bu süreç tamamlanmış olmamıştır.¹⁴⁴

AET, İngiltere, İrlanda ve Danimarka'nın katılımı ile gerçekleşen ilk genişlemesini, oldukça sancılı bir süreçten sonra 1973 yılında başarmıştır. Bu tarihten sonra genişleme süreci devam etmiştir.¹⁴⁵

2.7.4. Türkiye - Avrupa Birliği İlişkileri

▪ Ankara Antlaşması¹⁴⁶, Öncesi Ve Sonrası

Altı Batı Avrupa ülkesinin aralarında imzaladıkları Roma Antlaşması'nın 1958 yılında yürürlüğe girmesinin ardından, 31 Temmuz 1959 tarihinde de Türkiye Topluluğa katılmak için müracaat etmiştir. Türkiye'nin ivedilikle AET'ye bağlanma isteğinin nedenleri arasında bulunan Türkiye'nin, uzun dönemde, Batı Avrupa'da kurulabilecek siyasal bir birliğin dışında kalmak istememesi ve gümrük birliği içinde Yunanistan'a verilecek ticari tavizlerden de yoksun kalmamak gibi sebepler o dönemde etkili olmuştur.

Türkiye ile AET arasındaki görüşmeler dört yıl sürmüş ve taraflar arasında gümrük birliğine dayalı bir "ortaklık" kurmuş olan Ankara Anlaşması, 12 Eylül 1963'de imzalanarak, 1 Aralık 1964 tarihi itibariyle yürürlüğe girmiştir. Bu görüşmeler esnasında, Almanya Türkiye'nin yer almış, ekonomik nedenlerden dolayı İtalya ve

¹⁴⁴ D. Lasok & J.W. Bridge, age, s.17-19.; A. Dashwood & D. Wyatt, age, s.9.

¹⁴⁵ G. Anoil ve N. Karides, *Avrupa Birliği ve Kıbrıs*, Avrupa Komisyonu Kıbrıs Delegasyonu Yayını, Lefkoşa, s.3.

¹⁴⁶ Ankara Antlaşması tam metin için bkz. <http://www.mfa.gov.tr> – Erişim Tarihi 29 Ocak 2004.

demokrasinin tam yerleşmediği iddialarıyla Fransa sürekli zorluklar çıkarmıştır.¹⁴⁷ Antlaşma 33 Maddelik bir ana metin ile Geçici Protokol ve Mali Protokolden oluşur.¹⁴⁸

▪ **Ankara Antlaşması'nın Amacı ve İlkeleri**

İmzalandığı yer dolayısıyla Ankara Antlaşması olarak bilinen Ortaklık Antlaşması'nın amacı 2nci maddesinde ortaya konulmuştur: "Antlaşma'nın amacı, Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının istihdam seviyesinin ve yaşama şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümü ile göz önünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticari, ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektir."(Madde 2/1) Antlaşma'nın ilkeleri ise giriş bölümünde sıralanmaktadır.

- Hızlandırılmış bir ekonomik kalkınma ve uyumlu bir biçimde ticaretin artırılması ile Türk ekonomisi ve Topluluk üyesi devletler ekonomileri arasındaki açığı kapatmak,

- Türk halkı ile AT üyesi ülke vatandaşları arasında sıkı bağlar kurmak,
 - Türk halkının yaşam seviyesinin yükseltilmesi çabasına destek vermek suretiyle Türkiye'nin ileride Topluluğa "tam üye" olmasını kolaylaştırmak,
 - Roma Antlaşması'nın esinlendiği ülküyü birlikte izleyerek, barış ve hürriyetin güvencesini pekiştirmek,

Antlaşma'da, Türk ekonomisinin kalkınmasına yardımcı olmak üzere, Topluluğun, belli bir sürede Türkiye'ye ekonomik yardımda bulunmasının gerekliliği de ayrıca vurgulanmaktadır.

¹⁴⁷ Rıdvan S. Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, İMKB Yayınları, 4.Baskı, İstanbul, 1996, s.395.

¹⁴⁸ Ankara Antlaşması ile ilgili genel bir değerlendirme için bkz. H. Günöğür, *Ankara Antlaşmasının Hukuki Çerçevesi ve Uygulanması*, Gazi Ün. İ.İ.B.F Dergisi, C.8, Sayı 1, ss.241-258.

▪ Ankara Anlaşması'nın Kapsamı

Yukarıda belirtilen amaç ve ilkeleri gerçekleştirmeyi hedef alan Ankara Anlaşması; Esas Anlaşma (33 Madde), Geçici Protokol (11 Madde), Mali Protokol (9 Madde), Son Senet ve işgücü konusunda taraflar arasında teati edilen mektuplardan oluşmaktadır. Ankara Anlaşması'na ayrıca, bir adet Niyet Bildirisi; iki adet Yorum Bildirisi ve F.Alman Hükümeti'ne ait iki Bildiri eklenmiştir.¹⁴⁹

Bu belgeler içinde ağırlık "Esas Anlaşma" da olup, bu Anlaşma ile ortaklık ilişkisinin amacı, gümrük birliğinin esasları, tarım, malların, kişilerin, sermayenin ve hizmetlerin serbest dolaşımı, ulaştırma, rekabet, mevzuat ile ekonomik ve ticari politikaların uyumlaştırılması, ortaklık organları, Türkiye'nin tam üyelik imkânları, ortaklık ilişkisinde çıkabilecek uyuşmazlıkların çözümü gibi konular hükme bağlanmıştır.

Madde 2(2) de ise, gösterilen amaçlara erişilebilmesini teminen taraflar arasında bir gümrük birliğinin gittikçe gelişen şekilde kurulmasını öngörülmektedir.¹⁵⁰ Bu çerçevede, gümrük birliğine ulaşılması üç aşamalı bir takvime bağlanmıştır. Anlaşmaya ek iki Protokol, ortaklık ilişkisinin hazırlık döneminde AT'nin tek taraflı olarak Türkiye'ye tanıdığı ticari ve mali ayrıcalıkları tanımlamaktadır.

Geçici Protokol (Protokol No 1) Türkiye için önem taşıyan dört ana ihraç malı (tütün, kuru üzüm, kuru incir, fındık) ile ilgili olarak AT'nin tanıdığı ayrıcalıklara ilişkin ayrıntılar ile hazırlık döneminden geçiş dönemine geçişi sağlayacak koşul ve süreleri belirlemektedir.

2 no'lu Protokolü oluşturan Mali Protokol ise, Anlaşma'nın 3. maddesinde belirtilen ve hazırlık dönemi içinde Türk ekonomisinin kuvvetlendirilmesi suretiyle geçiş ve son dönem şartlarını yerine getirmesini teminen AET Konseyi tarafından 9 Mayıs 1963 tarihinde Türkiye'ye verilmesi kararlaştırılan 175 milyon ECU'lük kredi ile ilgilidir ve kredinin uygulama esaslarını içerir.

¹⁴⁹ AB ve Türkiye-AB İlişkileri Temel Kavramlar Rehberi, s.22.

¹⁵⁰ İlhan Tekeli & Selim İlkin, *Türkiye ve Avrupa Topluluğu: (I. ve II. Kitap) Ulus Devleti Aşma Çabasındaki Avrupa'ya Türkiye'nin Yaklaşımı*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1993, I.Kitap, s.195.

Hukuki açıdan bakıldığında Roma Antlaşması'nın 238 inci maddesine dayanan Ankara Anlaşması, ortaklık ilişkisinin temel ilkelerini belirlemektedir. Ayrıntılar ise, daha sonra imzalanacak olan Protokollerle tespit edilecektir ki, Anlaşma'nın 30ncu maddesine göre, bu Protokoller de Ankara Anlaşması'nın "ayrılmaz parçaları" olarak kabul edilmiştir.

▪ **Ankara Anlaşması'nın Yürürlüğe Girmesi**

Ankara Anlaşması, 12 Şubat 1964 tarihinde GATT'ın onayına sunulmuş; Topluluk üyesi ülkeler ile Türkiye'nin Parlamentolarında da onaylandıktan sonra, 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Ankara Anlaşması, Türkiye'nin Topluluğa tam üye sıfatıyla katılabilmesi yolunu açık tutmakta ve yürürlük süresine ilişkin bir hüküm de taşımamaktadır. Bir diğer deyişle, Anlaşma'nın fesih hükmü yoktur. Bu nedenle, Anlaşma, amaçları gerçekleşene kadar yürürlükte kalacaktır.

2.8. BU DÖNEMDEKİ DİĞER KURUM VE KURULUŞLAR VE TÜRKİYE¹⁵¹

▪ UPU

Dünya Posta Birliği, Universal Postal Union

Kuruluş : 9 Ekim 1874

Birleşmiş Milletlere Bağlanması : 5 Kasım 1947

Türkiye'nin Katılımı : 14 Şubat 1955/6467 sayılı kanun

Amacı :

Devletlerarası posta işlemlerini standardize etmek ve tek şekilde yürütmek için kurulmuş olan bir teşkilattır. Konferans, İcra Komisyonu ve Milletlerarası Büro olmak üzere başlıca üç organı vardır. Resmi dili Fransızcadır ve merkezi Bern'dedir.

▪ ILO

Uluslararası Çalışma Teşkilatı, International Labor Organisation

Kuruluş :11 Nisan 1919

Birleşmiş Milletlere Bağlanması : 14 Aralık 1946

Türkiye'nin Katılımı : 9 Temmuz 1932/ 726 sayılı kanun

Amacı :

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, barışın tesis edilebilmesi için sosyal adaletin şart olduğu ve sosyal adalet için de işçi sınıfının şartlarının düzeltilmesi gerekliliği fikrinden yola çıkılarak kurulmuştur. Kurulmasında Birinci Dünya Savaşı sırasındaki sendikalizm hareketlerinin etkisi vardır. İşçi haklarını savunmak maksatlı kurulan bu kuruluş'un

¹⁵¹ Bahri Ulaş, *Milletlerarası Kurumlar*, Kardeş Matbaası, 1966, Ankara.

Genel Konferans, Yönetim Kurulu ve Uluslararası Çalışma Bürosu olmak üzere üç temel organı vardır.

- **UNRRA**

Birleşmiş Milletler Yardım ve İmar İdaresi, United Nations Relief and Rehabilitation Administration

Kuruluş : 9 Kasım 1943

Birleşmiş Milletlere Bağlanması : 30 Mart 1949

Türkiye'nin Katılımı : 8 Mayıs 1946/4881 sayılı kanun

Amacı :

İkinci Dünya Savaşı'nın neden olduğu açlık ve sefaleti gidermek amacıyla Amerika Birleşik Devletlerinin teklifi ile kurulmuştur. Özellikle 1943 – 1946 arasında muhtelif bölgelerdeki ihtiyaç sahiplerine çeşitli yardımlar yapmıştır. İdare Meclisi, Merkez Komitesi, Genel Müdürlük ve Levazım Komitesi olmak üzere dört ana organı ve bunların yanı sıra çeşitli yardımcı alt komisyonları ve teknik komisyonları vardır.

- **FAO**

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatı, Food and Agriculture Organisation of the United Nations

Kuruluş : 15 Ekim 1945

Birleşmiş Milletlere Bağlanması : 14 Aralık 1946

Türkiye'nin Katılımı : 9 Haziran 1947/5063 sayılı kanun

Amacı :

Gıda ve Tarım konusunda uluslararası bir yardım teşkilatı olarak kurulmuştur. Genel Konferans, Yönetim Kurulu, Meclis ve Sekreterlik olmak üzere dört ana organı mevcuttur.

- **UNESCO**

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation

Kuruluş : 16 Kasım 1945

Türkiye'nin Katılımı :

20 Mayıs 1946 – 4895 sayılı kanun, 25 Ağustos 1949 – 3/9862 sayılı kanun, 25 Haziran 1953 – 4/995 sayılı kanun, 18 Eylül 1957 – 4/9478 sayılı kanun

Amacı :

Dünya barışının korunması için uluslararası teşebbüslerden birisidir. Uluslararası işbirliğini teşvik, artırmak ve geliştirmek için basın, kitap, sinema, radyo, kütüphaneler ile her türlü diğer kültür araçlarından faydalanmayı esas alan UNESCO'nun organları: Genel Kurul, Yönetim Kurulu ve Genel Sekreterliktir.

- **ICOM**

Milletlerarası Müzeler Konseyi

Kuruluş : 16 Kasım 1946

Türkiye'nin Katılımı : 24 Ağustos 1956 – 4/7862 sayılı kanun

Amacı :

Müzeler ve müzeciler arasında uluslararası işbirliğini geliştirmek amacıyla UNESCO'nun katkılarıyla kurulmuştur. Organları: Genel Kurul, İcra Komitesi, İstişari Komite ve Sekreterliktir.

- **IMF**

Uluslararası Para Fonu, International Monetary Fund

Kuruluş : 27 Aralık 1945

Birleşmiş Milletlere Bağlanması : 15 Kasım 1947

Türkiye'nin Katılımı : 19 Şubat 1947/5016 sayılı kanun

Amacı :

Kırk dört ülkenin katılımıyla 1 Temmuz 1944'de Bretton Woods'da toplanan Birleşmiş Milletler Para ve Maliye Konferansında anlaşma metni tespit edilip, 22 Temmuz 1944'de kabul edilen bir anlaşma ile IMF kurulmuştur. 27 Aralık 1945'de anlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonra 1 Temmuz 1946'da faaliyete geçmiştir. IMF'nin esas amacı üye devletlerin ödeme dengelerinde meydana gelebilecek düzensizlikleri gidermek amacıyla kısa vadeli kredi teminidir. Hem mali işbirliğini geliştirmek hem de finansal dengeleri kontrol altında tutmak suretiyle serbest ticareti koruma altına almak gibi amaçlara hizmet etmektedir. IMF'nin sermayesini üye ülkelerin iştirak hisleri teşkil etmektedir. Günümüz ekonomik jargonunda sıkça duyduğumuz IMF'nin Genel Kurul, Yönetim Kurulu ve Başkanlık olmak üzere üç ana organı mevcuttur.

- **IBRD**

Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası, International Bank for Construction and Development

Kuruluş : 27 Aralık 1945

Birleşmiş Milletlere Bağlanması : 15 Kasım 1947

Türkiye'nin Katılımı : 19 Şubat 1947/5016 sayılı kanun.

Amacı :

Üye ülkelerin imar ve kalkınmalarına yardım etmek ve az gelişmiş ülkelerin kaynaklarını teşvik etmek, yabancı sermaye girişini kolaylaştırmak gibi amaçlarla kurulmuştur. İdareciler Kurulu, Yönetim Direktörleri, Başkanlık olmak üzere üç ana organı mevcuttur.

- **WHO**

Dünya Sağlık Örgütü, World Health Organisation

Kuruluş : 22 Temmuz 1946

Birleşmiş Milletlere Bağlanması : 10 Temmuz 1948

Türkiye'nin Katılımı : 9 Haziran 1947/5062 sayılı kanun

Amacı :

Uluslararası sağlık konularında gerekli tedbirleri almak, yardım ve işbirliğini teşvik etmek amaçlarıyla kurulmuştur. Dünya Sağlık Asamblesi (Genel Kurul), İcra Konseyi ve Sekreterlik olarak üç ana organı mevcuttur.

- **UNICEF**

Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu, United Nations Children's Fund

Kuruluş : 2 Aralık 1946

Türkiye'nin Katılımı : 10 Mart 1954/6367 sayılı kanun

Amacı :

Çocuklara, yetişen gençlere, gebe kadınlara ve emzikli annelere yardım amacıyla kurulmuştur. Genel Merkezi Paris'tedir. Organları: Başkanlık, Başkan Yardımcılığı, Program Komitesi Başkanlığı, Bütçe İdare Komitesi Başkanlığı ve İcra Direktörlüğü'dür. Bütün bunlar da UNICEF'in İdare Konseyini teşkil etmektedir.

- **WMO**

Dünya Meteoroloji Teşkilatı, World Meteorological Organisation

Kuruluş : 7 Şubat 1948

Birleşmiş Milletlere Bağlanması : 20 Aralık 1951

Türkiye'nin Katılımı : 31 Mayıs 1949/5411 sayılı kanun

Amacı :

Meteoroloji konularında standardizasyonu sağlamak ve meteoroloji ile ilgili bilgi ve haberlerin zamanında gerekli tüm ülkelere yayılması amaçlarıyla kurulmuştur. Organları: Dünya Meteoroloji Kongresi, İcra Komitesi, Meteoroloji Bölge Birlikleri, Teknik Komisyonlar ve Genel Sekreterliktir.

- **IMCO**

Hükümetler Arası İstişari Denizcilik Teşkilatı, International Maritime Consultative Organisation

Kuruluş : 6 Mart 1948

Birleşmiş Milletlere Bağlanması : 13 Ocak 1959

Türkiye'nin Katılımı : 25 Temmuz 1956/6812 sayılı kanun

Amacı :

Uluslararası ticaretle ilgili olarak denizcilik konularında hükümetler arası işbirliği sağlayacak bir mekanizma kurmak, denizcilik konularında can ve mal güvenliğini belirli standartlar geliştirerek korumak gibi amaçlarla kurulmuştur. Asamble, Konsey, Deniz İşleri Emniyeti Komitesi ve Sekreterlik olmak üzere dört ana organı vardır.

- **EPPPO**

Akdeniz ve Avrupa Ülkeleri Bitkileri Koruma Teşkilatı, European and Mediterranean Plant Protection Organisation

Kuruluşu : 18 Nisan 1950

Türkiye'nin Katılımı : 2 Nisan 1965/561 sayılı kanun

Bitkiler ve bitkisel mahsullere arız olan hastalıkların yayılmasını ve bir ülkeden diğerine geçişini engellemek amaçlarıyla kurulmuştur. Konsey, İcra Komitesi, Genel Direktör ve Teknik Organlar olmak üzere dört ana organdan oluşmuştur.

- **EPU**

Avrupa Tediyeler Birliği, European Payment Union

Kuruluşu : 19 Eylül 1950

Türkiye'nin Katılımı : 1 ağustos 1951/5824 sayılı kanun, 19 Haziran 1952 5971 sayılı kanun.

Lağvedilişi : 27 Aralık 1958

Amacı :

Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı (OECE)'na üye on sekiz Avrupa ülkesinin (Federal Almanya, Avusturya, Belçika, Fransa, Danimarka, Yunanistan, İrlanda, İzlanda, İtalya, Lüksemburg, Norveç, Hollanda, Portekiz, İngiltere, İsveç, İsviçre, Türkiye ve İngiliz – Amerikan Mıntıkası Kumandanlığı) aralarında karşılıklı ödemeleri kolaylaştırmak üzere kurdukları bir teşkilattır. Organları İdare Komitesi ve bir Ajandan (İsviçre'de Banque des Reglements Internationaux) ibaret olan teşkilat 27 Aralık 1958'de lağvedilmiştir. Yerine 5 Ağustos 1955'de kurulan EMA (Avrupa Para Anlaşması, European Monetary Agreement) geçmiştir.

- **EMA**

Avrupa Para Anlaşması, European Monetary Agreement

Kuruluşu : 5 Ağustos 1955

Yürürlüğe Girişi : 29 Aralık 1958

Türkiye'nin Katılımı : 28 Aralık 1956/6879 sayılı kanun

Amacı :

Ülkeler arası ödemelerin daha rahat yapılması amacıyla kurulmuştur. Konsey, İdare Komitesi ve Ajan'dan oluşan bir yapısı vardır.

- **EUROFIMA**

Demiryolu Mühürrik Vasıtalarının Finansmanına Mahsus Avrupa Şirketi, European Company for the Financing of Railway Rolling Stoc

Kuruluşu : 20 Ekim 1955

Türkiye'nin Katılımı : 21 Aralık 1956/6869 sayılı kanun

Amacı :

Federal Almanya, Avusturya, Belçika, Fransa, Danimarka, Yunanistan, İspanya, İtalya, Lüksemburg, Norveç, Hollanda, Portekiz, İsviçre ve Yugoslavya tarafından demiryollarının modernleştirilmesi amacıyla kurulmuştur. Genel Kurul, Başkanlık ve Genel Müdürlükten müteşekkil bir yapısı vardır.

- **CEPT**

Avrupa Posta ve Telekomünikasyon İdareleri Konferansı, Conference Europeenne Des Administrations Des Postes et Des Telecommunications

Kuruluşu : 26 Haziran 1959

Türkiye'nin Katılımı : 19 Haziran 1960 – 4/12940 sayılı kanun

Amacı :

Dünya Posta Birliği ve Uluslararası Telekomünikasyon Birliği'ne üye ülkelerin katılabileceği ve üye posta idareleri arasındaki idari ve teknik uyumun sağlanması amacıyla kurulmuştur. Genel Kurul, Büro ve Komisyonlardan oluşmaktadır.

▪ **IAPIP**

Uluslararası Sınâî Mülkiyeti Koruma Birliği, International Association for the Protection of Industrial Property

Kuruluşu : 8 Mayıs 1897

Türkiye'nin Katılımı : 10 Ekim 1925, 15 Mayıs 1930/1619 sayılı kanun, 25 Ağustos 1947/5121 sayılı kanun, 30 Ocak 1957/6897 sayılı kanun.

Amacı :

En genel ifadeyle sınâî mülkiyeti korumak amacıyla kurulmuştur. Genel Kurul, İcra Komitesi ve Genel Sekreterlik organlarıdır.

▪ **BIS**

Uluslararası Tediye Bankası, Bank for International Settlements

Kuruluşu : 20 Ocak 1930

Türkiye'nin Katılımı : 3 Mart 1951 – 3/12619 sayılı kanun

Amacı :

Ülke Merkez Bankaları arasında işbirliğini sağlamak ve mali ödemeler konularında kolaylıklar getirmek amacıyla kurulmuştur. Organları: Genel Kurul, İdare Konseyi, Genel Direktörlük ve Genel Sekreterliktir.

- **ICC**

Uluslararası Ticaret Odası, International Chamber of Commerce

Kuruluşu : 1920

Türkiye'nin Katılımı : 12 Kasım 1945

Amacı :

Uluslararası ekonomik politikalar hususunda fikir teatisinde bulunmak ve üye ülkelerin ticaret odaları arasında işbirliği sağlamak amacıyla kurulmuştur.

- **ISO**

Uluslararası Standardizasyon Kurum, International Organization for Standardization

Kuruluşu : 14 Ekim 1946

Türkiye'nin Katılımı : 26 Mayıs 1955

Amacı :

Dünya çapında standardizasyonun yayılmasını kolaylaştırmak amacıyla kurulmuştur. Genel Kurul, Müşterek Konsey, Başkanlık, Murakıplık, Teknik Komite, Teknik Tefrik Komitesi ve Sekreterlik olmak üzere yedi ana organı vardır. Günümüzde de koyduğu standartlarla dünya çapında etkili bir kurumdur.

- **IIB**

Uluslararası Patent Enstitüsü, International Patent Institute

Kuruluşu : 6 Haziran 1947

Türkiye'nin Katılımı : 13 Mayıs 1954/6563 sayılı kanun

Amacı :

Yeni buluşları ve uygulamaları patent ile koruma altına almak amacıyla kurulmuştur. Belçika, Fransa, Lüksemburg, Monako, Hollanda, Türkiye, Fas ve Tunus'tur.

- **ITO**

Uluslararası Ticaret Teşkilatı, International Trade Organization

Kuruluşu : 24 Mart 1948

Türkiye'nin Katılımı : 21 Aralık 1953/6202 sayılı kanun

Amacı :

Serbest ticaretin önündeki engellerin kalkması ve ticarete farklı uygulamaların ortadan kaldırılması için kurulmuştur. İçeriği'ni Havana Şartı'ndan almaktadır.

- **GATT**

Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması, General Agreement on Tariffs and Trade

Kuruluşu : 21 Nisan 1951

Türkiye'nin Katılımı : 21 Aralık 1953/6202 sayılı kanun

Amacı :

Havana Şartı gerekli tasdikleri sağlayıp yürürlüğe girinceye kadar uluslararası ve serbest ticaretteki engelleri kaldırmak ve farklı uygulamalara engel olmak amacıyla kabul edilmiştir. En çok Kayırılan Ülke (Most Favoured Nation), taviz listeleri, transit serbestisi vb. birçok konu GATT'ın kapsamında yer almıştır

- **IFC**

Uluslararası Finansman Kurumu, International Finance Cooperation

Kuruluşu : 1 Temmuz 1956

Türkiye'nin Katılımı : 1 Eylül 1956/6850 sayılı kanun

Amacı :

IBRD (Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası)'nin faaliyetlerinin üye ülkelerde, özellikle az gelişmiş ülkelere uygulanmasını kolaylaştırmak amacıyla kurulmuştur.

- **IAEA**

Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı

Kuruluşu : 20 Ekim 1956

Türkiye'nin Katılımı : 14 Haziran 1957/7015

Amacı :

Atom enerjisinin barışçıl yollardan kullanımı için kurulmuştur.

- **IDA**

Uluslararası Kalkınma Birliği, International Development Association

Kuruluşu : 1 Ocak 1960

Türkiye'nin Katılımı : 7 Eylül 1960/77 sayılı kanun

Amacı :

Kalkınma hamlelerini desteklemek ve verimliliği artırmak amacıyla IBRD'nin kalkınma gayelerine yardımcı olmak için kurulmuştur.

- **COIRT**

Uluslararası Demiryolu Ulaştırma Merkez Ofisi, Central Office for International Railway Transport

Kuruluşu : 1890

Türkiye'nin Katılımı : 23 Kasım 1923

Amacı :

Demiryolu anlaşmalarının uygulanmasını sağlamak ve uluslararası demiryolları nakliyatı hizmetlerini ilgilendiren her türlü bilgi ve belgenin yayılmasını sağlamak amacıyla kurulmuştur.

- **ITU**

Uluslararası Telekomünikasyon Birliği, International Telecommunication Union

Kuruluşu : 9 Aralık 1932

Türkiye'nin Katılımı : 22 Aralık 1934/2640 sayılı kanun

Amacı :

Telekomünikasyon konusundaki bütün kuralları yeni ihtiyaçları karşılayacak şekilde birleştirmek ve radyo ve telsizlerin birbirlerinin frekanslarını bozmayacak şekilde çalışmalarını temin etmek amacıyla kurulmuştur.

- **ICAO**

Uluslararası Sivil Havacılık Teşkilatı, International Civil Aviation Organisation

Kuruluşu : 7 Aralık 1944

Türkiye'nin Katılımı : 5 Haziran 1945

Amacı :

Hava sahalarının ve uçuş hatlarının uluslararası bir hukuki düzene bağlanması amacıyla kurulmuştur.

- **ICRC**

Uluslararası Kızılhaç Komitesi, International Committee of the Red Cross

Kuruluşu : 22 Ağustos 1864

Türkiye'nin Katılımı : 26 Mart 1931/1791 sayılı kanun

Amacı :

Savaş ve barışta yaralı, hasta ve yoksullarla yardımda bulunmak amacıyla kurulmuş bir komitedir.

- **FIFA**

Uluslararası Futbol Federasyonu, Federation International of the Football Association

Kuruluşu : 21 Mayıs 1904

Türkiye'nin Katılımı : 21 Mayıs 1923

Amacı :

Dünya futbolunu geliştirmek ve üye teşekküllerle işbirliğini sağlamak üzere kurulmuştur.

SONUÇ

Tarih, Avrupa Devletleri'nin Napolyon'u engellemek için bir araya gelerek ortak birtakım ortak politikalar geliştirmeye başlamasından bu yana, pek çok uluslararası kuruluşa tanıklık etmiştir. Yukarıda, bu kuruluşların belirli bir dönem içine dâhil olanları incelenmeye çalışılmıştır. Devletler belirli dönemlerde bu tür kuruluşlara ihtiyaç duymuş ve bu kuruluşlar üzerinden politika yapmışlardır. Türkiye Cumhuriyeti de 1923 – 1963 arası zaman diliminde kimi zaman günün şartlarının gerektirdiği şekilde bazı kuruluşlara üye olmuş, bazı devletlerle sıkı ilişki içine girerken bazı devletlerden de ayrı durmayı uygun bulmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikasına yön veren saik, Almanya ve İtalya'nın saldırganlaşan tutumlarına tedbir olarak çevresindeki ülkelerle bölgesel birliktelikler geliştirmek olmuştur. Milletler Cemiyetinin kendisinden bekleneni verememesi¹⁵² daha geniş kapsamlı birliktelikler yerine Balkan Antantı gibi, Sadabad Paktı gibi bölgesel oluşumları doğurmuştur. İkinci Dünya Savaşından sonra ise Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politika gündemini uzun dönem Sovyet Rusya tehdidine karşı tedbir almak meşgul etmiş ve Türkiye bu dönemde, dünya iki kutuplu soğuk savaş yıllarına girerken, yerini SSCB etrafında öbeklenen komünist blok yerine, batılı demokrasilerin daha doğrusu ABD'nin yanında almıştır. Birleşmiş Milletlere dâhil oluş, NATO'ya giriş soğuk savaş yıllarının etkisiyle olmuştur. Yine Türkiye pek çok kuruluşa benzer veya daha sonraki dönemde daha ekonomik ağırlıklı sebeplerle üye olmuştur.

Bu tez çalışmasında 1923 – 1963 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası kuruluşlarla olan tarihi süreci incelenmiştir. Bu kuruluşların oluşumları ve yapıları ve Türkiye'nin bu kuruluşlarla ilişkileri aktarılmaya çalışılmıştır.

¹⁵² Bu durumun sebepleri üzerinde Milletler Cemiyeti ve Türkiye bahsinde detaylı olarak durulmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

- AB ve Türkiye-AB İlişkileri Temel Kavramlar Rehberi*, İKV Yayınları, İstanbul, 2003.
- Allen, G.&Unwin, F., “European Organisations”, *Political and Economic Planning*, London c1959, pr
- Anoil, G.&Karides, N., *Avrupa Birliği ve Kıbrıs*, Avrupa Komisyonu Kıbrıs Delegasyonu Yayını, Lefk
- Arı, Tayyar, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004.
- Armaoğlu, Fahir, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2005.
- Ataöv, Türkkaya, *N.A.T.O. and Turkey*, Sevinç Printing, Ankara, 1970.
- Bayur, Yusuf Hikmet, *Türkiye Devletinin Dış Siyaseti*, İstanbul, 1938.
- Black, E.&Heimreich, E.C., *Twentieth Century Europe*, New York, Alfred A. Knopf, 1952.
- Brok, E., *Intergovernmental Conference, 1996: Not A ‘Maastricht II’*, C.M.L. Rev. C.34, 1997.
- Bunting, Graham R., *The evolution of the United Nations : Report of a Seminar of the International Stu*
- Burley, Slaughter M., “International Law and International Relations Theory: A Dual Agenda”, *Americ*
- Burton, Margaret E., *The Assernbly of the League Nations*, Univeriv of Chicago Press, Chicago, 1941.
- Cviic, Christopher, “Remaking the Balkans”, *Pinter : Royal Institute of International Affairs*, London,
- Çelik, Edip, *100 Soruda Türkiye'nin Dış Politikası*, İstanbul, Haziran 1969.
- Dashwood, A. & Wyatt, D., *Wyatt and Dashwood's European Community Law*, Sweet & Maxwell, 3. 1
- Documents on International Affairs*, 1937.
- Documents on International Affairs*, 1951.
- Doç. Dr. Eroğlu, Hamza, “Kuzey Atlantik Paktı”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Ci
- Doç. Dr. Bozkurt, E.&Dr. Özcan, M.&Dr. Köktaş, A., *Avrupa Birliği Hukuku*, Nobel Yayın Dağıtım, A
- Düstur, 3.Tertip, Cilt 15.
- Düstur, 3.Tertip, Cilt 33.
- Düstur, 3.Tertip, Cilt 34.
- Düstur, 3.Tertip, Cilt 36.
- Düstur, 3.Tertip, Cilt 7.
- Düstur, 3.Tertip, Cilt.9.
- Eren, Nuri, Turkey, “NATO, and Europe : a deteriorating relationship?”, *Atlantic Institute for Internati*
- Erim, Nihat, *Milletlerarası Daimi Adalet Divanı ve Türkiye: Etabli Meselesi*, Ankara, c. 2, sayı 1, 1944
- Erim, Nihat, *Milletlerarası Daimi Adalet Divanı ve Türkiye; Musul Meselesi*, A.H. F. D., c. 3., 1946.
- Esmer, Ahmet Şükrü, *Siyasi Tarih (1919 – 1939)*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını no:30-12, Ankara,
- Finch, A., “The Peace Conference of Paris, 1919”, *A.J.I.L.*, c. 13 (1919), ss. 161-163.

- Fontaigne, P., *On Derste Avrupa*, <http://www.eureptr.org.tr/yayinbrosur.html>
- Foreign policy of Turkey at the United Nations*, Ministry of Foreign Affairs Press, Ankara, 1973.
- George, A. L.&George, J.L., *Woodrow Wilson and Colonel House: A Personality Study*, The John Day
- Göktepe, Cihat, *British Foreign Policy Towards Turkey, 1959–1965*, Portland, OR, London, Frank Cas
- Gönlübol, Mehmet&Sar, Cem, *Atatürk'le Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, İstanbul, 1963.
- Gönlübol, Mehmet, *A critical analysis of Turkish participation in the United Nations*, New York Unive
- Gönlübol, Mehmet, *Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1968.
- Groves, P.J., *European Community Law*, Cavendish Publishing Ltd., London, 1995.
- Günüğur, H., *Ankara Antlaşmasının Hukuki Çerçevesi ve Uygulanması*, Gazi Ün. İ.İ.B.F Dergisi , C.8,
- Harley, John Eugene, *The League Of Nations And The New International Law*, Oxford Univ. Pr., New
- <http://www.avrupakonseyi.org.tr>
- <http://www.coe.int>
- <http://www.foreigntrade.gov.tr>
- <http://www.mfa.gov.tr>
- <http://www.nato.int>
- <http://www.un.org>
- Karlık, Rıdvan S., *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1998.
- Karlık, Rıdvan S., *Avrupa Birliği ve Türkiye*, İMKB Yayınları, 4.Baskı, İstanbul, 1996.
- Komisyon, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, An
- Lasok, D. & Bridge, J.W., *Law & Institutions of the European Communities*, Butterwords, London, 199
- League of Nations Secretariat, Information Section, *The aims and organisation of the League of Nation*
- Lord Ismay, *NATO İlk Beş Sene 1949-1954*, (Çeviren: A. Suat Bilge), Ankara, 1956.
- Lord Maurice Hankey, *Diplomacy by Conference*, New York, Putman, 1916.
- Luard, Evan, *The Evolution of International Organizations*, New York : Praeger, 1966.
- Meray, Seha L., *Uluslararası Hukuk ve Uluslar arası Örgütler*, Ankara Üniv. Basımevi, Ankara, 1979.
- North Atlantic Treaty Organization, *The North Atlantic Treaty Organisation : facts and figures*, NATO
- Oran, Baskın, *Türk Dış Politikası*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- Organisation for Economic Co-operation and Developmen: Mediterranean Regional Project, *Country re*
- Pazarcı, Hüseyin, *Avrupa Topluluklarının Uluslararası İlişkileri (Hukuksal Çerçeve)*, A.Ü. Basımevi, ,
- Reinseh, Paul S., *Public international Unions,, Their Work and Organization*, Boston, Ginn, 1941.
- Sagay, Reşat, *XIX. ve XX. Yüzyıllarda Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri ve Milletlerarası Önemli l*
- Sander, Oral, *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakülte:

- Sander, Oral, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayın
- Sander, Oral, *Siyasi Tarih 1918–1990*, İmge Kitabevi, Ankara, 1991.
- Saray, Mehmet, *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi: III. Cumhurbaşkanı Celâl Bay*
- Singer, J. David, “The Finances of the League of Nations”, *International Organizations*, c. 13, Spring 1
- Soysal, İsmail, *Türkiye'nin Dış Münasebetleri ile İlgili Başlıca Siyasi Andlaşmaları*, Türkiye İş Bankas
- Stone, Julius, “The Rule of Unanimity. The Practice of the Council and Assembly of the League of Nat
- Taray, Cemal Hüsnü, Cumhuriyet Gazetesi, 6 Kasım 1962.
- Tekeli, İlhan&İlkin, Selim, *Türkiye ve Avrupa Topluluğu: (I. ve II. Kitap) Ulus Devleti Aşma Çabasınd*
- Toynbee, Arnold J., *Survey of International Affairs*, New York, 1934, vol. 3.
- U.S. Department of State, *American Foreign Policy, 1950-1955*, U.S. Government Printing Office, Wa
- Ulaş, Bahri, *Milletlerarası Kurumlar*, Kardeş Matbaası, Ankara, 1966.
- Uluslararası Kuruluşlar ve Türkiye*, Türk Atlantik Ant. Derneği Yayınları : 6.
- Üçok, Coşkun, *Hukuk Fakültesi Öğrencileri için Siyasal Tarih (1789–1960)*, Ankara, 1975.
- Vere - Hodge, E. R., *Turkish Foreign Policy: 1918- 1948*, Ambilly – Annemasse, 1950.
- Walters, F. P., *A history of the League of Nations*, Oxford University Pres, New York , 1952.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

01.01.1979 tarihinde Elazığ’da doğdum. Evliyim.

Eğitim Bilgileri:

İlkokulu Elazığ Namık Kemal İlkokulu’nda tamamladıktan sonra girmiş olduğum Anadolu Lisesi sınavlarını kazanarak Elazığ Anadolu Lisesi’nde eğitim görmeye hak kazandım. 1989 – 1996 yılları arasında Elazığ Anadolu Lisesi’nden mezun oldum. 1996 yılında yapılan ÖSS sınavında Türkiye 699.su ve Elazığ 2.si, aynı yıl yapılan ÖYS sınavında ise Türkiye 202.si ve Elazığ 2.si olarak Boğaziçi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü’nü kazandım. Bu bölümden 3,5 yılda mezun oldum. Eğitim hayatıma şu anda Fırat Üniversitesi, Tarih

Bölümü, Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Alanında Yüksek Lisans yaparak devam etmekteyim.

Kariyer Bilgileri:

Üniversite'den mezun olduktan sonra çeşitli özel ve bazı yarı-resmi kuruluşlarda değişik pozisyonlarda çalıştım.

Temmuz 2000 – Mart 2001 arası Tekofaks – Panasonic Şirketinde Kampanya Sorumlusu olarak,

Temmuz 2001 – Ekim 2001 arası İstanbul Teknik Üniversitesi, Proje Yönetim Merkezi'nde Proje Tanıtım Sorumlusu olarak,

Temmuz 2002 – Nisan 2003 arası Kardeşler Mermer, İhracat Müdürü olarak,

Nisan 2003 – Halen Gölalan Mermer, İhracat Müdürü olarak kariyer hayatımı sürdürmekteyim.